

TAIDE- JA TAITEILIJAPOLIITTINEN OHJELMA

Poliittinen ohjelma taiteen ja taiteilijoiden aseman edistämiseksi

Kulttuuripolitiikan pro gradu –tutkielma
Kevät 2006
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Kaisu Kumpulainen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta YHTEISKUNTATIETEELLINEN	Laitos YHTEISKUNTATIETEIDEN JA FILOSOFIAN LAITOS
Tekijä KUMPULAINEN, <u>Kaisu</u> Maria	Työn laji Pro gradu
Työn nimi TAIDE- JA TAITEILIJAPOLIITTINEN OHJELMA Poliittinen ohjelma taiteen ja taiteilijoiden aseman parantamiseksi	
Oppiaine Yhteiskuntapolitiikka	Koulutusohjelma Kulttuuripolitiikka
Aika 20.3.2006	Sivumäärä 93
Tiivistelmä <p>Pro gradu –tutkielmani on aineistolähtöinen tutkimus Opetusministeriön laatimasta taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta (2003). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma pyrkii edistämään taiteilijoiden ja taiteen asemaa Suomessa.</p> <p>Määrittelen poliittiset ohjelmat osaksi poliittista diskurssia ja valtiiovallan harjoittamaa suunnitteluretoriikkaa. Teoreettisena viitekehyksenä olen käyttänyt sosiaaliseen konstruktionismiin pohjautuvia teorioita kielen poliittisesta ja aktiivisesta todellisuutta rakentavasta luonteesta. Tutkimusmetodina olen käyttänyt retorista lähestymistapaa ja kriittistä diskurssianalyysia, joiden avulla olen analysoinut poliittisen ohjelman luonnetta ja rakentumistapaa.</p> <p>Analysoin tutkielmassani erillisiä ohjelmasta nousevia keskeisiä teemoja eli taidetta, taiteilijoita, yhteiskuntaa ja luovuutta. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma osallistuu aktiivisesti näiden käsitteiden konstruointiin ja liittää niitä osaksi laajempaa yhteiskuntapoliittista keskustelua. Käsitteitä rakennetaan erilaisten diskurssien avulla, joita olen tutkielmassani eritellyt. Yksittäisten retoristen keinojen analysointi tekstistä osoittaa miten erilaisista kulttuurissa elävistä puhetavoista rakentuu poliittista diskurssia ja käsitteitä.</p> <p>Tutkimuskysymykseni on selvittää miten taide- ja taiteilijapoliittisella ohjelmalla rakennetaan taidetta, taiteilijoita, luovuutta ja yhteiskuntaa. Nämä argumentit toimivat oikeuttajina harjoitetulle politiikalle. Kilpailukyvyyn diskurssi toimii ohjelmassa hegemonisena diskurssina, ja taiteen sekä taiteilijoiden asemaa yhteiskunnassa rakennetaan sen avulla. Taide ja taiteilijat nousevat näin osaksi yhteiskuntapoliittisia visioita ja tavoitteita, jotka korostavat innovatiivisuutta ja kilpailukykyä eli edistävät suomalaisen tietoyhteiskunnan kehitystä. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on siis taidemaalman etujen ajamisen lisäksi sitoutunut ideologisesti uusliberalistiseen kehitykseen.</p>	
Avainsanat taide, taiteilija, taidepolitiikka, kulttuuripolitiikka, luovuus, luova hvvinvointiyhteiskunta, suunnitteluretoriikka, diskurssi	

SISÄLLYSLUETTELO

1. POLIITTINEN OHJELMA MERKITYKSIÄ JA OIKEUTUKSIA RAKENTAMASSA....	1
2. TAIDE- JA TAITEILIJAPOLIITTINEN OHJELMA TUTKIMUSKOhteENA.....	5
2.1. Poliittinen ohjelma tutkimuskohteena.....	5
2.2. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma.....	9
2.2.1. Kulttuuripoliittinen tausta.....	10
2.2.2. Toimikunnan asettaminen.....	14
2.2.3. Taiteen kaikkivoipaisuus.....	15
2.2.4. Konkreettisia työkaluja taiteen ja luovuuden edistämiseksi.....	18
2.3. Retorinen lähestymistapa ja kriittinen diskurssianalyysi tulkintatyökaluina.....	21
3. POLIITTINEN KIELI.....	25
3.1. Kieli luokittelujen rakentajana.....	25
3.2. Poliittinen diskurssi.....	26
3.3. Suunnitteluretoriikka hallintatekniikkana.....	31
4. TAIDE.....	37
4.1. Taiteen konstruointia.....	39
4.2. Taide luontona.....	43
4.3. Taide psykologisena perustarpeena.....	45
4.4. Taide yhteisön voimavarana.....	47
4.5. Taide osana sivistystä ja kansalaisuutta.....	50
4.6. Taide joustavana retorisenä rakennusaineena.....	53
5. TAITEILIJAT.....	54
5.1. Taiteilijan identiteetin konstruointi.....	55
5.2. Taiteilijoiden alaryhmät.....	57
5.3. Taiteilijoiden moninaisuus.....	60
6. YHTEISKUNTA JA LUOVUUS.....	62
6.1. Hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan.....	64
6.2. Luova hyvinvointiyhteiskunta.....	66
6.3. Kamppailua luovuudesta.....	68
6.4. Luovuuden politisointia.....	73
7. KILPAILUKYVYN DISKURSSI HEGEMONISENA PUHETAPANA.....	74
8. TAIDE- JA TAITEILIJAPOLIITTISEN OHJELMAN IDEOLOGINEN SITOUTUMINEN SUOMEN KILPAILUKYVYN RAKENTAMISEEN.....	77
9. LÄHTEET.....	85
9.1. Tutkimusaineisto.....	85
9.2. Hallitusohjelmat ja ministeriöiden julkaisut.....	85
9.3. Tutkimuskirjallisuus ja artikkelit.....	87

1. POLIITTINEN OHJELMA MERKITYKSIÄ JA OIKEUTUKSIA RAKENTAMASSA

Tutkin pro gradu –työssäni Opetusministeriön taide- ja taiteilijapoliittista ohjelmaa. Vuonna 2001 Valtioneuvosto asetti taide- ja taiteilijapoliittisen toimikunnan (TAO) laatimaan ehdotuksen taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi (Taide on mahdollisuuksia 2002), jonka pohjalta Valtioneuvosto teki periaatepäätöksen taide- ja taiteilijapolitiikasta (2003). Tutkimukseni on aineistolähtöinen, ja olen yhdistänyt TAO:n ehdotuksen ja itse periaatepäätöksen tutkimuskohteekseni.

1960-luvulta lähtien suomalaisen taidepolitiikan kehitystä on leimannut voimakas hyvinvointivaltion rakentamisen kausi. Taidelaitokset ja –instituutiot valtiollistettiin, ja valtiosta, kunnista ja lääneistä tehtiin aktiivisia kulttuuri- ja taidepolitiikan edistäjiä. Taide- ja kulttuuripolitiikan avulla pyrittiin edistämään demokratiaa ja tasa-arvoa tuomalla se kaikkien ulottuville. Lisäksi taiteen katsottiin tarjoavan lievitystä modernisaation aiheuttamiin sosiaalisiin ongelmiin. Tuolloin valtion harjoittama taidepolitiikka halusi erottua selkeästi kaupallisesta kulttuurista ja taiteesta. Vain voittoa tuottamaton taide oli julkisen tuen arvoista. (Kangas 1999, 164; Sevänen 1998, 346-347.)

1990-luvulta hyvinvointivaltion rakentamisen projekti on päättynyt, tai ainakin muuttanut muotoaan. Valtio on alkanut suosia politiikassaan yksityistämistä ja markkinajohtoista ajattelua, mikä näkyy myös harjoitettavassa taidepolitiikassa. (Kangas 1999, 170-174; Sevänen 1998, 246.) Valtio ei ole omaksunut ulkopuolisen tarkkailijan tai vastavoimana toimijan roolia taidejärjestelmän ja markkinajohtoisen ajattelun lähentymisessä. Sen sijaan se pyrkii aktiivisesti edistämään sitä toimillaan ja luomallaan taidepolitiikalla, joka on avautunut tietoisesti liiketalouden toimintaperiaatteita korostavan ajattelun suuntaan. (Bennett 1999, 17-18; Sevänen 1998, 367-369.)

Uusliberalistinen kehitys Suomessa ei ole tarkoittanut yksinkertaisesti valtion roolin pienenemistä taide- ja kulttuurielämän ohjailussa. 2000-luvulla tehdyssä taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa näkyy valtion aktiivinen sitoutuminen taidepolitiikan edistämiseen sekä markkinoiden ja taidemaailman yhteistyön lisäämiseen. Opetusministeriön kulttuuriin liittyvistä meneillään olevista hankkeista Kulttuurivienti- sekä kulttuurimatkailu ja kestävä kehitys -hankkeet (Kulttuuripoliittinen ohjelmatyö ja hankkeet 2006) ovat konkreettisia esimerkkejä valtiovallan myönteisestä orientoitumisesta markkinoiden ja taidemaailman lähestymiseen.

Valtiovallan suhtautumistavan muutos markkinalähtöiseen taiteeseen ja kulttuuriin, ja niiden edistämiseen, on yksi kontekstuaalinen ulottuvuus, joka on läsnä taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa. Toinen merkittävä ulottuvuus on keskustelu luovuudesta yhteiskunnan innovaation ja menestyksen lähteenä (esim. Florida 2002, Wilenius 2004) ja ohjelman kiinnittyminen siihen. Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelmaan sisältyy koko maata koskevan luovuusstrategian laatiminen (Luovuusstrategia 2006). Suomalainen luovuusstrategia poikkeaa muiden maiden vastaavista ulottumalla eri hallinnonala- ja toimirajojen yli, eikä rajoitu pelkästään kulttuuripolitiikkaan. Suomesta halutaan rakentaa entistä luovempaa yhteiskuntaa.

Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa luovuuden ydin on taiteessa ja taiteellisessa toiminnassa, mikä nostaa taiteen ja taidepolitiikan osaksi tätä kehityskeskustelua ja –visioita. Valtioneuvoston vuonna 2003 tekemä periaatepäätös taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi pyrkii omalta osaltaan luotaamaan suomalaisen luovan toiminnan edistämistä. Siinä pyritään korostamaan ja perustelemaan taiteen ja taiteilijoiden roolin merkitystä yhteiskunnallisessa kehityksessä ja päätöksenteossa. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma korostaa taiteen ja taiteilijoiden merkitystä luovuuden ytimenä. Luovuuden edistäminen lähtee ohjelman mukaan ensisijaisesti taiteesta, ja taiteilijoiden sekä tavallisten kansalaisten mahdollisuudesta ja toimintaedellytyksistä luovaan toimintaan.

Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma sisältää lukuisia ehdotuksia taiteilijoiden aseman ja toimintaedellytysten parantamiseksi. Lisäksi se rakentaa retoriikallaan voimakasta oikeutusta harjoitettavalle taidepolitiikalle perustelemalla taiteen paikkaa ja merkitystä yhteiskunnassa. Kolmas kontekstuaalinen ulottuvuus rakennettavalle ohjelmalle on kulttuuri- ja taidepolitiikan suhde muihin yhteiskuntapolitiikan sektoreihin. Perinteisten kulttuurin kenttien rajat ovat hämärtyneet, ja kansainvälisissä keskusteluissa vaaditaan kulttuurin näkökulman huomioimista ja kulttuurisen yhteiskuntapolitiikan rakentamista. (Kangas 1999, 161-169).

Keski-Suomen läänintaiteilija Hannu Castrén (2005) kehuu Keski-suomalaisen kolumnissaan valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittista ohjelmaa. Hänen mielestään ohjelma nostaa oikeutetusti taiteilijan asemaa korostamalla taiteen tekijöitä kulttuurin keskeisinä toteuttajina. Castrén sanoin on meneillään ”*Hyppäys loiseläjästä yhteiskunnan eturiviin*”. Samalla, kun taiteilijoiden arvoa yhteiskunnan hyvinvoinnissa korostetaan, tehdään päätöksiä, jotka leikkaavat kulttuurin ja taiteen taloudellista pohjaa. Castrén uskoo, että *päättäjien ristiriitainen suhde kulttuurin asemaan henkii*

ajassa leijuvan ajattelutavan muutosta. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on yksi puheenvuoro tässä yhteiskunnallisessa keskustelussa tai kamppailussa, jossa pohditaan taiteen ja kulttuurin suhdetta muuhun yhteiskuntaan, talouteen ja hyvinvointipolitiikkaan.

Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma ja sen pohjalta tehty valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta toimii oikeuttajana muille yksittäisille hankkeille, ja siihen voivat eri tahot viitata pyrkiessään perustelemaan politiikkansa, hankkeidensa, toimenpide-ehdotustensa ja rahoitushakemustensa välttämättömyyttä. Tämän takia jos ollaan kiinnostuneita selvittämään nykyisin harjoitetun taidepolitiikan ideologisia sitoumuksia, arvoperustaa ja oikeutusta, on taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman merkitys keskeinen. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on poliittinen teksti, joka pyrkii vakuuttamaan harjoittamansa politiikan oikeutuksesta. Pyrin tutkielmassani tuomaan esille tätä ohjelman poliittista ja ideologista luonnetta, ja suhtautumaan siihen kriittisesti.

Käsittelen työssäni poliittista ohjelmaa lähinnä kielenä, joka on aktiivista toimintaa. Ohjelma osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun taiteen ja taiteilijoiden asemasta. Se on aktiivinen kielellinen interventio, jolla toivotaan olevan myös käytännön vaikutuksia yhteiskunnan eri sektoreiden toimintaan. Tutkiessani taide- ja taiteilijapoliittista ohjelmaa käytän metodisina työkaluina retorista lähestymistapaa ja kriittistä diskurssianalyysia. Retoriikassa huomio keskittyy erityisesti lausumien muotoiluun ja yleisösuhteen tarkasteluun (Jokinen 1999a, 46-47; Leivo & Pietikäinen 1996, 95; Perelman 1963, 138-155). Poliittiset ohjelmat on suunniteltu ja laadittu harkitusti, valitut käsitteet ja argumentaatiot ovat tietoisien työn tulosta. Kielen avulla pyritään vakuuttamaan tekstin vastaanottajat sen sisällön oikeutuksesta. Retoriikka ja argumentit kiinnittyvät aina kulttuurissa vallitseviin merkitysrakenteisiin eli diskursseihin (Jokinen 1993, 193; Perelman 1996, 28). Diskurssianalyysin avulla osoitan, miten taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman argumentteja on rakennettu. Ministeriöiden poliittiset ohjelmat vaikuttavat yleensä ristiriidattomilta ja samalla vähemmän poliittisilta. Poliittisten valintojen ja vallan rakenteiden ”löytäminen” tällaisista teksteistä vaatii kriittistä näkökulmaa.

Tutkimuskohteenani on valtioneuvoston periaatepäätöksen (Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta 2003) lisäksi Taide- ja taiteilijapoliittisen toimikunnan (TAO) laatima ehdotus taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi (Taide on mahdollisuuksia 2002). Periaatepäätös on tehty TAO:n ehdotuksen pohjalta, ja olen yhdistänyt nämä kaksi aineistoa tutkimuksessani. Puhuessani yleisesti taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta ovat käsittelemäni teemat, käsitteet tai diskurssit läsnä molemmissa teksteissä. Tutkimuskysymykseni on selvittää, miten taide- ja

taiteilijapoliittisella ohjelmalla rakennetaan taidetta ja taiteilijoita. Erilaisista diskursseista rakentuvat argumentit toimivat oikeuttajina harjoitetulle politiikalle ja ovat luonteeltaan poliittisia valintoja (Palonen 1997, 77-79). Samalla tarkastelen sitä laajempaa yhteiskunnallista ja poliittista kehystä, johon ne taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa liitetään. Minkälaista suhdetta taiteen ja muun yhteiskunnan välille keskusteluissa rakennetaan? Kenelle tai kenen intressien mukaan taide- ja taiteilijapoliittista ohjelmaa tehdään? Poliittiset ohjelmat eivät synny tyhjiöstä, ja ne liittyvät laajempiin poliittisiin visioihin siitä, minkälaisessa maailmassa elämme tai minkälaisessa haluaisimme elää. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma ei pyri pelkästään parantamaan taiteilijoiden ja taiteen toimintamahdollisuuksia, vaan samalla määrittelemään taiteen kentän suhdetta muihin yhteiskunnan sektoreihin.

Kulttuuripoliittisia tai muitakaan poliittisia suunnittelutekstejä ei ole tutkittu Suomessa paljoakaan. Olen tukeutunut lähinnä Summan (1989) tutkimukseen asuntopoliitikasta pyrkiessäni kuvaamaan poliittisen ohjelmatekstin luonnetta ja sitä diskurssikäytäntöä, jossa suunnittelutekstit syntyvät. Palosen (1988; 1993; 1997; 2003) tekstit monipuolistavat ohjelmien poliittisen luonteen kuvausta korostaessaan politiikan ja poliittisuuden moniulotteisuutta. Metodissa, teoreettisessa viitekehyksessä ja analyysissa olen tukeutunut lähinnä teoreetikoihin (Ball, Fairclough, Foucault, Hodge & Kress, Perelman), jotka rakentavat näkemyksensä sosiaaliseen konstruktionismiin eli todellisuuden sosiaalisesti rakentuvaan luonteeseen. Toisilla painotus on retorisessa lähestymistavassa (Perelman, Palonen), toisilla on taas selkeämpi orientaatio diskurssien analysoimiseen (Ball, Fairclough). Kaikki lähestyvät kuitenkin kieltä aktiivisena ja poliittisena sekä todellisuutta rakentavana toimintana.

Toisessa luvussa käsittelen ensin yleisesti poliittisten ohjelmien luonnetta ja tutkimusta. Sen jälkeen esittelen taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman oleellimmän sisällön ja sen syntymiseen liittyneen taustan. Toisen luvun lopussa esittelen ne metodiset työkalut, joita olen tutkimuksessani käyttänyt. Kolmas luku on työni teoreettinen viitekehys, jossa määrittelen kieltä ja sen poliittisuutta, poliittista diskurssia, ideologiaa ja hegemoniaa sekä suunnitteluretoriikkaa hallintatekniikan näkökulmasta. Neljäs, viides ja kuudes luku ovat analyysilukuja, joissa käsittelen aineistostani nousseita teemoja (taide, taiteilija, yhteiskunta ja luovuus) kriittisen diskurssianalyysin avulla. Kieli on poliittista toimintaa, jonka avulla yksilöt ja ilmiöt kiinnittyvät luokittelusysteemeihin (Hodge & Kress 1993, 6). Käsitteiden rakentaminen määrittää hallinnan kohteita ja erityisiä hallintasuhteita (Miller & Rose 1997, 120-121). Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa taide, taitelijat, yhteiskunta ja luovuus ovat näitä määriteltäviä käsitteitä, jotka rakentavat samalla hallintasuhteita ja mahdollisia poliittisia

toimenpiteitä. Ne ovat niitä merkittäviä teemoja, joita halutaan liittää vallitsevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun ja samalla osallistua niiden merkityksellistämiseen. Yhteiskunta ja luovuus –luvussa olen käyttänyt tutkimusaineistoni lisäksi muita poliittisia asiakirjoja selventääkseni sitä kontekstia, josta taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman konstruoima yhteiskunta – käsite ja luovuuskeskustelu nousevat. Seitsemäs luku eli Kilpailukyvyn diskurssi hegemonisena puhetapana on samalla sekä analyysia että johtopäätöksiä. Sen käsittelemä diskurssi on läsnä kaikissa erikseen käsittelemissäni teemoissa.

2. TAIDE- JA TAITEILIJAPOLIITTINEN OHJELMA TUTKIMUSKOHTENA

Tutkimukseni on aineistolähtöinen eli sen keskiössä on Opetusministeriön taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma, ja siitä nousevat keskeiset teemat. Aluksi käsittelen poliittisia ohjelmien luonnetta hieman yleisemmin. Seuraavaksi esittelen tutkimusaineistoni eli taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman. Tarkastelen sen luonnetta ja sisältöä, minkä tulkintaa ohjaavat vastaavasti tutkimusasetelmaani liittyvät metodologiset ja teoreettiset valinnat. Lopuksi esittelen tässä kappaleessa käyttämäni tutkimusmetodin eli retorisen lähestymistavan ja kriittisen diskurssianalyysin. Analysoin työssäni taide- ja taiteilijapoliittista ohjelmaa keskittyen sen kielelliseen ulottuvuuteen, eli tulkitsen kieltä ja tekstejä aktiivisina yhteiskunnallisina toimijoina. Analyysiini valitsemat teemat – taide, taiteilija, yhteiskunta ja luovuus – ovat ohjelman keskeisimpiä käsitteitä ja konstruktioita, joita uusintamalla ja uudelleen rakentamalla muotoillaan taidepolitiikkaa ja mahdollisia toimenpiteitä laajemminkin.

2.1. Poliittinen ohjelma tutkimuskohtena

Se, miten poliittisia ohjelmia lähestytään tutkimuskohtena, linkittyy siihen miten ne määritellään. Palonen (1997) näkee puolueiden poliittiset ohjelmat tietynlaisena genrenä eli tekstilajina, joka nousee niiden poliittisesta kontekstista. Kyseessä on siis politiikka, jota ilmaistaan kirjoittamalla ja lukemalla. (Palonen 1997, 21-22.) Poliittisia ohjelmia voidaan tutkia keskittymällä niiden sisältöön

ja toimintaehdotuksiin, joiden tulkinnan avulla pyritään tällöin pääsemään käsiksi laajempiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Toisaalta voidaan keskittyä myös siihen prosessiin, miten ohjelmat ovat syntyneet. Summa (1989) on tutkinut suomalaista asuntopoliitiikkaa osana hyvinvointipoliitiikkaa. Hän määrittelee poliittisia ohjelmia erityisesti suunnitteluretoriikan näkökulmasta ja itse suunnittelua diskurssina. Ministeriöiden jokapäiväinen työ on erityinen diskurssikäytäntö, ja suunnittelukäytännöt ovat merkittävässä roolissa poliittisten ohjelmien synnyssä.

Politiikan määrittely vaihtelee kontekstin mukaan. Poliitiikka voidaan nähdä erityisenä alueena, tilana, sektorina tai areenana (polity) tai erityisenä linjauksena (policy). Polity viittaa tilalliseen ja policy taas ajalliseen ilmiöön. (Palonen 2003, 470-471.) Toisaalta poliittiset ohjelmat ovat osa kielellä pelaamisen politiikkaa, kieli toimii pelivarana politiikan toteuttamisessa (Palonen 1993, 193). Määrittelyn poliittisuuden omassa tutkimuksessani Palosen mukaan valinnoiksi, tietoisiksi toiminnaksi, kamppailuksi, pelivaraksi jne. (political). Se että luen analyysin avulla esille taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman poliittisuutta, tarkoittaa näiden tietoisien valintojen ja pelivarojen osoittamista.

Poliittisissa ohjelmissa on erilaisten pelivarojen lisäksi läsnä myös poliittisia linjauksia ja erityisiä sektoreita korostava näkökulma (policy, polity). Poliittiset ohjelmat ovat poliittisia linjauksia, jotka ymmärretään yleensä jostain pelivarana nähdyn politiikan yläpuolelta määrittyviksi yleisiksi, ja monesti yksimielisiksi, linjauksiksi (Palonen 2003, 481). Ohjelmatekstien taustalla on kuitenkin aina erilaisia valintatilanteita, joiden poliittisuutta voidaan tuoda esiin retorisella lukutavalla (Palonen 1997, 24-25). Poliittisten ohjelmien määrittely suunnitteluretoriikkana korostaa poliittisten ohjelmien tuottamisen käytäntöä työrutiinina eli policy-näkökulmaa. Samalla siihen sisältyy riski ohjelmien poliittisen (political) aspektin syrjäytymisestä tai unohtamisesta.

Pyrin huomioimaan tutkielmassani molemmat näkökulmat, eli poliittisten ohjelmien laatimisen diskursiivisen käytännön sekä sen erityisen poliittisen kontekstin ja pelitilan, mistä taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma nousee. Tutkielmani tärkeänä tavoitteena on 'poliittisen ohjelman poliittisuuden' osoittaminen. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on erittäin optimistinen ja ristiriidaton luonteeltaan. Se tarjoaa kaikille jotain, taidetta tarjotaan lääkkeeksi kaikkiin yhteiskunnallisiin ongelmiin kilpailukyvystä syrjäytymiseen. Soraääniä ei ohjelmassa kuulu. Tällöin poliittisuuteen liittyvä kamppailu tai pelitila –ulottuvuus helposti hämärtyy ja jää piiloon.

Samalla se paradoksaalisesti nousee kriittisen yhteiskunnallisen tutkimuksen ja keskustelun kannalta merkittäväksi kysymykseksi.

Poliittiset ohjelmat ovat osa poliittista diskurssia. Diskurssit ovat taistelulenttä, jossa kamppaillaan poliittisista diskursseista ja käsitteistä, eli kenellä on oikeus määrittää sitä yhteiskunnallista todellisuutta, jossa toimitaan (Ball 1988, 1-9). Samalla kun rakennetaan poliittisia ohjelmia, rakennetaan myös uusia määritelmiä ja ”totuuksia” yhteiskunnallisesta todellisuudesta, ongelmista ja tulevaisuuden haasteista. Raija-Leena Loisa määrittelee tutkielmassaan poliittiset ohjelmat erääksi kirjallisuuden lajiksi, jota voi tutkia samanlailla tekstinä kuin muitakin tekstejä (Loisa 1997, 6). Sosiaalinen todellisuus rakentuu muun toiminnan lisäksi kielenkäytössä (Jokinen 1993, 38-39.), ja poliittiset ohjelmat ovat paikkoja, jossa tätä todellisuutta pyritään aktiivisesti rakentamaan. Poliittiset ohjelmat ovat prosessi, johon kuuluu niiden suunnittelu, tuottaminen, jakelu ja kuluttaminen. Korostettaessa retorista näkökulmaa ja kielen konstruoivaa luonnetta, huomio kiinnittyy ohjelmien suunnitteluun ja tuottamiseen.

Ministeriöiden jokapäiväistä työtä voi tarkastella diskurssikäytäntönä. Merkittävä osa hyvinvointipolitiikan alojen keskusvirastojen ja ministeriöiden päivittäisestä työstä liittyy valtiontalouden suunnitelmien, toiminta- ja taloussuunnitelmien ja budjettiehdotusten, sekä näiden alojen lakisääteisten suunnitelmien tuottamiseen ja käsittelemiseen. Keskushallinnon suunnittelukäytännöt ovat suodatin, jonka läpi valtiolliset politiikat joutuvat kulkemaan. Suunnittelukäytäntöjen näkökulma on tärkeä, jos halutaan hahmottaa tapaa miten politiikat syntyvät. Summa (1989) puhuu valtion keskushallinnon suunnittelun olemassa olosta monilla eri tasoilla. Se on ensinnäkin ihmisten jokapäiväistä työtä. Lisäksi se on olemassa myös dokumentoituna hallinnon todellisuutena, virallisen suunnittelua statuksen ja joskus lain voiman omaavina suunnitteluasiakirjoina, sekä hallinnon itseymmärryksenä suunnittelua käsittelevissä komiteamietinnöissä ja valmistelemissa papereissa. Lisäksi suunnittelu on olemassa myös vaikutuksina, muutoksina ja parannuksina harjoitetussa politiikassa ja politiikan kohteina olevissa yhteiskunnan ilmiöissä. Suunnittelu on olemassa myös suunnittelukeskustelun tasolla, minkä oleellinen osa on suunnittelukritiikki, johon myös yhteiskuntatieteilijät aktiivisesti osallistuvat. (Summa 1989, 4.)

Suunnittelutyötä tekevät virkamiehet toimivat samalla politiikan kielen jakelijoina, tuottajina ja kuluttajina. Ne linjaukset, joiden pohjalta ohjelmia ja suunnitelmia tehdään tulevat yleensä poliittisilta päättäjiltä kansallisella ja kansainvälisellä politiikan tasolla. Virkamiesten tehtävänä on

niiden kirjaaminen dokumentteihin ja jakelu myös eteenpäin. Suunnittelutyö on kuitenkin samalla myös tuottamista, johtuen kielen ja diskurssien todellisuutta tuottavasta luonteesta. Vaikka kirjallisten dokumenttien tekoa ohjaisikin pitkälti rutiinit ja niihin kirjattaisiin ”ylhäältä” tulevia poliittisia sisältöjä, luovat ne oman toimintansa kautta myös poliittista todellisuutta: ilmiöitä, ongelmia ja tulevaisuuden visioita. Suunnitelmien tekijät toimivat lisäksi kuluttajina: he kuluttavat poliittisten päättäjien linjauksia ja päätöksiä jakaessaan ja tuottaessaan niitä eteenpäin valtiohallinnon toimeenpanoelimenä.

Valtionhallinto tuottaa ohjelmatekstejä eri aloille, kuten maatalouspolitiikkaa, ulkopolitiikkaa, sosiaali- ja terveystaloudellista politiikkaa luotaavia tekstejä. Kulttuuri- ja taidepolitiikkaa koskevat poliittiset ohjelmat ovat opetusministeriön alaisia. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma ja sen pohjalta tehty valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta ovat vallitsevan kulttuuripolitiikan kannalta keskeisiä asiakirjoja. Lisäksi viime vuosina on tehty opetusministeriön toimesta muun muassa taiteenaloittaisia selvityksiä ja ohjelmia, tietoa taiteilijoista -selvitys, toimintaohjelma lapsille suunnatun mediaväkivallan vähentämiseksi, lastenkulttuuripoliittinen ohjelma, tietoyhteiskuntahanke, luovuus ja kulttuurikasvatus –hanke, kulttuurivienti –hanke. (Kulttuuripoliittinen ohjelmatyö ja hankkeet 2005.)

Kulttuuri- ja taidepolitiikka ei ole irrallista muista yhteiskunnan politiikan sektoreista. Taiteen ja työllistymisen yhteydet sekä kulttuurin viennin avaamat taloudelliset mahdollisuudet korostavat eri valtionhallinnon sektorien välistä yhteistyötä. Esimerkiksi Kulttuurivienti hanke on opetusministeriön, ulkoasiainministeriö sekä kauppa- ja teollisuusministeriön yhteinen hanke (Kulttuurivienti –hanke 2005). Kulttuuripoliittista ohjelmatekstiä ei ole mielekästä tutkia pelkästään oman sektorinsa sisäisenä toimijana. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman tavoite onkin luovan toiminnan edistäminen koko yhteiskunnassa, ei vain taiteen kentällä.

Taide ja kulttuuri ovat käsitteitä, jotka *pakenevat määritelmiä* (Taide on mahdollisuuksia 2002). Kulttuuri on yhteiskuntatieteiden moniselitteisimpiä käsitteitä, jonka määritelmät vaihtelevat kontekstin mukaan (Häyrynen 2006, 21). Bennettin (1999, 15-16) mukaan kulttuuripolitiikan kulttuurin käsite on säilynyt historian pyörteissä taiteisiin keskittyvänä, vaikkakin 1990-luvun puolivälistä lähtien on ollut nähtävissä lisääntyvää kiinnostusta laajempaan kulttuurin näkemykseen eli kulttuuriin ”elämäntapana”. Omassa tutkielmassani teen kulttuuripoliittista tutkimusta keskittyen taiteeseen ja taidepolitiikkaan osana kulttuuripolitiikkaa, eli tutkin kulttuuria lähinnä taiteen

näkökulmasta. Taide on kokemuksia välittävää inhimillistä viestintää (Tolonen 1998, 8) ja se on yksi oleellinen osa kulttuuria.

Taidetta ja kulttuuria käsittelevät ohjelmatekstit voivat olla siis erittäin hedelmällisiä ja moninaisia tutkimuskohteita. Taiteesta voidaan puhua esimerkiksi taiteilijoiden työn näkökulmasta, taiteen vastaanottajien esteettisenä kokemuksena tai talouden sektorina. Myös kulttuurista voidaan puhua suppeasti taiteen näkökulmasta tai laajasti elämäntapana. Kulttuuripoliittiset ohjelmatekstit ja poliittiset ohjelmat voivat olla melko joustavia paikkoja luovaan suunnitteluun. Esimerkiksi maatalous- tai ulkopoliitikassa poliittisen mielikuvituksen rajat ovat varmasti tiukemmat.

Raija-Leena Loisan pro gradu –tutkielma ja liseniaattityö ovat ainoita suomessa tehtyjä tutkimuksia kulttuuripoliittisista ohjelmateksteistä. Loisa (1997) on tutkinut pro gradu –työssään taidepolitiikkaa analysoimalla taidehallinnon kehittämistyöryhmän mietintöä vuodelta 1994 ja siihen liittyviä oleellisia lausuntoja. Mietintö sisälsi esityksen taidetoimikuntalaitoksen organisaation uudistamisesta ja taiteenedistämislain muuttamisesta. Esitys osoittautui suurimmaksi osaksi toteuttamiskelvottomaksi. Loisa keskittyi tutkielmassaan politiikan tutkimiseen retorisen lähestymistavan kautta, sekä poliittisten tekstien kirjoittajien oman aseman ja toiminnan konstruointiin asiantuntijuus käsitteen avulla. Loisa pyrki tutkimuksellaan osoittamaan, että hallinnollisen tekstin neutraalin ja toteavan luonteen takaa löytyy myös poliittisia kiistoja. Ne ovat luettavissa tekstien suhteesta toisiin teksteihin ja olemassa olevaan tilanteeseen.

2.2. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma

Tutkimusaineistonani olen käyttänyt kahta opetusministeriön julkaisemaa tekstiä: Taide- ja taiteilijapoliittisen toimikunnan eli TAO:n ehdotusta valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi (2002) sekä sen pohjalta tehtyä valtioneuvoston periaatepäätöstä taide- ja taiteilijapolitiikasta (2003).¹ Molemmat tekstit ovat voimakkaita kannanottoja taiteen ja kulttuurin puolesta.

¹ Myöhemmissä viittauksissa olen lyhentänyt Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta 2003 muotoon Valtioneuvoston.. 2003.

Ehdotuksessa taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi esiintyvät teemat, diskurssit ja retoriikka ovat samansuuntaisia valtioneuvoston periaatepäätöksessä esiintyvien kanssa. Toisaalta TAO:n asiakirjassa on paljon enemmän hedelmällistä puhetta analysoitavaksi kuin itse periaatepäätöksessä, joten Ehdotus taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi (2002) väistämättä korostuu tutkimuksessani. Analyysit näistä kahdesta raportista siis tukevat ja täydentävät toisiaan. Koska ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi rakentuu siis paljolti samoista aineksista kuin itse periaatepäätöskin, olen yhdistänyt nämä kaksi aineistoa yhteen eritellessäni tarkemmin taiteen ja taiteilijoiden, sekä laajemman yhteiskunnallisen todellisuuden määrittelyä. Vaihtoehtoinen tapa lähestyä tutkimusaineistoa olisi ollut keskittyä siihen, kenen tai minkä tahon ääni on ohjelmissa päässyt eniten esille. Erityisesti voisi olla mielenkiintoista pohtia kenen äännet ovat päässeet ehdotuksesta itse päätökseen, ja ketkä ovat jääneet enemmän tekstiä elävöittäväksi ja kaunistaviksi elementiksi. Omassa työssäni päätin kuitenkin keskittyä enemmän itse tekstiin ja siinä konstruoiuihin merkityksiin. Vaikka erityisistä puhetavoista ja merkitysjärjestelmistä ei suoraan kävisikään ilmi, kenenkä edun mukaista se on, erilaisten diskurssien tunnistaminen tuo samalla näkyviin minkä tahon tai alan diskurssista on kyse. Puhuessani jatkossa yleisesti taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta viittaaan siis molempiin teksteihin.

2.2.1. Kulttuuripoliittinen tausta

Yksittäiset poliittiset ohjelmat ovat aina vastaus laajempaan poliittiseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiinsa. Poliittiset ohjelmat ovat aktiivista toimintaa, joka pyrkii vaikuttamaan omalta osaltaan yhteiskunnan kehitykseen. Jokainen hallitus luo omat ohjelmat ja tavoitteensa, ja ne toimivat ohjeistuksena myös ministeriön tekemille suunnitelmille ja ohjelmateksteille.

Taide- ja taiteilijapolitiikka on osa suomalaista kulttuuripolitiikkaa, ja sen kehitystä. Suomalainen kulttuuripolitiikka luo sen laajemman kehyksen, jonka sisälle myös taidepolitiikka kiinnittyy. Kansainvälinen keskustelu, erityisesti Euroopan Unionin, Euroopan Neuvoston ja Unescon tuottamat linjaukset, ovat vaikuttaneet siihen, mitä kansallisella tasolla kulttuuripolitiikassa painotetaan. Esimerkiksi Euroopan neuvoston asiantuntijaryhmän raportti *Syrjästä esiin* (2005) vaatii kulttuurin näkökulman huomioon ottamista ja kulttuurisen yhteiskuntapolitiikan rakentamista

(Kangas 1999, 169). Kansainvälinen kiinnostus kulttuuriin ja luovuuteen tuo uutta käsiteulottuvuutta myös kansalliseen yhteiskunnalliseen ja kulttuuripoliittiseen keskusteluun – ja valtiovallan linjauksiin.

Suomalaisen kulttuuripolitiikan kehitys voidaan jakaa kolmeen pitkään linjaan tai vaiheeseen. Jokaista linjaa on leimannut silloinen laajempi yhteiskunnallinen kehitys. Kulttuuri- ja taidepolitiikan tekstit ovat olleet osa käytäntöjen ja politiikan sisältöjen määrittelyä ja konstruointia. Suomalaisen kulttuuripolitiikan ensimmäinen linja jatkui aina 1960-luvulle asti, ja silloin valtio pyrki taidetta tukemalla kansallisen identiteetin rakentamiseen. Suomi oli nuori itsenäinen valtio ja kansakunta, ja taiteella oli tärkeä rooli kansalaisuuden vahvistamisessa. (Heiskanen 1994, 7-10; Kangas 1999, 159-164.)

Toinen pitkä linja kesti 1990-luvulle asti. Elettiin voimakasta hyvinvointivaltion rakentamisen aikaa ja taiteen edistäminen nähtiin osana hyvinvointivaltioideologiaa. Taidepolitiikalla pyrittiin erityisesti edistämään demokratiaa ja kaikkien mahdollisuutta osallistua taide- ja kulttuurielämään. Valtio siirtyi taiteen tukijasta sen edistäjäksi ja laajensi toimialaansa taiteesta kulttuuriin. Suomeen luotiin tehokas julkinen palvelujärjestelmä, joka pyrki tasa-arvon toteuttamiseen myös kulttuuritoiminnan tuottamisessa ja vastaanottamisessa. Julkisesti tuetun taiteen täytyi osoittaa itsensä taloudellisesti kannattamattomaksi. (Kangas 1999, 161-164.) Valtion harjoittama kulttuuripolitiikka halusi siis erottua selkeästi markkinoiden toiminnasta.

Holkerin hallituksen ohjelma vuodelta 1987 (Hallitusohjelma 1987) on kirjannut jo hallituksen yleisiin toiminnan lähtökohtiin kansallisen kulttuurin ja identiteetin vahvistamisen. Ohjelmassa korostetaan monipuolisen kulttuuritarjonnan turvaamisen ja kansallisen kulttuurin omaleimaisuuden vahvistamisen tärkeyttä. (Hallitusohjelma 1987.) Tällöin elettiin vielä voimakasta taloudellisen kasvun aikaa, eikä lamasta ollut tietoaakaan. Valtio halusi edistää kulttuuritoimintaa osana hyvinvointivaltion rakentamista.

Lipposen pääministerikauden hallitusohjelmat (1995, 1999) ovat syntyneet laman aiheuttamassa tiukassa taloudellisessa tilanteessa, mikä heijastuu erityisesti ensimmäiseen hallitusohjelmaan. Vuoden 1995 hallitusohjelmassa kulttuurilla onkin heikko rooli. Siinä korostetaan kulttuuritoiminnan vapaan kansalaistoiminnan edellytysten edistämistä ja vakuutetaan että veikkausvoittovarot kohdennetaan edelleenkin liikuntaan, taiteeseen, tieteeseen ja nuorisotoimintaan. (Hallitusohjelma 1995.) Keskeisiä tavoitteita eivät ole enää kulttuuripalvelujen

tai kulttuuritoiminnan kehittäminen, vaan vanhan säilyttäminen. Vapaan kansalaistoiminnan edistäminen (mt.) on samalla valtion roolin pienentämistä kulttuuritoiminnan toteuttamisessa.

1990-luvulta lähtien on alkanut suomalaisen kulttuuripolitiikan kolmas pitkä linja, jolloin mm. markkinaistuminen, kansainvälistyminen ja teknologian kehitys ovat tuoneet uusia haasteita taidepolitiikalle. Vallitsevana ideologiana on ollut uusliberalismi, jolloin myös suhtautuminen markkinoihin, ja sen toimintaperiaatteisiin, on muuttunut. Valtion rooli kansalaisten hyvinvoinnin takaajana on kyseenalaistettu hyvinvointivaltiokritiikin kautta. Kansallisen kulttuuripolitiikan kolmannella pitkällä linjalla kieli ja sanasto ovat alkaneet muuttua. Perinteisten kulttuurin kenttien rajojen hämärtyminen sekä talouden ja kansainvälistymisen näkökulmat tuottavat uudenlaisia puhetapoja ja diskursseja. (Kangas 1999, 161-167.)

Kulttuuripolitiikan kolmas pitkä linja on vasta hahmottumassa, ja kulttuurin sekä taiteen asema hakee paikkaansa yhteiskunnallisessa poliittisessa maisemassa. Ajan henkeen kuuluu, että *yhteiskunnasta on tehtävä luova ja tuottava yksilöllisen yritteliäisyyden avulla*. Kulttuurilla ja taiteella on ymmärretty olevan myös talouselämää ja kilpailukykyä hyödyttävä vaikutus, esimerkiksi kulttuuriteollisuus ja kulttuuriturismi ovat uudenlaisia valtion ja markkinoiden keinoja yhdistää voimansa kulttuurielämän edistämiseksi. (Kangas 1999, 167-174.) Kilpailukykyä ja talouden tehokkuutta korostava puhetapa toimii kehyksenä harjoitettavalle kulttuuri- ja taidepolitiikalle, jotka pyrkivät löytämään paikkansa ja oikeutuksensa tässä todellisuuden hahmottamisen tavassa.

Vuoden 1999 Lipposen hallitusohjelmassa kulttuuripolitiikka on saanut jo oman erillisen otsikkonsa. Ohjelmassa on jo samaa tuttua retoriikkaa kuin taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa. Kulttuuri nähdään entistä tärkeämpänä kansallisen ja kansainvälisen kehityksen voimavarana. Kulttuuripolitiikan asemaa halutaan vahvistaa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. (Hallitusohjelma 1999.) Kulttuurin ja taiteen talouselämää ja kilpailukykyä edistävä vaikutus tuo kulttuuripolitiikan keskeisempään rooliin poliittisessa keskustelussa.

Vanhasen hallitusohjelmassa (2003) halutaan tukea kulttuurista ja taiteellista monimuotoisuutta, rikasta kulttuuriperintöä, kulttuurilaitoksia ja –palveluja sekä edellytyksiä luovaan työhön. Kulttuuri- ja taidelaitosten asemaa pyritään vahvistamaan ja turvaamaan niiden toimintaedellytyksiä, sekä tukemaan lasten ja vähemmistöjen kulttuurisia oikeuksia. (Hallitusohjelma 2003.) Opetusministeriö luotaa verkkosivuillaan kulttuuripolitiikan asemaa ja luonnetta Suomessa.

Suomen taide- ja kulttuuripolitiikkaa leimaa voimakas kansallinen kulttuuri-identiteetti, kulttuuri-instituutioiden runsaus ja kulttuurilaitosten verkon kattavuus. Kulttuuritarjontaa on paljon ja kansalaiset osallistuvat aktiivisesti tuotettuihin kulttuuripalveluihin. 1990-luvulla Suomen kulttuuripolitiikassa korostui kulttuurisen tietoyhteiskunnan rakentaminen, alueellisuus, monikulttuurisuus ja kansainvälinen yhteistyö. 2000-luvun alussa panostetaan erityisesti taiteilijoiden asemaan ja kulttuuriteollisuuteen.. Taide- ja kulttuuripolitiikalla pyritään luomaan suotuisat toimintaedellytykset taiteen kentän toimijoille, turvaamaan kansalaisille mahdollisuus monipuolisiin ja laadukkaisiin taide-elämyksiin sekä edistämään kansallista ja kansainvälistä verkostoitumista. Hallitusohjelman mukaan Suomi sivistisyhteiskuntana rakentuu osaamisen, tiedon ja luovuuden varaan. Kulttuuripolitiikalla tuetaan kulttuurista ja taiteellista monimuotoisuutta, rikasta kulttuuriperintöä, kulttuurilaitoksia ja – palveluja sekä edellytyksiä luovaan työhön. Kulttuuri- ja taidelaitosten toiminta- ja kehitysedellytykset turvataan koko maassa. (Kulttuuripolitiikka Suomessa 2005.)

Kun Lipposen hallitus tyytyi vielä retorisesti korostamaan kulttuuri- ja taidepolitiikan merkitystä, Vanhasen hallitusohjelma pyrkii jo selkeästi alan instituutioiden vahvistamiseen ja kehittämiseen. Kulttuurista puhutaan palveluina ja oikeuksina, joihin valtiovalta pyrkii vastaamaan. Ohjelmassa on nähtävissä jo samanlaista retoriikkaa kuin hyvinvointivaltion rakentamisen aikoina. Nyt argumentit eivät kuitenkaan saa enää oikeutustaan hyvinvointivaltioideologiasta, vaan jostain muusta. Kulttuurin kilpailua edistävä vaikutus ja siitä nousevat puhetavat toimivat vahvana oikeuttajana valtion vahvalle roolille kulttuuri- ja taideinstituutioiden sekä palveluiden edistämisessä. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on yksi kulttuuripoliittinen teksti, joka osallistuu tähän kulttuurin ja taiteen edistämisen projektiin.

Laman aikana poliittisten tekstien retoriikasta voi päätellä pyrkimyksiä valtion roolin pienentämiseen kulttuurin ja taiteen ohjailussa. 2000-luvulla poliittisten ohjailupykimysten määrä hallitusohjelmissa lähti taas selkeään kasvuun. Merkittävänä erona hyvinvointivaltion kasvuajan kulttuuripolitiikan laajentumiselle on kielen ja ehdotusten oikeutusten muuttuminen. Tasa-arvon teema on vielä 2000-luvullakin esillä, mutta luovuuden merkitys innovatiivisuudelle ja kilpailukyvyyn edistämiseksi toimii voimakkaana oikeuttajana taide-elämän kehittämiseksi. Suomen tärkeimpänä tekijänä tulevaisuuden menestyksen kannalta pidetäänkin teknologisia, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia innovaatioita (Wilenius 2006, 237).

2.2.2. Toimikunnan asettaminen

Paavo Lipposen vuonna 1999 laaditussa hallitusohjelmassa todettiin, että *luovan toiminnan kehittämiseksi laaditaan taide- ja taiteilijapoliittinen* ohjelma. Opetusministeriö asetti vuonna 2001 toimikunnan, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi. Ohjelman valmistelussa toimikunnan tuli ottaa huomioon eri taiteenaloilla laaditut ohjelmat sekä taiteen keskustoimikunnan ja valtion taidetoimikuntien tekemät ehdotukset. Toimikunnan oli työskentelynsä aikana kuultava alan keskeisiä tahoja ja pidettävä yhteyttä TAISTO II –mietinnön johdosta asetettuun seurantaryhmään. TAISTO II on opetusministeriön asettama toimikunta, jonka tehtävänä on ollut selvittää taiteilijoiden työllistämisedellytyksiä ja sosiaaliturvaa. (Kulttuuripoliittinen ohjelmatyö 2006; Taide on mahdollisuuksia 2002.)

Toimikunnan (TAO) tuli työssään hahmottaa kulttuurin, taiteen ja kehityksen välistä suhdetta, eritellä kulttuurin ja taiteen kehitysedellytyksiä sekä selvittää yhteiskunnallisia tekijöitä, joita taiteen edistäminen edellyttää. Sen tuli asettaa tavoitteita ja tehdä ehdotuksia taiteen edistämiseksi sekä taide- ja taiteilijapolitiikan seurannan ja arvioinnin kehittämiseksi. Toimikunnan oli otettava huomioon ehdotuksessaan toimikunnan TAISTO II -mietinnössä esitetyt ehdotukset ja tarvittaessa täydentää niitä. (Kulttuuripoliittinen ohjelmatyö 2006; Taide on mahdollisuuksia 2002.)

Taide- ja taiteilijapoliittista ohjelmaa valmisteleva toimikunta (TAO) luovutti ehdotuksensa vuonna 2002, ja valtioneuvosto teki vuonna 2003 sen pohjalta taide- ja taiteilijapolitiikkaa koskevan periaatepäätöksen. (Valtioneuvoston.. 2003, 4.) Toimikunnan jäsenet olivat opetusministerin kutsumia. Puheenjohtajana toimi kansanedustaja Sirpa Pietikäinen ja varapuheenjohtajana Yrjö Sotamaa. Jäseninä toimivat vuorineuvos Krister Ahlström (Muotoilun round table), johtaja Georg Dolivo (Espoon kaupunki), taiteilijaprofessori Henrik Otto Donner (Teosto ry), toiminnanjohtaja Tuulikki Karjalainen (Kuhmon musiikkiyhdistys ry), ylijohtaja Kalevi Kivistö (Opetusministeriö), johtaja Kirsi Lindroos (Opetusministeriö), puheenjohtaja Risto Ruohonen (Taiteen keskustoimikunta) ja toimitusjohtaja Kaarina Suonio (Tampere-talo). Lisäksi pysyviksi asiantuntijoiksi kutsuttiin fil.tri Timo Cantell, professori Ilkka Heiskanen, kulttuuriasianneuvos Raija Mattila, varatuomari Jaakko Paavela, museonjohtaja Pekka Saarela, professori Kari Uusikylä ja säveltäjä Harri Wessman. (Taide on mahdollisuuksia 2002.)

Toimikunta koostui siis eri tahojen edustajista. Puheenjohtajana toiminut Sirpa Pietikäinen oli ainoa kansanedustaja ohjelman laatimisessa. Toisaalta poliitikon valitseminen toimikuntaa vetämään on selkeä viesti poliittisen ulottuvuuden korostamisesta taidepolitiikan rakentamisessa. Toimikunnan jäsenistä kaksi oli opetusministeriön edustajia ja loput olivat taiteen eri alojen asiantuntijoita. Toimikunnan varsinaisista jäsenistä (yhteensä yhdeksän puheenjohtaja mukaan luettuna) oli neljä naisia ja viisi miehiä, joten sukupuolijakauma oli tasainen. (Kulttuuripoliittinen ohjelmatyö 2006.)

Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa on otettu huomioon eri taiteenalojen viime vuosina tekemät ohjelmat sekä taiteen keskustoimikunnan ja valtion taidetoimikuntien tekemät ehdotukset.

Opetusministeriön teettämiä taiteenalakohkaisia selvityksiä ja ohjelmia ovat TAISTO II, arkkitehtuuripoliittinen ohjelma, muotoilupoliittinen ohjelma, museopoliittinen ohjelman, tanssia koskevat selvitykset, kirjan asemaa koskeva selvitystyö, elokuvaa koskevat selvitykset, selvitys valokuvataiteen kentästä, selvitys sarjakuvan asemasta valtion taidepolitiikassa, kirjastopoliittinen ohjelma ja kuvataiteilijoiden työtilat 2003 –selvitys (Taiteenalakohkaiset ohjelmat ja selvitykset 2006). Lisäksi asiakirjaa laadittaessa on järjestetty keskustelu- ja kuulemistilaisuuksia sekä asiaa koskevaa seminaareja (Valtioneuvoston.. 2003, 4). Ainakin retorisesti korostus on taiteilijoiden aseman kehittämisessä ja turvaamisessa; jo taide- ja taiteilijapoliittisen toimikunnan (TAO) tehtäväksi annossa korostetaan taiteilijoiden työllistämisedellytyksiä ja sosiaaliturvaa selvittäneen toimikunnan (TAISTO II) mietinnön esittämien ehdotusten huomioimista (Kulttuuripoliittinen ohjelmatyö 2006). Yksityiskohtaisempaa erittelyä siitä, mitä ehdotuksia miltäkin taholta on otettu itse ohjelmassa huomioon, ei ole tekstissä eritelty.

2.2.3. Taiteen kaikkivoipaisuus

Ehdotus taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi (2002) on paksu (89 sivua) paketti tavoitteita ja visioita tulevaisuuden taide- ja taiteilijapolitiikan luotaamiseksi. Retorisen lähestymistavan ja kriittisen diskurssianalyysin kannalta kiinnostavimpia ovat ne osiot asiakirjassa, joissa perustellaan taiteen ja taiteilijoiden merkitystä sekä pyritään samalla oikeuttamaan luotavaa politiikkaa. Asiakirjassa yritetään ottaa huomioon kaikkien eri tahojen mahdolliset tarpeet, joten teksti on

luonteeltaan ristiriidatonta ja 'kaikkien asiaa ajavaa'. Tekstiä lukiessa herää helposti epäily siitä, onko kyseessä todelliset periaatteet ja suunnitelmat vaiko ministeriön kaunokirjallinen tuotos. Palosen (1997, 29) mukaan tekstien *positiivisuuspuhetta* voi tulkita yritykseksi sulkea ulos erilaiset politisoivat avaukset muihin suuntiin eli tällöin ei avata lisää poliittista pelitilaa vaan pyritään estämään myös muita tekemästä niin. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman tekstiä voi myös tulkita tällaiseksi positiivisuuspuheeksi: niin kaunista, kaikki osapuolet huomioivaa ja maailmoja syleilevää se on. Ohjelmassa yksinkertaisesti päätetään edistää ja kehittää luovaa toimintaa ja yhteiskunnan luovuutta, ilman että kyseenalaistetaan tavoitteiden realistisuutta. Teksti on rakennettu enemmän positiivisten visioiden ja mielikuvien varaan, eikä esimerkiksi tulevaisuuden uhkakuvien, mikä olisi toinen mahdollinen vaihtoehto.

Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman tavoitteena on nostaa taide ja taiteilijoiden asema osaksi yhteiskuntapoliittista keskustelua ja päätöksentekoa. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma pyrkii nostamaan taiteilijoiden asemaa ja edistämään taiteen kentän toimijoiden toimintaedellytysten kehittämistä. Taidetta ja kulttuuria yritetään selkeästi tuoda keskeiseksi osaksi yleistä yhteiskuntapoliittista keskustelua ja päätöksentekoa.

Globaali sekä markkinatalouden kehitys, erityisesti EU ja sen kulttuuripoliittiset linjaukset ovat vaikuttaneet suomalaiseen keskusteluun ja sen suuntaan. Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa korostetaan, että *EU:n perustamissopimuksen hengessä kulttuurinen näkökulma tulee ottaa huomioon kaikessa yhteiskunnallisessa päätöksen teossa* (Valtioneuvoston.. 2003, 6).

Kansainväliset ja eurooppalaiset keskustelut ja poliittiset linjaukset toimivat laajempina ohjenuorina, joiden mukaisesti myös suomalaiset ohjelmat suunnitellaan. TAO:n ehdotus taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi ja sen pohjalta tehty valtioneuvoston periaatepäätös ovat sekoitus erilaisia diskursseja ja tekstejä, jotka ovat peräisin muista poliittisista ja tieteellisistä teksteistä.

Lisäksi TAO:n raportissa toivotaan, että *Tämä taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma ehdotuksineen ja oheisaineistoineen voisi toimia Luova hyvinvointiyhteiskunta- ohjelman valmisteluaineistona* (Taide on mahdollisuuksia 2002, 78).

Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma luokittelee todellisuuden ja taidepolitiikan toimintaympäristön eri tasoihin eli yksilölliseen, yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen tasoon. Kyse ei ole erillisistä ilmiöistä, vaan todellisuuden luokittelutavasta, joka vaikuttaa siihen minkälaisia diskursseja käytetään ja mitä mahdollisia toimenpiteitä tai kehittämissivioita tarjotaan. Taiteen merkitysten luokittelu eri tasoille pyrkii ottamaan monipuolisesti huomioon eri ulottuvuudet ja elämän alueet,

joilla taiteella on annettavaa. Toisaalta luokittelut aina yksinkertaistavat todellisuutta (Hodge & Kress 1993, 6), ja asettavat eri luokituksia tai tasoja toisistaan erillisiksi, ja monesti myös vastakkaisiksi.

Yksilöllinen taso korostaa taiteen yksilöllistä merkitystä. Taiteella on tärkeä rooli yksilöiden elämässä *itseilmaisun, tunne-elämän kehittämisen ja itseymmärryksen* välineenä, ja sitä pidetään yhtenä ihmisen perusoikeuksista. Yksilöllisellä tasolla korostuvat taiteen yhteys ihmisyyteen ja kansalaisuuteen, ja se nähdään juridisena perusoikeutena. Taide on osa sivistystä ja kansalaisten vapauden toteuttamista. (Taide on mahdollisuuksia 2002.)

Vaikka taide on tekstin mukaan *itseisarvoista*, heti perään korostetaan sen merkitystä yhteisöille eli korostetaan yhteisöllistä tasoa. Taiteellinen luovuus nähdään kulttuurisen perintömme alkulähteenä. Lisäksi taideteokset *muodostavat ihmiskunnan yhteisen muistin*. Yhdeksi tulevaisuuden haasteeksi mainitaan yhteiskunnan monimuotoistuminen ja kulttuuristuminen, joihin vastaamiseen taiteeltakin odotetaan vastausta. Taide on yhteisöille *luovaa, sosiaalista, kulttuurista ja taloudellista pääomaa*. Kun yksilöllisellä tasolla korostetaan taiteen merkitystä yksilön hyvinvoinnille, yhteisöllinen liittyy sen laajempaan, sosiaaliseen kehykseen. (Taide on mahdollisuuksia 2002.)

Yhteiskunnallinen taso taas laajentaa kontekstin käsittämään koko yhteiskunnan ja myös globaalin kehityksen ja taiteen roolin siinä. Taide- ja taiteilijapolitiikkaa koskevan periaatepäätöksen tarkoituksena on ohjata suomalaisen taide- ja taiteilijapolitiikan tulevaisuutta. Taide ja sen edistäminen nähdään osana *luovaa hyvinvointiyhteiskuntaa ja kehityksen strategisena voimavarana pyrittäessä turvaamaan suomalaisen yhteiskunnan innovaatioperustaa ja kykyä vastata myös tulevaisuuden tietoyhteiskunnan haasteisiin*. Taide rinnastetaan tieteisiin nähdessä se yhtä tärkeänä *kehityksen strategisena voimavarana*. Valtioneuvoston periaatepäätös sisältää lukuisia toimenpide-ehdotuksia luovan toiminnan edistämiseksi.

Taiteelta odotetaan siis paljon myös tällä makrotasolla luovemman ja innovatiivisemman yhteiskunnan rakentamisessa. Minkäänlaista ristiriitaa ei ole havaittavissa yksilöllisen, yhteisöllisen ja tietoyhteiskunnan tasojen välillä. Esimerkiksi yksilöiden tunne-elämän kehittyminen ja tietoyhteiskunnan menestyminen eivät välttämättä ole näin ristiriidattomia ja yhteismitallisia tekijöitä, eli edellinen ei aina lisää jälkimmäistä tai päinvastoin.

2.2.4. Konkreettisia työkaluja taiteen ja luovuuden edistämiseksi

Opetusministeriön verkkosivuilla (Hankkeet 2006) on jaettu taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman ehdotukset 16 pääotsikon alle, yhteensä ehdotuksia on 67. Sama otsikkojaottelu on Valtioneuvoston periaatepäätöksessä taide- ja taiteilijapolitiikasta (2003). Jaottelen itse nämä ehdotukset kahteen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän ehdotukset liittyvät ammattitaiteilijoiden aseman parantamiseen, toisen ryhmän ehdotukset taas keskittyvät luovuuden ja taiteen edistämiseen laajemmin yhteiskunnassa.

Verkkosivuilla ja Valtioneuvoston periaatepäätöksessä olevista pääotsikoista noin puolet keskittyy taiteilijoiden työmahdollisuuksien edistämiseen. Ryhmittelyni on karkea, ja moni otsikko sisältää ehdotuksia molempien tavoitteiden edistämiseen. Selkeästi taiteilijoiden asemaan liittyviä otsikoita ovat Luova työ ja osaaminen, Suora taiteilijatuki, Sosiaaliturva ja verotus, Taiteilijoiden työllisyys, Tekijänoikeudet, Kansainvälisyys, Taiteilijakunnan moninaisuus ja Taidehallinnon kehittäminen. (Hankkeet 2006.)

Keskeisenä osana taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa on taiteilijoiden aseman edistäminen ja taiteellisen työn harjoittamisen edellytysten parantaminen. Käytännön keinoja ovat taiteilijoiden apurahamahdollisuuksien lisääminen, työtilojen lisäämiseen tähtäävä hanke, taiteilijoiden sosiaaliturvan parantaminen ja työllisyyden edistäminen taiteen soveltavan käytön lisäämisen avulla, tekijänoikeussuojan kehittäminen, kansainvälisyyden ja taiteen viennin edistäminen sekä taiteilijakunnan moninaisuuden turvaaminen tukemalla nuoria taiteilijoita ja monikulttuurisuutta. Taiteen koulutuksesta käynnistetään kokonaisarvio ja näin pyritään turvaamaan taiteilijan ammattiin haluavien mahdollisimman korkeatasoinen koulutus. Taidepolitiikan tavoitteiden ja taiteilijoiden aseman eteenpäin viemisessä nähdään tärkeänä eri hallinnonalojen yhteistyön lisääminen, jota varten luodaan pysyvä mekanismi (esim. neuvottelukunta). (Valtioneuvoston.. 2003.)

Laajemmin yhteiskunnan luovuuden edistämiseen ja taiteen roolin korostamiseen pyrkiviä otsikoita ovat Opetusministeriön verkkosivuilla Lähtökohdat, Lastenkulttuuri ja taidekasvatus, Kulttuurinen monimuotoisuus, Palveluiden saavutettavuus ja elinympäristö, Taiteen soveltava käyttö, Taide, elinkeinoelämä ja aluekehittäminen, Taiteen edistäminen ja Taide- ja taiteilijapolitiikan seurannan ja arvioinnin kehittäminen. (Hankkeet 2006.)

Lastenkulttuuri ja taidekasvatus, ja niihin kohdistuvat toimenpiteet nähdään tärkeänä keinona edistää luovuutta. Opetusministeriössä aiotaan lisäksi laatia *luovuus- ja kulttuurikasvatusstrategia, jonka avulla edistetään taidekasvatusta yhdessä eri toimijoiden kanssa.* (Valtioneuvoston.. 2003, 6)

Luovien kansalaisten kasvattaminen on keino tehdä yhteiskunnastakin luova ja innovatiivinen. Lasten kulttuuripoliittinen ohjelma (2003) on laadittu Opetusministeriössä luotaamaan lastenkulttuuria, jonka edistäminen on nostettu ministeriön yhdeksi painopisteeksi vuosille 2003-2007. Lastenkulttuuriin ja taidekasvatukseen liittyvät ehdotukset ja uudistukset pyrkivät turvaamaan kouluissa annettavan taideopetuksen riittävyys. Lisäksi kannustetaan kuntia järjestämään taiteen perusopetusta ja suuntaamaan mahdollisuuksiensa mukaan kulttuuripalveluja erityisesti lapsille. (Valtioneuvoston.. 2003, 6.)

Kulttuurinen monimuotoisuus pyritään ottamaan huomioon korostamalla *vähemmistökuulttuuritarpeita, maahanmuuttajien kulttuurisia tarpeita* ja korostamalla *suomenruotsalaisen kulttuurin rakenteiden tukemista ja edelleen kehittämistä.* (Valtioneuvoston.. 2003, 7-8.) Käytännössä tämä toteutuu mm. seuraamalla määrärahojen kohdentumista, kehittämällä esimerkiksi järjestelmiä etnisiin ryhmiin lukeutuvien ammattitaiteilijoiden ja heidän järjestöjensä tukemiseksi sekä rohkaisemalla taidelaitoksia tulohajautuksen avulla toteuttamaan projekteja, jotka ottavat huomioon etnisiin vähemmistöihin kuuluvien kulttuuritarpeet. (Hankkeet 2006.)

Kulttuuriset palvelut määritellään taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa peruspalveluiksi, mikä edellyttää niiden saatavuuden kehittämistä. Opetusministeriö laatii toimenpideohjelman kulttuurin saavutettavuuden lisäämiseksi julkisissa taide- ja kulttuurilaitoksissa. Vammaiskulttuurin edistämistoimia ovat esimerkiksi muodostamalla pysyvän elimen eli Vammaiset ja kulttuuri – toimikunnan, joka toimii asiantuntijaelimenä vammaiskulttuurikysymyksissä ja linkkinä kulttuuri- sekä sosiaali- ja terveyssektorin välillä (Hankkeet 2006). Valtionosuusjärjestelmän ulkopuolisen taiteen kentän toimintaedellytyksiä pyritään tukemaan ja vahvistamaan. Lisäksi ohjelmassa korostetaan elinympäristön kehittämistä *hyvän kulttuurielämän näkökulmasta*, mikä tarkoittaa myös arkkitehtuurisen laadun sisällyttämistä ympäristövaikutusten arviointiin. (Valtioneuvoston.. 2003, 7-8.)

Taiteen soveltavaa käyttöä halutaan lisätä työyhteisöjen viihtyvyyden lisäämisessä ja jaksamisen parantamisessa. Myös työttömien ja muutoin työelämän ulkopuolella olevien *taidetarpeisiin* vastaamista halutaan kehittää. Tuloksekkaaksi osoittautunutta Terveyttä kulttuurista –toiminnan

tukemista halutaan jatkaa. (Valtioneuvoston.. 2003, 7-8.) Käytännön toimenpiteitä ovat mm. yhteistyön lisääminen ja neuvottelujen järjestäminen esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön ja STAKESin kanssa taiteen soveltavasta käytöstä syrjäytymisen ehkäisyyn sekä suuntaamalla Opetusministeriön harkinnanvaraisia määrärahoja taiteen soveltavaa käyttöä ja kulttuurin saavutettavuutta edistäviin hankkeisiin. (Hankkeet 2006.)

Elinkeinoelämän ja taiteen yhteistyötä pyritään edistämään. Periaatepäätöksen mukaan *on tärkeää ideoida uusia tapoja taiteen tekijöiden huomioimiseksi ja käyttämiseksi yritystoiminnassa*. Tärkeänä nähdään rahoitustoiminnan kehittämistä erityisesti kulttuurialan pienyritysten näkökulmasta. Taiteella uskotaan olevan vielä käyttämättömiä mahdollisuuksia erilaisten palveluiden kehittämisessä ja innovatiivisen yritystoiminnan kehittämisessä. Erityisellä *kaupallistamiseen keskittyvällä yrityshautomoverkostolla* voidaan kehittää *luovan osaamisen tuotteistamista* (Valtioneuvoston.. 2003, 7-8.) Kulttuuri nähdään lisäksi

mahdollisuutena ja voimavarana alueiden kehittämisessä. Se tulee sisällyttää ”syrjästä esiin” –periaatteen mukaisesti erilaisiin alueellisiin kehittämisohjelmiin ja aluepolitiikkaa toteuttaviin valtakunnallisiin tavoiteohjelmiin. (Valtioneuvoston 2003, 8.)

Taiteen ja alueellisen kehittämisen yhteistyötä ja *vuoropuhelua* halutaan lisätä, ja tuoda näin taiteen ja kulttuurin näkökulmaa alueiden kehittämiseen (Valtioneuvoston.. 2003, 8-9.)

Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa on kunnianhimoinen tavoite taiteen edistämisessä: *Valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittisen periaatepäätöksen mukaisesti päämääränä on vastaava kansainvälinen edelläkävijäasema yhteiskunnallisen innovaatioresurssin luomisessa kuin tieteessä*. Taidehallinnon kehittäminen sekä taide- ja taiteilijapolitiikan seurannan ja arvioinnin kehittäminen ovat myös tärkeä osa taiteen edistämistä. Ohjelmassa onkin selkeä vaatimus, että *taide- ja kulttuuripalveluiden arviointia aletaan tehdä peruspalvelujen arvioinnin osana*. (Valtioneuvoston.. 2003, 11.) Käytännössä tämä tapahtuu järjestämällä neuvotteluja Kuntaliiton kanssa työnjaosta (Hankkeet 2006).

2.3. Retorinen lähestymistapa ja kriittinen diskurssianalyysi tulkintatyökaluina

Tutkimuskysymykseni on selvittää, miten taide- ja taiteilijapoliittisella ohjelmalla rakennetaan taidetta, taiteilijoita ja yhteiskuntaa – ja minkälaista poliittista ja yhteiskunnallista kehystä ne konstruktioillaan palvelevat. Retorisen lähestymistavan ja kriittisen diskurssianalyysin yhdistelmä tuottaa mielestäni parhaiten vastauksen tähän kysymykseen.

Omassa tutkimuksessani retorinen lähestymistapa toimii konkreettisena tulkintakehikkona poliittisille asiakirjoille, ja kriittinen diskurssianalyysi auttaa avaamaan sitä prosessia ja niitä aineksia, josta poliittinen retoriikka nousee. Poliittisessa retoriikassa pyritään vakuuttamaan yleisö tarjotuista totuuksista ja oikeuttamaan sitä kautta poliittisia päätöksiä. Tehokas argumentointi edellyttää yhteistä kieltä yleisön kanssa eli se on riippuvainen yleisön totuuksista, normeista ja arvostuksista (Perelman 1963, 156). Diskurssit ovat *verrattain eheitä säännönmukaisien merkityssuhteiden systeemejä, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta* (Jokinen ym. 1993, 27). Merkityssystemit voidaan nähdä myös vakiintuneina ajattelu- ja puhetapoina, joiden asemat ja arvostus vaihtelevat yhteiskunnassa (Veijola & Jokinen 2001, 227-228). Diskurssit toimivat siis abstraktina raaka-aineena argumentoinnille. Jotta puhujan esityksellä olisi vaikutusta, hänen tulee sovittaa se yleisönsä mukaan. Puhuja voi valita päättelynsä lähtökohdaksi vain väitteitä, jotka kuulijat jo hyväksyvät. Oleellisiksi tällöin nousevat yleisesti hyväksytyt totuudet sekä yhteiseen arkijärkeen ja kokemukseen liittyvät otaksumat. Yleispätevillä arvoilla, kuten totuus, hyvyys, kauneus ja oikeus, on tärkeä rooli argumentaatiossa. Arvojen lisäksi turvaudutaan myös yleisesti hyväksytyihin hierarkioihin, kuten oikeuden ylemmyys hyötyyn nähden. (Perelman 1996, 28-36.)

Retoriikan voi tulkita Hännisen (1996) mukaan joko hyvin suppeasti tai hyvin laajasti - tai jotain siltä väliltä. Suppeimmassa määritelmässä retoriikka yhdistetään tarkasti rajattuun antiikin retoriikkaan ja sen perinteeseen. Retoriikan voi ajatella myös puhetaitona ja –oppina, yleisenä puhe- ja väittelytaitona ja sitä tulkitsevana puheoppina. Retoriikan yhdistäminen argumentoinnin oppiin laajentaa näkökulmaa edelleen, ja kriittisesti ajateltuna retoriikan voi määritellä ehdollistamisen taidoksi. Retoriikan avulla voidaan välttää ottamasta kantaa ja häivyttää ristiriitoja. Se voidaan nähdä myös puhunnan ehdollistamisen kriittisenä erittelynä. Laajimmillaan retoriikka voidaan nähdä kansalaistaitona, taitona keskustella ja ottaa kantaa. (Hänninen 1996, 162-167.) Retoriikan

voi määritellä myös diskurssina, jota käytetään tukemaan erityisiä versioita maailmasta ja todellisuudesta, lisäksi sillä suojellaan näitä käsityksiä mahdolliselta kritiikiltä (Potter 1996, 33). Omassa tutkimuksessani tukeudun retoriikkaan lähinnä ehdollistamisen taitona.

Argumentit ovat perusteluja, joilla pyritään tietyn kiistanalaisen väitteen hyväksymiseen tai hylkäämiseen. Argumentaatioissa tavoitellaan yleisön hyväksyntää tai vahvistamista esitetyille väitteille. Oma tahto ei siis yritetä toteuttaa pakon tai painostuksen avulla, vaan voittamalla yleisön kannatus. Kun argumentointi suunnataan erityisyleisölle on kyse suostuttelussa, vakuuttelussa taas pyritään vetoamaan universaaliyleisöön. (Perelman 1996, 11-25.) Ministeriön poliittiset asiakirjat ovat julkisia, ja niiden oletetuksi yleisöksi voidaankin ajatella sekä kansalaiset että eri instituutioiden ja yhteiskunnan sektoreiden edustajat. Niissä on kyse siis vakuuttelusta, joka pyrkii tavoittamaan kaikkien mahdollisten tahojen hyväksynnän. Toisaalta Alasuutarin (2006, 46) mielestä hallituksen esitysten ja mietintöjen ei tarvitse vakuuttaa koko kansakuntaa, koska ne on suunniteltu lähinnä poliittiselle eliitille. Virallinen ja epävirallinen, julkilausuttu ja julkilausumaton yleisö, voivat siis olla erilaisia. Perelman (1982, 14) puhuukin osuvasti universaalista yleisöstä, joka koostuu erityisistä yleisöistä. Omassa tutkimuksessani otan lähtökohdakseni kuitenkin yksinkertaistetun oletuksen, että poliittisilla teksteillä pyritään vakuuttamaan universaaliyleisöä eli koko kansaa. Vaikka tavalliset kansalaiset harvoin lukevatkin poliittisia asiakirjoja tai ohjelmia, on niiden muotoilussa ja suunnittelussa otettu kuitenkin huomioon niiden julkisuus, ja mahdollisuus että niitä voivat lukea eri tahojen ja elämismaailmojen edustajat. Lisäksi myös poliittinen ja ”asiantuntijaeliitti” kuuluu samalla tavalliseen yleisöön, ja tulkitsee sosiaalista todellisuutta samojen merkitysrakenteiden kautta kuin ”tavallinen” kansakin.

Kriittisen diskurssianalyysin toteuttaminen tarkoittaa samalla sitoutumista tietynlaiseen tapaan hahmottaa kieltä, todellisuutta ja sen rakentumista. Diskurssianalyysi ei ole selkeärajainen tutkimusmenetelmä vaan väljä teoreettinen viitekehys, josta seuraa tutkimusta ohjaavia lähtökohtaoletuksia (Jokinen ym. 1993, 17-18):

- oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta
- oletus useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssysteemien olemassaolosta
- oletus merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta
- oletus toimijoiden kiinnittymisestä merkityssysteemeihin
- oletus kielen käytön seurauksia tuottavasta luonteesta

Tutkimusongelmasta riippuu, mikä näistä oletuksista painottuu tutkimuksessa.

(Jokinen ym. 1993, 17-18.) Jos tarkastellaan esimerkiksi identiteetin käsitettä, oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta tarkoittaa sitä, että koemme identiteettimme paljon sen mukaan mitä olemme siitä lukeneet tai omaksuneet erilaisten tekstien ja medioiden kautta. Se minkä koemme identiteetiksi määrittyy paljolti sen mukaan, miten olemme oppineet identiteettimme määrittelemään. Eli mitä siihen kuuluu ja mitä ei. Useiden rinnakkaisten merkityssysteemien olemassaolo tarkoittaa erilaisia puhetapoja ja tapoja hahmottaa ja ymmärtää identiteettiä.

Oletus merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta korostaa puhujien position lisäksi myös sitä laajempaa kontekstia, jossa kieltä käytetään ja toimitaan. Oletus toimijoiden kiinnittymisestä merkityssysteemeihin paljastaa sen, että eri diskurssit eivät ole vapaasti puhujien valittavissa, vaan oma asema ja konteksti vaikuttavat niihin puhetapojen ja merkityssysteemien repertuaareihin, joista puhuja voi argumenttinsa rakentaa. Oletus kielen käytön seurauksia tuottavasta luonteesta korostaa kielen aktiivista luonnetta ja tuo näkyväksi sen yhteyden valtaan ja hallintaan. Esimerkiksi teoreettiset ja poliittiset keskustelut identiteetistä rakentavat ja suuntaavat niitä toimintastrategioita ja toimenpiteitä, jotka koetaan tärkeiksi tai edes olemassa oleviksi. Identiteettiin ja siihen liittyviin ongelmiin puuttuminen vaatii ensin niiden tunnistamista ja määrittelyä. Toimenpiteet ovat aina seurausta näistä määrittelyistä. Identiteetit ja niiden väliset suhteet heijastelevat yhteiskunnassa vallitsevia valtasuhteita (Fairclough 1997, 71-73). Omassa tutkielmassani painotus on retorisessa lähestymistavassa, joka korostaa kielen käytön argumentteja ja sosiaalista todellisuutta rakentavaa luonnetta erilaisten merkityssysteemien kautta. Samalla olen kiinnostunut myös poliittisen kielellisen toiminnan seurauksia tuottavasta luonteesta, argumentithan pyrkivät vakuuttamisellaan samalla oikeuttamaan poliittisia päätöksiä ja toimintaa (Perelman 1996, 19).

Summan (1989, 8) mukaan diskurssianalyttinen lähestymistapa on kiinnostunut suunnittelusta diskurssina. Siinä nähdään valtion keskushallinnon suunnittelu yhtenä julkishallinnon toimintakäytäntönä ja tutkimalla jotain erityistapausta voidaan ymmärtää jotain yleisestä yhteiskunnallisten toimintakäytäntöjen sekä valtiollisten poliitikkojen syntyminen dynamiikasta. Diskurssianalyysin avulla voi tuoda näkyvästi sen miten jokin yhteiskunnallinen ongelma tai muu potentiaalinen hallinnon toiminnan kohde tulee ”olevaksi”. Sanojen valikoituminen jotain vakiintuvaa ilmiötä kuvaaviksi tapahtuu keskustelussa, puhuttujen ja kirjoitettujen tekstien vuorovaikutuksessa. Käytetyt sanat vakiintuvat valikoitumisen prosessissa käsitteiksi ja samalla

määrityy se, mitä piirteitä ilmiössä nähdään ja mitä sille voidaan tehdä. Ei ole olemassa neutraalia tapaa kuvata sosiaalisia ilmiöitä, vaan sanominen sinänsä muokkaa havaitsemisen kohdetta. Yhteiskunnallisen keskustelun kohde myös lakkaa olemasta vain sillä, että siitä ei puhuta. (Summa 1989, 74.)

Diskurssianalyysi on analyysia siitä, miten tekstit toimivat sosiokulttuurisessa käytännössä (Fairclough 1995, 7). Siinä ei olla kiinnostuneita mistä tahansa merkityksistä vaan nimenomaan kulttuurisista merkityksistä ja yhteisen sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta. Kulttuurisissa merkityksissä keskeistä on niiden ja ihmisten välisen kanssakäymisen välinen sidos. Merkitykset rakentuvat, pysyvät yllä ja muuttuvat ainoastaan ihmisten keskinäisessä toiminnassa. (Jokinen & Juhila 1999, 54.) Erilaiset merkityssystemit eivät rakenna sosiaalista todellisuutta itseriittoisesti, vaan määrittyvät myös suhteessa toisiinsa.

Kriittisellä lähestymistavalla pyritään tekemään diskurssianalyysin avulla näkyväksi tekstin ominaisuuksien, sosiaalisten prosessien ja suhteiden välisiä yhteyksiä, jotka eivät yleensä ole näkyviä niitä tuottaville ja tulkitseville ihmisille (Fairclough 1995, 97). Läpinäkymättömät ja myös ilmeisemmät dominoinnin, syrjinnän, vallan ja kontrollin rakenteelliset suhteet tulevat ilmi kielessä. Kielen ja diskurssien avulla ilmaistaan, muodostetaan ja legitimoidaan sosiaalista eriarvoisuutta. (Wodak 2001, 2.) Kriittinen näkökulma ei tyydy pelkästään kuvaamaan diskursiivisen todellisuuden rakennetta vaan yhdistää sen tiiviimmin poliittiseen ja moraaliseen keskusteluun. Omassa tutkielmassani kriittisyys tarkoittaa taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman poliittisen luonteen osoittamista. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on luonteeltaan positiivinen ja konsensushakuinen, minkä voi tulkita poliittiseksi toiminnaksi, joka pyrkii estämään muut mahdolliset poliittiset avaukset ja keskustelut (Palonen 1997, 29-30). Osoittamalla siis ohjelman poliittisuutta ja ideologisuutta pyrin tuomaan näkyviin samalla joitain vallitsevia vallan ja kontrollin harjoittamisen rakenteita yhteiskunnassa. Poliittinen diskurssi ja suunnitteluretoriikka ovat osa hallintaa ja hallintatekniikoita, ja samalla ne ylläpitävät myös dominoinnin ja syrjinnän rakenteita yhteiskunnassa.

3. POLIITTINEN KIELI

Kieli on aktiivista toimintaa. Se on lisäksi poliittista toimintaa, jolla on seurauksensa. Poliittinen diskurssi ja poliittiset tekstit eivät vain heijasta vallitsevaa yhteiskunnallista tilannetta tai kehitystä, vaan rakentavat sitä toiminnallaan. Kielen poliittisuus ei ole aina selkeästi näkyvillä, Samaten kielen yhteys valtaan, ideologioihin ja vallitseviin hegemonioihin ei ole suoraviivainen. (Fairclough 2000; Hodge & Kress 1993.)

Politiikan pelitila on kontingenttia, mutta se on samalla rajallista. Ajan ja paikan lisäksi *kielellä pelaaminen* rajaa poliittista ulottuvuutta, ja mahdollisuuksia poliittiseen toimintaa. Kielen poliittisuudessa merkityksellistäminen toimii välittäjänä *uusien tilaisuuksien ja kielipelien luomisessa* sekä *vastustajien ulospelaamisessa*. (Palonen 1993, 156-209.) Kielen poliittisuus ja poliittiset kamppailut ovat siis läsnä jokapäiväisissä puhetavoissa ja diskursseissa.

3.1. Kieli luokittelujen rakentajana

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tukeudutaan konstruktionistiseen viitekehykseen. Sosiaalinen konstruktionismi on kiinnostunut siitä, miten sosiaalinen todellisuus rakentuu kielenkäytössä ja muussa toiminnassa. Teksti ja puhe otetaan tutkimuskohteeksi sellaisenaan, eikä niiden takaa pyritä etsimään 'oikeaa' todellisuutta. Ihmisten käyttämä kieli ja vuorovaikutus ovat todellisuuden olennaisia osia, eivät pelkästään heijastumia siitä. Todellisuutta ei pysty saavuttamaan millään tutkimusmenetelmällä 'puhtaana', vaan ainoastaan jostakin näkökulmasta merkityksellistettynä. (Jokinen 1999a, 38-39.)

Language is one of man's most remarkable attributes. It is an absolute precondition for nearly all our social life, and it is the medium in which most organized thought and communication proceed. So the study of language, linguistics, ought to be an acknowledged part of any humane education designed to lead to an understanding of one's self and one's world. (Hodge & Kress 1993, 1.)

Kieli toimii yhteiskunnan käytännöllisenä tietoisuutena. Se on myös kommunikoinnin ja kontrolloinnin väline. Kuulijoita voidaan sekä manipuloida että informoida kielen kautta. Luokittelu toimii kielen ja ajattelun perustana. Ilman luokittelua ei voi olla käsitteitä tai sanoja, koska niiden olemassa olo perustuu luokitteluun. Ihminen on sosiaalinen olento, joka oppii annettujen luokittelujen kautta. Kielen avulla yksilöt kiinnittyvät yhteiskunnan luokittelusysteemeihin. (Hodge & Kress 1993, 6; 15; 62-65.)

Luokittelusysteemit eivät ole koko yhteiskunnalle aina samoja, vaan eri ryhmittymillä on erilaisia tapoja jäsentää todellisuutta. Näin itse luokittelusta ja kielestä tulee jännitteen ja kamppailun paikka. Luokittelu on olemassa vain diskursseissa ja silloin se on aina uhattuna myös muutoksille. Laajemmat muutokset materiaalisessa, sosiaalisessa, poliittisessa, teknologisessa ja ideologisessa ympäristössä voivat näkyä muutoksina luokittelujärjestelmissä, ja päinvastoin. Yksilöt ovat sekä aktiivisia että passiivisia suhteessa luokitukseen. Luokittelu on elävä prosessi, ja kieli tarjoaa olemassa olevan luokittelun lisäksi mahdollisuuden yksilöille luokitella todellisuutta uudella tavalla. (Hodge & Kress 1993, 62-65.)

Kaikissa teksteissä on jonkinlaisia erotteluja, rinnakkain- ja vastakkainasetteluja. Minkä tahansa käsitteen käyttö sisältää implisiittisesti tiettyjä erotteluja ja luokituksia. Luokittelujen käyttöön voi liittyä sitoumuksia ja tietoista politikointia. Poliittisissa teksteissä erottelun ja luokittelun kieltävällä ykseysajattelulla legitimoidaan tiettyntyyppistä politiikan tekemistä, joten myös luokittelujen näennäinen puuttuminen tekstistä voi osoittautua oleelliseksi. (Palonen 1988, 31.) Poliittinen ja tieteellinen diskurssi luokittelevat ilmiöitä ja todellisuutta, ja samalla konstruoivat sekä arvottavat sitä. Poliittisissa asiakirjoissa ja ohjelmissa uusien ongelmien ja haasteiden määrittely tuottaa samalla uutta luokittelua ja hierarkioita. Se luo uusia toiminnan kohteita, toiminnallisia subjekteja, sosiaalisia ongelmia ja mahdollisia ratkaisuja niihin.

3.2. Poliittinen diskurssi

Diskurssin teknologisoituminen (technologization of discourse) selittää nykyistä suunnittelun kielen käyttöä. Foucault (1977) yhdistää teknologian diskurssit vallan muodostamiseen yhteiskunnassa. Tarkasteltaessa vallan ja diskurssien keskinäisiä suhteita valta nähdään produktiivisena ja

sosiaaliin käytäntöihin kietoutuneena ilmiönä (Jokinen & Juhila 1993, 75). Foucaultilaisessa hallinnan analytiikassa valta on biovaltaa, jolla pyritään muovaamaan ja ohjaamaan ihmisyksilöitä ja –populaatioita. Ihmisiin ja heidän elämäänsä kohdistuva vallan käyttö mahdollistuu ihmistieteiden tuottaman tiedon avulla. Tiedon ja vallan suhde on vastavuoroinen: tieteelliset tutkimukset edistävät valtakäytäntöjä tuottamalla tietoa ja määrittelemällä hallinnan kohteita, yritykset hallita väestöä ja yksilöitä luovat puolestaan ihmistieteille niiden perustan ja uudistumisen puitteet. (Helen 2004, 207-208.)

Diskurssin teknologisoitumista ja tiedon roolia hallintajärjestelmässä voi lähestyä myös asiantuntijuus käsitteen kautta. Tieteiden ja professionalisoituneiden ryhmien tuottama asiantuntijatietao on tärkeä osa modernia hallintatapaa. Asiantuntijatietao ei ole kuitenkaan sama kuin hallitsevien poliittiset voimat tai ryhmittymät. Asiantuntijatietao pyrkii pitämään etäisyyttä poliittisen vallan muodollisten elinten ja hallinnon käytännöllisten toimenpiteiden välillä. Se toimii välittäjänä valtiovallan muodollisten elinten ja ohjelmien kohteiden välillä synnyttämällä erityisen suhteen tiedon ja hallinnan välille. Asiantuntijatietao määrittää hallinnan kohteita, vaikuttaa hallintaohjelmien muotoiluun ja hallintateknologioiden kehittelyyn. (Miller & Rose 1997, 120-121.) Poliittiset tekstit ja asiakirjat käyttävät asiantuntijatietaoa osana hallintaa.

Politiikka ja politiikan teko nähdään foucaultilaisesta näkökulmasta hallinnan tekniikoina ja strategioina (Helen 2004, 209). Hallinta (government) on laskelmoitua ja rationaalista eri toimijatahojen harjoittamaa toimintaa, joka perustuu erilaisiin tekniikoihin ja tietomuotoihin, joilla muovataan käyttäytymistä (Dean 1999, 11). Poliittiset asiakirjat, suunnitelmat ja strategiat ovat osa valtiovallan harjoittamaa valtaa, ne ovat yksi hallinnan tekniikka muiden joukossa. Poliittiset asiakirjat ovat konkreettinen paikka tai tila, jossa hallintarationaliteetteja ja hallinnan kohteita määritellään ja rakennetaan. Poliittinen kieli tai diskurssi on abstraktimpi tila tai laajempi käsite kuin poliittiset tekstit. Poliittinen diskurssi rakentaa poliittisia asiakirjoja, ja päinvastoin.

Poliittiset diskurssit auttaa meitä muuttamaan itseämme, ja ne tekevät meistä poliittisia toimijoita ja kansalaisia. Kieli ei voi olla moraalisesti tai poliittisesti neutraalia. Samalla kun poliittiset diskurssit muuttuvat, muuttuvat myös me ja käsityksemme itsestä. Poliittinen diskurssi on jatkuvassa muutoksessa. Poliittisen diskurssin muutos on käsitteiden muutosta eli sanojen maailman hajoamista ja uudelleen rakentamista. Monesti poliittisen toiminnan käsitteellisillä innovaatioilla on seurauksia, joita ei ole osattu ennustaa. Ilman yleisiä käsitteitä ei olisi yhteiskuntaa tai poliittista kenttää, jossa toimia. Diskurssit ovat taistelukenttä, jossa kamppaillaan poliittisista diskursseista ja

käsitteitä, eli kenellä on oikeus määrittää sitä yhteiskunnallista todellisuutta, jossa toimitaan. (Ball 1988, 1-9.) Poliittiset asiakirjat ja valtiovallan ohjelmat ovat yrityksiä suunnata poliittista kehitystä ja muuttaa poliittista diskurssia haluttuun suuntaan. Samalla kun rakennetaan poliittisia ohjelmia, rakennetaan myös uusia määritelmiä ja käsitteitä yhteiskunnallisesta todellisuudesta, tulevaisuuden haasteista ja ongelmista. Näillä kielellisillä innovaatioilla voi olla myös seurauksia, joita ei ole osattu ennustaa. On myös mahdotonta ennustaa mitkä käsitteet jäävät elämään poliittisessa kielessä ja siirtyvät ehkä myös ihmisten arjen diskursseihin ja tapaan hahmottaa todellisuutta, ja mitkä taas unohtuvat poliittisten asiakirjojen pölyisiin arkistoihin historian tutkijoiden ihmeteltäviksi.

Poliittinen diskurssi toimii yhteiskunnassa tavallaan yhdistävänä kielenä verrattuina moniin muihin diskursseihin. Poliittinen diskurssi on se, jonka jaamme yleisesti kansalaisina, ja se lainaa käsitteitä ja merkityksiä erikoistuneemmilta diskursseilta. Esimerkiksi kun talouden, lain, uskonnon tai lääketieteen diskurssit saapuvat poliittisten merkitysten kentälle, ne muotoilevat ja rakentavat kenttää. Tämä diskursiivisten rajojen ylittäminen on konseptuaalisen muutoksen päälähde. (Ball 1988, 12.) Samaten poliittinen diskurssi liikkuu muihin diskursseihin, kuten tapaamme puhua kansalaisuudesta, kansalaisoikeuksista ja lopulta myös yksilön oikeuksista. Fairclough (1997, 242-251) käyttää käsitettä medioitunut poliittinen diskurssijärjestys kuvaamaan median asemaa nykyisessä länsimaisessa politiikan diskurssissa. Median vallan kasvamisen kautta perinteisen politiikan ja arkikokemukseen perustuvien elämismaailman diskurssit sekoittuvat keskenään, mikä vaikuttaa esimerkiksi siihen miten yhteiskunnallisia ilmiöitä määritellään.

Koska käsitteellinen muutos on poliittista diskurssia määrittelevä piirre (Ball 1988, 16), tekee se poliittisen kielen ja käsitteiden tasolla tapahtuvan tarkastelun tärkeäksi osaksi poliittista tutkimusta. Ball (1988, 122-127) nostaa esimerkiksi demokratian käsitteen ja siinä tapahtuneen muutoksen. 1900-luvulla talouden diskurssi syrjäytti kasvatuksellisen diskurssin demokratian määrittelyssä. Se millä diskurssilla tai moraalisella kielellä demokratiasta puhutaan vaikuttaa myös siihen, miten politiikan, demokratian ja kansalaisuuden käsitteet muodostetaan. Eli kilpailevat demokraattiset diskurssit aiheuttavat erilaisen demokraattisen kansalaisen luonteen ja itseymmärryksen. Taloudellinen diskurssi rakentaa kansalaisen omia intressejään ajavaksi rationaaliseksi toimijaksi, joka haluaa maksimoida oman hyötynsä. Kasvatuksellinen diskurssi on taas modernista näkökulmasta enemmän idealistinen tapa nähdä kansalainen jatkuvasti oppivana ja kehittyvänä toimijana. Demokratian kieli ja diskurssit ovat samalla moraalista kieltä, joka muotoilee ja säilyttää toimijoiden luonnetta. Argumentatiiviset ja retoriset lähteet kielessä piirtävät rajoja moraalille

maailmalle ja olettavat tietynlaisia toimijoita, jotka ovat varustettuja erityisellä vallalla ja rajoituksilla.

Foucaultin käsite hallintarationaliteetti liittyy erityisesti tähän kielen tehtävään, eli siihen hallinnointisuhteeseen, joka rakennetaan subjektin ja hallinnointikoneiston välille. Identiteettien rakentamisessa on samalla kyse subjektien muodostamisesta. Maailman representointi on sitä todellisuuden luokittelua, joka tekee hallinnoinnin tekniikoiden käyttämisen mahdolliseksi. Näitä kielen eri tehtäviä ei voi siis erottaa toisistaan kuin käsitteellisellä tasolla eli ne toimivat yhtä aikaa ja vuorovaikutuksessa keskenään. (Dean 1999, 9-39.) Yhteiskunnallisia ideologioita ja vallitsevia valtasuhteita uusinnetaan poliittisessa kielessä ja hallinnan tekniikoissa. Poliittiset asiakirjat ovat konkreettisia paikkoja, joissa kielen poliittinen ja merkityksellistävä luonne toimii vallan välineenä.

Ideologiat näyttäytyvät tekstissä yleensä itsestään selvyyksinä ja tervejärkisinä oletuksina (common-sense assumptions). Ne ovat läsnä implisiittisesti, ja ihmiset eivät ole niistä välttämättä tietoisia. Nämä tekstien terveet maalaisjärkiset oletukset ovat itsessään ideologioita. Vallitsevien kulttuuristen konventioiden luonne riippuu vallitsevista valtasuhteista ja konventiot puolestaan legitimoivat olemassa olevia sosiaalisia suhteita. Vallan uusintaminen tapahtuu yksinkertaisesti toistamalla tavallisia, tuttuja tapoja käyttäytyä ja käyttää kieltä, jotka ottavat nämä suhteet ja vallan eriarvoisuuden itsestään selvyyksinä. (Fairclough 2001, 2.) Esimerkiksi luokittelu vähemmistöihin, alaryhmiin tai marginaaleihin pyrkii tunnistamaan ja huomioimaan näitä ryhmiä. Näihin määritelmiin sisältyy kuitenkin samalla itsestään selvyytensä otettu oletus enemmistön ja keskiön, sekä vastaavasti vähemmistön ja marginaalin, olemassaolosta.

Sisällön lisäksi myös muotoon ja tyyliin liittyvät seikat voivat olla kielessä ja tekstissä ideologisesti merkittäviä. Esimerkiksi kun hallitus tuottaa julkista informaatiota toiminnastaan, se valitsee kirjoittamisen tyylin sillä perusteella, minkälaisen mielikuvan se haluaa itsestään rakentaa. Prosessi on ideologista erityisen subjektin rakentamista. (Fairclough 1995, 75.) Valtion periaatepäätökset tai ministeriöiden ohjelmat ovat siis tulevaisuuden linjausten kehittämisen lisäksi oman imagon rakentamista. Asiakirjat legitimoivat valtaa todistelemalla, että tiettyjä periaatteita, kuten tasa-arvo, edistetään ja yhteiskuntaa kehitetään ja uudistetaan yhteisten periaatteiden mukaan. Kansalaisten identiteettien rakentamisen lisäksi rakennetaan päättäjien identiteettiä. Välillisesti rakennetaan myös näiden kahden tason keskinäisiä sosiaalisia suhteita.

Diskurssia määrittävät sosiaalisesti rakentuneet diskurssijärjestykset eli konventiot, jotka ovat yhteydessä sosiaalisiin instituutioihin. Yhteiskunnassa vallitsevat valtasuhteet muotoilevat ideologisesti diskurssijärjestyksiä. Diskurssit vaikuttavat sosiaalisiin rakenteisiin samalla kun ovat niiden määrittämiä. (Fairclough 2001, 14.) Teksti tai kieli ei itsessään muuta tai uusinna käsityksiämme todellisuudesta ja valtasuhteista, vaan se tapahtuu tekstien tulkinnan kautta. Diskursseihin ja merkityssystemien olemassa olo vaatii tulkitsijan, tekstin tuottajan ja vastaanottajan, aktiivista toimintaa täyttämällä teksti omilla oletuksilla, odotuksilla ja kokemuksilla maailmasta. Tekstin tuottaja konstruoi tekstin tulkintana maailmasta, ja tekstin muodolliset piirteet toimivat johtolankoina tästä tulkinnasta tekstin vastaanottajalle. Tekstin lukeminen on siis luova prosessi tulkinnan tulkintaa; jossa yhdistyvät implisiittiset oletukset, eksplisiittiset ehdotukset, rutiininomainen ja automaattinen tulkinta sekä tietoisten päätelmien teko. (Fairclough 2001, 65-67.)

Hegemonia käsite auttaa analysoimaan ideologiaa ja diskurssia, sekä niiden suhdetta. Hegemonia leikkaa talouden, politiikan ja ideologian välillä, ja yhdistää niitä. Se keskittyy politiikkaan ja valtaan. Hegemonia on johtajuutta ja dominointia läpi yhteiskunnan eri alueilla, eli valtaa yhteiskunnassa kokonaisuudessaan. Silti sitä ei saavuteta ikinä kuin väliaikaisesti ja osittain. Hegemonia on liittojen rakentamista ja integrointia enemmän kuin yksinkertaista alempien luokkien dominointia. (Fairclough 1992,92; 1995, 75-76.) Hegemonia on dominoinnin muoto, joka perustuu alistettujen ryhmien suostumukseen. Hegemonia toimii erityisten organisaatioiden ja instituutioiden sisällä, ja niitä tuotetaan, haastetaan ja muutetaan diskurssissa. Diskurssikäytännöt järjestyvät erityisellä tavalla diskurssijärjestysten sisällä, missä niiden naturalisoituminen ja hyväksynnän saavuttaminen on itsessään hegemonian muoto. (Fairclough 1992, 9-10.)

Vaikka hegemoniaan on alistettujen suostumus, se on silti jatkuvaa kamppailua tästä suostumuksesta. Diskursiiviset käytännöt, tuottaminen, jakelu ja kuluttaminen sekä tekstien tulkinta ovat hegemonisen kamppailun aluetta, missä uusitaan ja muutetaan olemassa olevien diskurssijärjestysten lisäksi sosiaalisia ja valtasuhteita. Hegemonian käsite auttaa tuottamaan diskurssille tavan analysoida sosiaalista käytäntöä osana diskurssia valtasuhteita tuottamassa tai haastamassa. (Fairclough 1992, 92-95.)

Kaikki diskurssit eivät ole teksteissä koskaan samanarvoisia. Diskurssijärjestys on aina hierarkkinen ja voidaankin puhua diskurssien välisistä valtasuhteista. Kun ollaan kiinnostuneita valtasuhteiden analysoimisesta, voidaan tekstistä lähteä etsimään vahvoja, hegemonisen aseman saavuttaneita diskursseja. Keskeisiä ovat tällöin kulttuuriset itsestään selvyudet eli eräänlaisiksi luonnollisiksi ja

kyseenalaistamattomiksi totuuksiksi muodostuneet diskurssit, jotka vievät elintilaa muilta diskursseilta. Hegemoniset diskurssit ovat produktiivisia tavalla, joka tekee niistä vahvoja ja joihin valta kietoutuu. Muuttuessaan itsestäänselvyyksiksi ja institutionalisoituessaan niiden diskursiivinen luonne hämärtyy. Hegemonisten diskurssien erottuminen tekstistä voi olla vaikeaa, koska itsestäänselvyudet eivät välttämättä pomppaa helposti esiin. Kaikkein vahvimpia diskursseja on tutkijankin helppo ohittaa kiinnostamattomana arkipuheena. (Jokinen & Juhila 1993, 76-86.)

3.3. Suunnitteluretoriikka hallintatekniikkana

Hegemonisia diskursseja ei ole olemassa ilman niitä ylläpitäviä käytäntöjä (Jokinen & Juhila 1993, 102-105.) Diskurssikäytäntö, jossa poliittisia tekstiä tuotetaan, on erityinen hallinnan tekniikan muoto. Poliittiset strategiat ja ohjelmat ovat luovia visioita ja narratiiveja tulevaisuuden yhteiskunnasta ja politiikasta, mutta samalla ne ovat työrutiineiden tuotoksia. Tämä poliittisten ohjelmien tuottamiseen liittyvä käytäntö uusintaa yhteiskunnallisia sosiaalisia suhteita ja hegemonista valtaa. Samalla se rajaa ja kehystää niitä mahdollisuuksia, joiden sisällä uutta käsitearkkitehtuuria, merkityksiä ja todellisuutta luodaan.

Sosiaaliset muutokset, ja yritykset ohjailta niiden suuntaa, sisältävät yrityksiä muuttava kielikäytäntöjä. Esimerkiksi koulutuksessa ihmiset kokevat painetta sitoutua uusiin aktiviteetteihin, jotka ovat pitkälti määriteltyjä uusien diskurssikäytäntöjen kautta. Markkinoinnin diskurssikäytännön omaksuminen jo olemassa olevan toiminnan, kuten opettamisen, sisällä johtaa myös koulutuksen diskurssikäytäntöjen laajempaan uudelleenrakentamiseen. Koulutusta siis muuttavat ulkoa, kuten mainonnasta, johtamisesta ja konsultoinnista, tulevat diskurssityypit. (Fairclough 1992, 6-7.)

Kieli, sanat ja teksti toimivat hallinnon työvälineinä. Suunnittelu on käytännössä tekstin tuotantoa ja valtion keskushallinnon virkamiehen työ on puhumista ja kirjoittamista. Konkreettisella työprosessintasolla suurin osa valmistelijoiksi nimitetyn virkakunnan työstä on sanojen valintaa, lauseiden muotoilemista ja niiden sopivat esittämisjärjestyksen sommittelua. Summa (1989, 82) nimittää tätä informaation välittämiseksi tai tuottamiseksi, päätöksenteon valmisteluksi tai suunnitteluksi, joka käytännön tasolla on lausumien tuottamista ja valikoimista. *Valmistelutekstiä*

tuottava virkamies on sen ”lausumien arkistojen” käyttäjä ja arkistonhoitaja, josta hänen hallinnonalansa diskurssi kumpuaa. (Summa 1989, 82.) Jos haluaa ymmärtää poliittisen diskurssin dynamiikan syntymistä ja elämää, ei siis pidä unohtaa sitä konkreettista käytännön tasoa, jossa sitä tuotetaan.

Summa (1989) puhuu *uutuuden kokemisen viehätystä* suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa ja suunnitteluretoriikassa. Muutos koetaan yleensä aina myönteisenä, eikä sitä tarvitse erikseen selittää vaan se perustelee itse itsensä. Suunnittelun ja keskustelun kohteet vaihtuvat ajan myötä politiikkojen, ja myös yhteiskuntatieteilijöiden puheissa ja kirjoituksissa. Tämä ei tarkoita sitä, että vanhat ongelmat olisi ratkaistu, vaan ne yksinkertaisesti jäävät pois keskustelun näyttämöltä uusien ja mielenkiintoisempien kysymysten tieltä. (Summa 1989, 1.) Suunnitteluretoriikkaa ja poliittiset ohjelmat eivät heijasta suoraan niitä haasteita ja ongelmia, mitä yhteiskunnassa sillä hetkellä on. Niissä on todellisuuden lisäksi yhtä paljon (tai enemmänkin) poliittista mielikuvitusta ja sen hetkisiin poliittisiin intresseihin ja trendeihin liittyvää todellisuuden konstruointia.

Samalla kun poliittisista ohjelmista ja yhteiskuntakeskustelusta *unohtuu* tai marginalisoituu tiettyjä ongelmia ja tavoitteita, syntyy myös uusia. Kokonaiset käsitejärjestelmät muuttuvat ja sanastot vaihtuvat. Käsitteiden muuttuessa muuttuu myös kuva todellisuudesta. Summa (1989) puhuikin käsitearkkitehtuurista, josta hyvänä esimerkkinä on asuntopolitiikka 80-luvulla ja siirtyminen suunnitelmallisuuden ongelmakentästä palvelukykyisyyden ongelmakenttään. Keskustelun painopisteen muuttuminen ei tarkoita sitä, että suunnitelmallisuuteen liittyvät ongelmat ja haasteet olisi ratkaistu. Julkista hallintoa ja sen kehittämistä koskeva keskustelu, jonka yksi vaihe tai ulottuvuus on suunnittelukeskustelu, näyttäytyy erilaisten diskurssien vuorotteluna. (Summa 1989, 2-3.) Uudet ongelmat ja haasteet ovat nousseet keskustelun keskiöön.

Viranomaispuheeseen sisäänpääsy on selkeästi rajoitettu. Se minkälaisilla diskursseilla ilmiöistä ja todellisuudesta puhutaan kumpuaa asiantuntijoiden sanastosta ja näkökulma todellisuuteen on väistämättä ylhäältä alaspäin. Esimerkiksi viranomaispuheessa on kyse samalla viranomaisten määrittelyvallasta, jossa puheen kohteet esiintyvät toiseuden edustajina, joita katsotaan viranomaisten edustamasta normaaliudesta käsin. (Jokinen & Juhila 1993, 86-88.)

Poliittiset tekstit ja niiden sisältämät argumentit pyrkivät vakuuttamaan lukijansa tarjoamastaan totuudesta ja oikeuttamaan poliittista toimintaa (Perelman 1996). Yksittäiset retoriset keinot ovat suunnitteluretoriikan käyttämiä työkaluja poliittisen diskurssin tuottamisessa.

Kielen retorisuuden tarkastelua voidaan konkretisoida erittelemällä tekstistä retorisia keinoja, joilla on pyritty argumenttien vakuuttavuuden lisäämiseen. Kuvailen näitä keinoja Jokisen (1999b, 131-151) käyttämän luokittelun pohjalta. Retoristen keinojen analysointi saa merkityksensä vasta osana laajempaa tutkimustehtävää. Se on yksi keino lisätä ymmärrystä erilaisista tavoista, miten kielenkäytöllä rakennetaan sosiaalista todellisuutta. Retoristen keinojen yksityiskohtaisella analyysillä voidaan tuoda näkyviksi tapoja, miten faktoja konstruoidaan, identiteettejä rakennetaan ja erilaisia luokitteluja muodostetaan, vahvistetaan ja kyseenalaistetaan. Näin se toimii myös kriittisen tutkimuksen apuna, sillä retorinen argumentaatio on vahvasti kytköksissä hegemonisten diskurssien rakentamiseen ja purkamiseen. (Jokinen 1999b, 156-157.)

Vakuuttavuutta voidaan lisätä etäännyttämällä vakuuttajan omat intressit esitetystä väitteestä (Jokinen 1999b, 133). Poliittisissa ja virallisissa asiakirjoissa ollaan aina yhteiskunnan, kansalaisten tai valtion asialla. Tekstien tuottajat esiintyvät tavallaan yhteisen hyvän ja edun nimissä, mikä legitimoii heidän tuottamaansa ja välittämänsä tietoa (Jokinen & Juhila 1993, 92-94).

Puhujakategorioilla oikeuttaminen tarkoittaa sitä, että joissakin kategorioissa on oikeus tietynlaiseen tietoon (Jokinen 1999b, 135-136). Ministeriön virkamiehillä ja poliittisilla päättäjillä on arvostettu asema, josta käsin esitetyt argumentit koetaan vakuuttavimmiksi ja vastuullisemmiksi kuin esimerkiksi tavallisten kansalaisten näkemykset yhteiskunnan tilasta ja kehityssuunnasta. Tekstin tyyliin ja muotoon liittyvillä valinnoilla voidaan luoda tekstin tuottajista tietynlaista mielikuvaa (Fairclough 1995, 75), mikä lisää esitettyjen argumenttien vakuuttavuutta.

Säätelämällä liittoutumisastetta puhuja etäännyttää itsensä siitä, eli ikään kuin vain raportoi jotain yleisesti jo tiedettyä tai jonkun muun sanomaa, ja tuottaa tällä tavoin neutraalisuutta argumentilleen ja vähentää omaa vastuutaan sanomisistaan (Jokinen 1999b, 136-137). Ministeriöiden raporttien laatimisessa pyritään ottamaan huomioon eri tahojen mielipiteitä ja myös asiantuntijatietoa. Sillä että työryhmissä on edustajia tieteen, politiikan, ministeriöiden, asiantuntija jne. tahoilta pyritään varmistamaan asioiden mahdollisimman monipuolinen käsittely ja huomioon ottaminen. Samalla hämärtyy se kenen tai minkä tahon äänestä on missäkin argumenteissa kyse. Kukaan ei ole vastuussa esitetystä väitteistä, vaan niistä tulee yleisiä näkemyksiä todellisuudesta.

Konsensusella tai asiantuntijan lausunnolla vahvistaminen on tehokas retorisen vakuuttamisen keino. Argumenttia voidaan vahvistaa esittämällä useiden eri tahojen allekirjoittavan väitteen. Eräs keino konsensuksen luomiseen on suorien lainauksien käyttö. Tutkimustuloksia käytetään monesti

tällaisena tehokeinona. Lisäksi tiedemaailmassa pyritään vakuuttamaan oman tutkimuksen ja tulkintojen luotettavuudesta viittaamalla muihin vastaaviin tuloksiin, tai arvostettuihin tutkijoihin ja heidän näkemyksiinsä. (mts. 138-139.) Valtiovallan virallisissa dokumenteissa ja päättäjien näkemyksissä viitataan yleensä aina tutkimustietoihin tai annetaan ymmärtää että kyse ei ole omista mielipiteistä, vaan tutkimuksilla todistetuista tosiasioista. Valmisteltaessa erilaisia ohjelmia erilaisissa toimikunnissa voi pelkkä maininta siitä, että joku professori (tai muu vastaava arvostetussa asemassa oleva tiedemaailman edustaja) on osallistunut ohjelman laatimiseen auttaa vakuuttamaan sen todenmukaisuudesta. Asiantuntijatieto rakentaa lisäksi erityisen suhteen valtiovallan ja hallittavien välille tuomalla etäisyyttä poliittisen vallan muodollisten elinten ja hallinnon käytännöllisten toimenpiteiden välille (Miller & Rose 1997, 120-121).

Faktuaalistavassa argumentaatiossa on kyse retorisisista keinoista, joissa asiat saadaan näyttämään puhujista ja tulkinnoista riippumattomilta tosiasioilta. Tällainen argumentaatio on tyypillinen erityisesti tieteellisessä diskurssissa. Tällöin tutkijan rooli häivytetään tutkimusprosessista, jolloin aineisto tuottaa väistämättä tietyt tulokset. Aineistosta tulee tällöin itse toimija. Poliittisessa argumentaatiossa monet 'ikävät' asiat ovat usein tällaisia tosiasioita, jotka on vain hyväksyttävä. Ihmistoimijoiden tehtäväksi jää tällöin vain tosiasioiden hyväksyminen. Esimerkiksi globalisaatiosta, markkinataloudesta ja sen etenemisestä puhutaan yleensä tällaisen 'vaihtoehdottomuuspuheen' kautta. Tällöin tarjoutuu ihmisille ja päättäjille vain yksi mahdollinen toimintatapa, joka tukehduuttaa alleen vaihtoehtoiset toiminta- tai puhutavat. Eräs merkittävä seuraus vaihtoehdottomuuspuheesta on, että moraalisten kannanottojen pohtiminen tuntuu tällöin turhalta ja epärationaaliselta. Moraalisille pohdinnoille on tilaa vain silloin, kun on jotain josta valita. (Fairclough 2000, 45-46; Jokinen 1999b, 140-141.)

Erilaisten kategorioiden käyttö toimii vakuuttamisen keinona. Puhujien kategorisoinnin lisäksi voidaan luokitella asioita, tapahtumia ja ihmisiä. Normaali kielenkäyttö perustuu luokitteluihin (Hodge & Kress 1993, 6; 15; 62-65), ja kaikkea kategorisointia voidaan tarkastella vakuuttavana retoriikkana. Tietynlaisten kategorioiden käytöllä on omat seurauksensa, esimerkiksi asiakkuuden rakentuminen sosiaalihuollossa määrää pitkälle sen minkälaisia palveluja tai hoitoa asiakas tulee saamaan. Myös tieteelliset käytännöt ja tutkimusten teko perustuvat kategorioiden laatimiseen ja käyttöön. (Jokinen 1999b, 141-144.) Pyrkimällä ottamaan erilaisia ryhmiä huomioon poliittiset ohjelmat samalla rakentavat niitä ja niiden rajoja. Myös ministeriöiden väliset ja muut organisatoriset työnjaot vaikuttavat myös siihen miten poliitikkojen ja toimintojen kohteet kategorisoidaan, mikä samalla vaikuttaa siihen miten ne määritellään ja konstruoidaan.

Yksityiskohdilla ja narratiiveilla vakuuttaminen on retorinen keino, jossa yksityiskohtaisilla kuvauksilla ja niiden sijoittamisella osaksi jotain tapahtumakulkua tai narratiivia voidaan tapahtumista tuottaa autenttinen ja totuudenmukainen vaikutelma. Tekstin vastaanottaja asemoituu sellaiseksi tapahtumien todistajaksi, joka tekee tarpeelliset tulkinnat itse. (mts. 144-145.)

Näkemykset yhteiskunnan voidaan tulkita samanlaisina narratiiveina. Erityisesti markkinatalouden kehitys, tietoyhteiskunnan eteneminen ja globalisaatio ovat itsestään selvinä ja väistämättöminä pidettyjä totuuksia. Kun tulkitsija pitää niitä luonnollisina ja kyseenalaistamattomina prosesseina, jäävät vaihtoehdot niiden tuomiin haasteisiin ja ongelmiin vastaamiseen rajatuimmiksi kuin ne todellisuudessa ovat. Poliittisen ohjelman tai muun tekstin tuottamat representaatiot todellisuudesta antavat tekstin vastaanottajalle valmiiksi ideologisesti latautuneet työkalut tulkita mahdollisia toimintavaihtoehtoja. Useimmiten tarjottu toimintaehdotus vaikuttaakin väistämättömältä ja ainoalta mahdolliselta. Esimerkiksi tilastot kotitalouksien internetliittymien määristä, ja niiden vertailu kymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen, ovat yksityiskohtia, jotka todistavat tietoyhteiskuntakehityksen olemassaolosta.

Yleinen retorisen vakuuttamisen keino on kvantifiointi eli määrällistäminen. Kvantifiointi voi olla numeerista eli luvuilla, prosenteilla, taulukoilla, osuuksilla tms. vahvistamista tai ei-numeerista ja kuvailevaa määrällistämistä. Esimerkiksi sellaisten laatusanojen käyttäminen kuin pieni, suuri, marginaalinen jne. Asioiden esittäminen kvantifioidussa muodossa luo mielikuvan selkeästä ja mitattavissa olevasta tiedosta. Usein sivuutetaan kvantifiointiin liittyvä tulkinnallisuus ja suhteellisuus. (Jokinen 1999b, 146-148.) Metaforien käyttäminen tarkoittaa sitä, että jotakin asiaa kuvataan sellaisilla käsitteillä, jotka eivät vastaa sen kirjaimellista määritelmää. Ne tekevät jonkin asian ymmärrettäväksi liittämällä siihen merkityksiä jostakin jo aiemmin tutuksi tulleeeksi. Metaforat toimivat tehokkaina mielikuvien tuottajina. Esimerkiksi tieteen metaforiset ilmaukset, kuten tiedon hankinta, subjekti ja objekti, tuottavat vahvan mielikuvan subjektin ja objektin erosta, tutkimusprosessista tiedon keräämisenä enemmän kuin sen tuottamisena. Tällaiset metaforat voivat toimia tieteellisen vakuuttamisen keinoina, ja ne voivat tuottaa kuvaa tieteestä selkeänä tiedonkeruun ja sen välittämisen käytäntönä. (mts. 148-150.)

Vakuuttavuutta voidaan lisätä myös ääri-ilmaisujen käytöllä, kuten jokainen, ei koskaan, aina jne.. Kontrastipareja rakentamalla pystytään myös vakuuttamaan argumentin pätevyydestä. Esimerkiksi Suomen liittymisestä Euroopan Unioniin rakennettiin erilaisia kontrasteja. Kontrastipareista se, jota itse kannatetaan ladataan myönteisillä merkityksillä, ja vastaavasti vaihtoehto esitetään

negatiivisena. Esimerkiksi Unionin kannattajat liittivät vapauden liittymiseen kuuluvaksi ominaisuudeksi, ja vastustajat taas ulkopuolelle jäämiseen. Myös yhteiskunnan eri sektoreita voidaan erottaa toisistaan kontrastiparien avulla, esimerkiksi talouden lainalaisuuksien erottaminen ihmisistä ja sosiaalisesta elämästä. Tällöin talouden päätöksiä ja toimenpiteitä ei voida perustella ihmisten välisellä toiminnalla, tai olettaa niiden toimivan esimerkiksi sosiaalisen elämän tarpeiden mukaisesti. Kolmen listalla luodaan myös vaikutelmaa vakuuttavuudesta. Esitettäessä kolmen lista joistakin asioista annetaan tavallaan riittävä näyttö väitteen todenmukaisuudesta ja vaikutelma toiminnan säännönmukaisuudesta. (mts. 150-153.) Esimerkiksi jaottelu yksilölliseen, yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen tasoon antaa mielikuvan jaottelun kattavuudesta ja lisäksi tietynlaisesta järjestyksestä. Eli yhteisöllinen ulottuvuus kuuluu yksilöllisen ja yhteiskunnallisen ulottuvuuden väliin, eikä esimerkiksi yhteiskunnallisen ”yläpuolelle”. Samalla yhteiskunta asettuu hierarkisesti ”ylemmäksi” ja arvokkaammaksi kuin yksilöllinen ja yhteisöllinen.

Konkreettisten esimerkkien ja erilaisten rinnastusten kautta voidaan esitettävää argumenttia tehdä helposti ymmärrettäväksi ja vastaanotettavaksi. Esimerkiksi rinnastamalla halu yhteiskunnan jäsenten hyvinvoinnin lisäämiseen ja bruttokansantuotteen kasvu saadaan aikaan oletus, että ilman yhtä ei voi olla toista. Toistoa ja tautologiaa käytetään erityisesti mainonnassa vaikuttamiskeinona. Myös poliittisessa ja tieteellisessä tekstissä toisten henkilöiden esittämiä argumentteja sidotaan omien argumenttien osaksi. Tämä on yksi tapa, miten intertekstuaalisuus voi toimia retorisen vakuuttamisen osana. Oletettuun vasta-argumenttiin varautuminen voi myös toimia retorisenä keinona. (Jokinen 1999b, 153-155.) Esimerkiksi eri puolueiden poliittisissa ohjelmissa lausutaan monesti samat arvositoumukset ja tavoitteet, kuten tasa-arvo, vapaus, kehitys, sivistys jne. Harmittomat ja yhteistä hyvää määrittelevät käsitteet voivat toimia itselegitimoinnin välineinä (Palonen 1997, 156). Valtiovallan ja hallitusten ohjelmat ja tavoitteet voivat vaikuttaa niin kauniilta, selkeiltä ja yksiselitteisiltä, että ne tukehduttavat vakuuttavalla retoriikallaan vasta-argumentit jo ennen niiden syntymää.

Retoriikassa on tavallaan kaksi puolta, jotka toimivat kuitenkin yhtä aikaa. Retoriikka on oleellinen osa jokapäiväistä kielellistä vuorovaikutusta tapana saada viestinsä perille, ja se toimii edellytyksenä syvällisemmälle vuorovaikutukselle. Toisaalta retoristen keinojen avulla saadaan viesti menemään perille usein turhankin tehokkaasti ja tukahdutettua vastaväitteet ja –äänät. Useimmiten tämä tarkoittaa vahvimman äänen kuulumista parhaiten, ja maailman jäsentymistä sen totuuksien kautta.

4. TAIDE

Analyysini jaottelu perustuu Faircloughin (2003, 129) näkemykseen erilaisten diskurssien tunnistamisesta tekstistä. Diskurssit representoivat jotain erityistä osaa maailmasta, ja ne representoivat sitä jostain erityisestä näkökulmasta. Analyysissa voi siis

1. pyrkiä tunnistamaan niitä maailman osia joita representoidaan,
2. sekä yrittää tunnistaa ne erityiset näkökulmat tai merkitysrakenteet, joista käsin näitä maailman osia representoidaan.

Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman voi tulkita koostuvan lukuisista yksittäisistä diskursseista. Toisaalta raporttia kokonaisuudessaan voi tulkita yhtenä laajempuna yhteiskunnallisena diskurssina, joka toimii taiteen merkityksellistäjänä. Eri diskursseja voi luokitella esimerkiksi kattodiskursseihin (esimerkiksi tieteellinen, taloudellinen tai poliittinen diskurssi) ja yksittäisiin (biologinen tai psykologinen). Tulkinnat riippuvat tutkijan valinnoista, joiden avulla hän yrittää tarkastelemaansa ilmiön lisäksi retorisesti jäsentää oman tutkimuksensa loogisuutta ja pätevyyttä. Yksittäisten diskurssien nimeäminen tuo näkyväksi niitä jännitteitä, mitä tekstistä löytyy, vaikka se päältäpäin saattaakin vaikuttaa ristiriidattomalta ja selkeältä suunnittelutekstiltä.

Diskurssien ja luokittelujen rajat eivät ole taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa selkeitä. On diskursseja, jotka esiintyvät kaikilla tasoilla tavallaan yleisinä merkitysjärjestelminä rakentamassa politiikkaa. Osa diskursseista taas keskittyy eri tasoihin, esimerkiksi psykologinen diskurssi toimii enemmän yksilöllisellä kuin yhteiskunnallisella tasolla. Eri tasot ovat kuitenkin yhteydessä keskenään ja yleensä myös tukevat toisiaan. Vaikka psykologinen diskurssi on huolissaan yksilön hyvinvoinnista, se toimii samalla oikeuttajana myös laajemmille yhteiskunnallisille visioille peittäessään ristiriitaa yhteiskunnan ja yksilön etujen väliltä.

Olen valinnut taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta erillisiä teemoja analysoitaviksi. Ne ovat teemoja, jotka muodostavat tavallaan ne subjektit tai objektit, joita ohjelmalla ja sen toimintaehdotuksilla yritetään kehittää ja muuttaa. Näiden teemojen tai subjektien representointi on samalla niiden uudelleenmäärittelyä, joka mahdollistaa myös toimenpide-ehdotusten oikeutuksen.

Esimerkiksi jos taiteilija halutaan määritellä boheemiksi toisinajattelijaksi, ei pystytä perustelemaan syitä miksi tietoyhteiskunnan kehitys häntä tarvitsisi. Toisaalta kun taiteilija määritellään elinkeinon harjoittajaksi, on hän osa elinkeinojärjestelmää. Tällöin voidaan miettiä jo enemmän poliittisia toimenpiteitä sitoa hänet osaksi yhteiskunnan tietynsuuntaista kehitystä. Tapa miten ohjelmassa määritellään taiteilijoita ja taidetta, määrittää niiden paikkaa yhteiskunnallisessa kehityksessä. Samalla se rakentaa myös laajempaa yhteiskunnallista kehystä eli sitä visiota, jonka osaksi taidetta ja taiteilijoita halutaan liittää. Yhteiskunnallinen ja ideologinen kehys tai konteksti on läsnä myös silloin, kun käsitellään joitain yksittäisiä ryhmiä tai teemoja. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma pyrkii ottamaan huomioon taiteen ja taiteilijoiden aseman ja parantamaan niitä. Tämä ajatus ei lähde kuitenkaan pelkästään taidemaailman omista tarpeista, vaan on osa laajempaa luovuutta korostavaa diskurssia.

Taide, taiteilija ja luova hyvinvointiyhteiskunta ovat niitä representoituja maailman osia, joita pyrin tunnistamaan. Yksityiskohtainen analyysi näistä käsitteistä yrittää taas tunnistaa niitä erityisiä näkökulmia ja merkitysrakenteita, joista käsin näitä maailman osia representoidaan. Taiteen, taiteilijan ja yhteiskunnan käsitteiden jälkeen käsittelen vielä kilpailukyvyn diskurssia, joka on taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa hegemonisena puhetapana. Se on erityistä taloudellista kieltä, joka toimii usein oikeuttajana myös muille yksittäisille diskursseille ja määrittelyille. Poliittinen retoriikka hakee oikeutuksensa kulttuurisista yleisesti hyväksytyistä puhetavoista, kuten kaikki retoriikka (Leivo & Pietikäinen 1996, 95; Perelman 1996, 16). Erilaiset diskurssit toimivat taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa retorisen vakuuttamisen rakennusaineina eli niinä erityisinä näkökulmina tai merkitysrakenteina, joista käsin eri maailman osia representoidaan.

Potterin (1996, 33) määritelmä retoriikasta diskurssina, jota käytetään tukemaan tiettyjä versioita maailmasta, rinnastaa diskurssin ja retoriikan käsitteet. Lisäksi voidaan ajatella retoriikkaa laajempaan kehyksenä, jonka sisälle diskurssit asettuvat. Erilaiset diskurssit toimivat tällöin poliittisen retoriikan rakennusaineina. Diskurssien ja retoriikan luokittelujen rajat eivät siis ole selkeitä, ja niiden välinen suhde ei ole yksiselitteinen.

Oma valintani näiden käsitteiden suhteesta, eli retoriikan näkeminen diskurssien sisällä toimivina konkreettisena toimintana ja työkaluina, perustuu tutkimuskohteeni luonteeseen. Eli koska olen kiinnostunut tutkimuksessani ensisijaisesti poliittisesta asiakirjasta ja sen rakentamasta todellisuudesta, etsin niitä diskursseja ja puhetapoja, joista tätä todellisuutta rakennetaan. Retorisen tutkimustavan ja retoristen keinojen yksityiskohtaisen analysoimisen (Jokinen 1999b) voi tällöin

tulkita lähestymistavaksi, joka toimii tukevana instrumenttina poliittisen kielen tulkinnassa. Retoriikka ja retorisen vakuuttamisen keinot toimivat yksittäisinä keinoina osoittaa miten representaatioita poliittisessa ohjelmassa konstruoidaan.

4.1. Taiteen konstruointia

TAO:n raportti alkaa otsikolla *Taide on mahdollisuuksia*, mikä kertoo niistä lukemattomista lupauksista ja mahdollisuuksista, joita taiteessa nähdään ja joilla se ladataan.

Palonen (1993) puhuu kontingenssin läpilyönnistä 1980-luvun johtoteemana intellektuaalisessa keskustelussa. Tuolloin koettiin kontingenssin (eli mikä ei ole pakollista, välttämätöntä tai voisi olla toisinkin) läsnäolo poliittisessa maailmassa. Enää ei voitu vedota samalla lailla välttämättömään, mahdottomaan, riittäviin perusteluihin, yleisiin päämääriin, universaaleihin arvoihin tai normeihin jne. Ne eivät toimineet yhtä vakuuttavina argumentteina kuin aikaisemmin (Palonen 1993, 234-239.) Taide on kontingentti käsite, jota ei pystytä täsmällisesti määrittelemään. Vaikka politiikalla (policy) pyritäänkin säätelemään kontingenssia (mts. 209), taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma ja sen otsikko *Taide on mahdollisuuksia* ottaa tämän hahmottamistavan retoriseksi rakennusaineekseen. Ilmaisuuksien toimii poliittisesti *uusien kielipeliä ja tilaisuuksien luomisessa* (Palonen 1993, 156-209). Taide avaa lukemattomia mahdollisuuksia myös poliittisille interventioille.

Se miten taide konstruoidaan kertoo samalla jotain siitä, miten sitä voidaan edistää ja ohjalla haluttuun suuntaan. Yleinen sanonta 'Elämä on taidetta' sisältää oletuksen, että taide on jotain erityistä ja merkityksellistä. Se on elävää ja kaikilla on käsitys sen sisällöstä, mutta täsmällinen määrittely onkin jo hankalampaa. TAO:n raportissakin painotetaan, että taiteen käsite *pakenee määritelmiä*, samoin kuin kulttuurin käsite (Taide on mahdollisuuksia 2002, 9). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma määrittelee kulttuurin laajasti samaistaessaan sen yhteisöön.

Taide ja kulttuuri samaistetaan usein epätarkasti toisiinsa, vaikka ne ovat osin eri asioita. Taide on pääsääntöisesti yksilön luovaa toimintaa yhteisössä, kun taas kulttuuri laajimmassa merkityksessään on sama asia kuin tuo yhteisö. Kulttuuri on

muutakin kuin taidetta, mutta yksilöiden uutta luovana toimintana taide on kulttuurin liikkeellepaneva voima. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 9.)

Koska kulttuuri on yhtä kuin yhteisö, toimii taide myös yhteisön liikkeellepanevana voimana. Määritelmä korostaa yhteisöllisyyttä ja kulttuurin sosiaalista ulottuvuutta. Kulttuuri voidaan tulkita joko elämäntapaan liittyväksi kuvaamaan tiettyjä asenteita, käytäntöjä, tapoja ja arvoja; tai suppeammin viittaamalla joihinkin erityisiin toimintoihin, kuten taiteeseen (Thorsby 1999, 78). Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa taide ei ole sama kuin yhteisö, mutta yhteisö tarvitsee taidetta toimiakseen.

Valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaan taide ihmisen itseilmaisuna ja taiteilijoiden luovana työnä on myös yhteiskunnallinen ja taloudellinen resurssi sekä perustuslaissa tarkoitettuna mahdollisuutena itsensä kehittämiseen myös sivistyksellinen perusoikeus. (Valtioneuvoston... 2003, 6.)

Taide ei ole pelkästään yhteisöllisyyteen liittyvä vaan myös taloudellinen voimavara. Tällä taloudellisella resurssilla on vielä lain takaama oikeutus, kun se määritellään kansalaisuuteen ja sivistykseen liittyväksi perusoikeudeksi. Lain takaamat yksilön oikeudet oikeuttavat taloudellisten resurssien hyödyntämistä ja päinvastoin, eli taloudelliset ja yhteiskunnalliset hyödyt toimivat yksittäisten kansalaisten oikeuksien toteutumisen välttämättömyyden vakuuttajina. Taide on kulttuurin osa, josta on haluttu tehdä nykyisten kulttuuripoliittisten intressien mukaan taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen edistäjä (Kangas 1999, 170). Vetoaminen perustuslakiin toimii kyseenalaistamattomuutensa vuoksi faktuaalistavana argumenttina, joka on retorinen keino saada asiat näyttämään tulkitsijoista riippumattomilta tosiasioilta (Jokinen 1999b, 138-139).

Sekä taiteessa että kulttuurissa on kyse merkitysten tuottamisesta, työstämisestä ja viestinnästä. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 11.) Puhumalla taiteen ja kulttuurin tuottamisesta ja työstämisestä, tulkitaan sitä teollisuuden kielellä ja hyötyarvoa korostaen. Taidetta tuotetaan, työstetään ja kulutetaan. Kangas (1999, 170) määrittelee nämä kulttuuripoliittikan uudet käytännöt ja pyrkimykset kulttuurin tavaroidumiseksi. Kahdessa edellä mainitussa sitaatissa on kummassakin yhdistetty sekä taloudellisuutta ja hyötyarvoa korostava taiteen ja kulttuurin määritelmä sekä inhimillisempiin (sivistyksellinen perusoikeus, luova ja esteettinen) arvoihin perustuvat kuvaukset. Tämän rinnastuksen kautta talouden ja sosiaalisen elämän intressien mahdollinen ristiriitaisuus peittyi. Rinnastus toimii retorisenä keinona saada tekstin vastaanottaja samaistamaan rinnastetut asiat keskenään (Jokinen 1999b, 153-155).

Taide on osa kulttuuria, sen ydin. Taiteesta, sen merkityksestä ja mahdollisuuksista, puhutaan paljon taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa. Analysoimalla näitä monesti yksittäisiä lauseita tai viittauksia, voi selvittää jotain siitä mitä merkityksiä taiteen käsitteeseen on latautunut. On olemassa *taidenautintoa, taidekokemusta, taiteen mahdollisuuksia, taiteen erityisluonnetta, taidepalveluita, taidekasvatusta, taiteen kenttä, taidelaitoksia, taidetarpeita, kehittynyttä taidetta, taidetoimintaa, taidemuotoja, taiteen roolia, taidehallintoa* ja tietenkin myös *taidepolitiikkaa*. Jokainen sana ja määritelmä on saanut sisältönsä ja merkityksensä erityisistä puhetavoista. Taidenautinto viittaa esteettiseen nautintoon, taidepalvelu rinnastaa taiteen muihin palveluihin ja taiteen vastaanottajan asiakkaaseen. Taidetarve tulkitsee taiteen yhdeksi ihmisen tarpeita, jotka vaativat tyydyttämistä. Taidehallinto tekee taiteesta hallinnan kohteen ja taidepolitiikka tuo taiteen politiikan areenalle. Sosiaalinen todellisuus rakentuu kielenkäytössä (Jokinen 1993, 38-39) ja erilaiset taidemääritelmät ovat sanojen lisäksi taidemaailman luokittelua ja rakentamista. Kieli on poliittista toimintaa, jonka kautta yksilöt kiinnittyvät yhteiskunnan tuottamiin luokittelusysteemeihin (Hodge & Kress 1993, 6). Taidepolitiikan kieli tuottaa siis taiteen kokijoita/vastaanottajia, taiteilijoita, taiteen asemaa ja mahdollisia toimenpiteitä.

Taiteesta puhutaan sekä toimijana että toiminnan kohteena. Samoin kun taide ja kulttuuri pakenee määritelmiä, taide- ja kulttuuripolitiikka joutuvat hakemaan oikeutuksensa näistä liikkuvista käsitteistä. Taide ja kulttuuri toimijana ovat vaikeita hallinnan tai ohjailun kohteita, toisaalta ne ovat samalla ehtymättömiä voimavaroja. Taide toiminnan kohteena on yritystä valjastaa tätä voimaa. Taide konstruoidaan taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa aktiiviseksi subjektiksi. Taiteella on toiminnallaan merkittävä vaikutus yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskuntien elämään ja kehitykseen.

Taiteen tapa vaikuttaa ihmisiin ja yhteisöihin poikkeaa monista muista toiminnoista. Vaikutus ei ole suoraviivaista eikä kumuloituvaa, ei yksinomaan rationaalista eikä monien muiden toimintojen tapaan tiukkaan ohjailtavissa. Taide vaikuttaa yhteisöihin ja koko yhteiskuntaan ihmisten kautta – heidän luovuutenaan, kokeminaan kokemuksina, saaminaan elämyksinä, innoittumisenaan, motivoitumisenaan, kasvamisenaan, vaikuttamisen halunaan... (Taide on mahdollisuuksia 2002, 78.)

Taide tulevaisuuden tekijänä (mts. 13). Taide kasvattaa erilaisuuksien ymmärtämistä ja hyväksymistä (mts.15). Taide avaa uusia näkökulmia tuttuihin asioihin ja luo kokonaan uutta ymmärrystä (mts. 20).

Taide luo identiteettiä ja sen varassa elää yhteisön keskeinen symbolirakenne. Luovuudessaan taide voi olla myös perusta, josta yhteisön muut toiminnot saavat

voimansa. Taide luovina toimintoina, taide- ja kulttuuri-instituutioina ja symbolimaailman tuottajana onkin aina rakentanut tärkeällä tavalla kansakuntia. Näin myös Suomessa erityisesti 1800-luvun loppu- ja 1900-luvun alkupuolella. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 39.)

Taide luo tulevaisuutta, rakentaa identiteettejä ja kansakuntia. Ei ole kyse siis mistään vähäpätöisestä tekijästä yksilöiden hyvinvoinnissa tai laajemmassa yhteiskunnallisessa kehityksessä. Poliittinen diskurssi rakentaa kansalaisuutta ja yhteiskunnan jäseniä poliittisina toimijoina (Ball 1988). Biovallan näkökulmasta on kyse ihmisyksilöiden ja –populaatioiden muovaamisesta, joka mahdollistaa niiden ohjailun (Helen 2004, 207-208). Taiteen avulla muovataan yksilöiden identiteettiä ja heistä rakennetaan samalla helpommin hallinnoitavia kansalaisia.

Taide ei ole pelkästään aktiivinen toimija, vaan se on lisäksi aktiivisen toiminnan kohde. Taidetta edistetään, tuodaan, tuetaan, tarkastellaan ja hyödynnetään. Taiteesta nautitaan ja vastaanotetaan, sitä tehdään, esitetään, kohdataan. Taide on paikka jossa ”asutaan”, siihen osallistutaan ja panostetaan. Taiteella on kehittämistarpeita (mts. 79), joihin vastaamiseen tarvitaan resursseja ja rahoitusta. Toisaalta taide on toiminnan, suunnittelun ja hallinnan kohteena melko arvaamaton.

Taidetta tehdään ja se koetaan aina jossain tietyssä paikassa, jossa taiteilija elää ja työskentelee tai taideteokset esitetään ja vastaanotetaan, olkoonkin että taide samalla puhuu ja puhuttelee yleisinhimillisellä ja –maailmallisella kielellään eikä tässä mielessä välitä alueellisista tai hallinnollisista rajoista. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 52.)

Julkisen hallinnon kehittämispuheessa on selkeästi läsnä valtiovallan ohjailupyrkimykset. Silti taide ei näyttäydy pelkästään passiivisena toiminnan kohteena, vaan elävänä ja aktiivisena subjektina. Hallinnoinnissa on oleellista hallinnointisuhteen rakentaminen subjektin ja hallinnointikoneiston välille (Dean 1999, 9-39). Määriteltäessä taidetta subjektiksi tai objektiksi, rakennetaan samalla hallinnointisuhdetta taiteen ja hallinnointikoneiston, eli tässä tapauksessa lähinnä valtioneuvoston, välille.

4.2. Taide luontona

Tehokas taidepolitiikkaa merkityksellistävä diskurssi on luontodiskurssi. Luontoa ja sen lainalaisuuksia ei kulttuurissamme kyseenalaisteta.

Taide on itseisarvoista, mutta se rikastuttaa monin tavoin yksilöiden ja yhteisöjen elämää. Kulttuurinen perintömme kasvaa taiteellisesta luovuudesta ja taiteen erilaisista ilmenemismuodoista. (Valtioneuvoston periaatepäätös 2003, 4).

Uutta synnyttävänä toimintavana taiteella on merkittävä rooli myös näissä prosesseissa (mts. 11).

Taide, kulttuuri ja luovuus ovat luonnonilmiöihin rinnastettavia prosesseja, mikä rajoittaa ihmisten, ja samalla politiikan, mahdollisuuksia vaikuttaa niihin. Toisaalta se tekee taiteesta myös rajattoman uusiutuvan luonnonvaran, jolle voidaan asettaa paljon toiveita ja odotuksia. Taidemaailma on osa kulttuurista moninaisuutta ja monimuotoisuutta. Taiteesta kasvaa asioita ja se uudistaa ja rikastuttaa muuta elämää. Taide on voimavara, josta syntyy tai joka avaa vielä käyttämättömiä mahdollisuuksia. Vaikka koko ehdotus ja periaatepäätös ovat hallinnollista suunnittelua kulttuurin ja taiteen ohjailuun, siinä tunnustetaan samalla kulttuurin ja taiteen ohjailun rajallisuus.

Luontodiskurssilla on voimakas valtaa naturalisoiva luonne (Jokinen & Juhila 1993, 89-91; Palonen 1997, 47). Tietojen ja käytäntöjen sosiaalisesti tuotettu alkuperä peittyi tehokkaasti, kun ne alkavat näyttää luonnollisilta itsestäänselvyyksiltä, eli vaikuttaa siltä kuin luonto ihmisten sijaan olisi tuottanut vallitsevan järjestyksen (Jokinen & Juhila 1993, 91). Luontosanaston avulla peittyi taide- ja kulttuuripolitiikan ohjaileva luonne. Luontodiskurssin avulla rakennetaan faktuaalistavaa argumentointia (Jokinen 1999b, 140-141), joka saa taiteen ja taidemaailman olemassaolon ja kehityksen ihmistoimijoista riippumattomaksi ilmiöiksi.

Edellytysten synnyttäminen vireälle taide-elämälle on taide- ja kulttuuripolitiikan ydin. Luovuudelle on annettava mahdollisuuksia ja tilaa toteutua, jolloin se pääsee parhaiten rikastuttamaan ihmisten ja yhteisöjen elämää. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 12.)

Kulttuurisesta rikkaudesta ja monimuotoisuudesta kasvaa luovuus ja innovatiivisuus. Niiden perusvalmiudet luodaan taidekasvatuksella ja virikkeellisellä kulttuuriympäristöllä lapsuudessa ja nuoruudessa. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 21.)

Jos taiteelle ja luovuudella siis vaan annetaan tilaa kukoistaa, niin se itsessään tekee asioita ja edistää kehitystä. Tämä ”luonnollisen” ja väistämättömän kehityksen ja poliittisen strategisen suunnittelun yhdistelmä on mielenkiintoinen. Samaan aikaan tunnustetaan suunnittelun ja hallinnan rajallisuus, sekä vakuutetaan sen välttämättömyydestä.

Teknologia voi toimia uusien taiteenalojen *syntymisen* mahdollistajana. *Teknologisen kehityksen mukanaan tuomat uudet välineet vaikuttavat taiteilijakuntaan myös synnyttämällä uusia ammattiryhmiä (esim. mediataiteilijat)* (Taide on mahdollisuuksia 2002, 61). Teknologista kehitystä ja luontosanastoa rinnastamalla teknologinen kehitys rinnastuu luonnossa tapahtuviin muutoksiin. Teknologinen kehitys näyttäytyy väistämättömänä, ei ihmisistä lähtevänä aktiivisena ja poliittisena valintana.

Taide ja sen ohjailu politiikan avulla on samalla sen valjastamista hyötykäyttöön. Samoin kuten fyysisten luonnonvarojen hyväksikäyttö taide ja luovuus voi toimia raaka-aineena, josta tulevaa menestystä rakennetaan. Lisäksi taide- ja kulttuuripolitiikkaa rinnastetaan ympäristöpolitiikkaan korostamalla kansalaisten tietoisuuden merkitystä molemmilla alueilla.

Myös kuluttajatietoisuuden on hyvä ulottua kulttuuriseen ympäristöön. Yksilöinä olemme kiinnostuneita esimerkiksi ravinnostamme, tarkkailemme lisäaineita ja tuoteselosteita, ehkäisemme riskejä – miksemme tekisi tätä myös henkisen ravintomme suhteen? (Taide on mahdollisuuksia 2002, 12.)

..on tärkeää ymmärtää mielen ja mielikuvituksen suojele ympäristönsuojelun kaltaisena tai tietoisuus henkisen ravinnon terveellisyydestä ravitsemustietoisuuden kaltaisena arvona ja tavoitteena (Taide on mahdollisuuksia 2002, 20).

Taide on yksilöille samanlaista elämälle välttämätöntä ravintoa kuin fyysinen ruoka. Riskin käsite voidaan yhdistää ympäristöajattelun lisäksi henkiseen hyvinvointiin. Kuluttajatietoisuus, ja sen kautta tapahtuva riskien ehkäisy korostaa kulttuuria ja taidetta kuluttamisen kohteena. Viittaamalla tietoisuuteen ja riskien ehkäisemiseen korostetaan lisäksi kuluttajan omaa aktiivisuutta henkisen ravinnon turvaamisessa. Euroopan neuvoston Syrjästä esiin –raportti (1998) pohtii kulttuurin ja kehityksen välistä suhdetta. Raportin mukaan *kulttuuripolitiikan tulee edistää sellaisen näkökulman omaksumista, jossa fyysinen ja kulttuurinen ympäristö mielletään yhtenä ja samana luovuuden ja kulttuuritoiminnan lähteenä* (Heiskanen 1999, 138).

Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa rakennetaan luontoon rinnastamisen avulla retorista vakuuttamista (Jokinen 1999b, 153-155) oikeuttamaan harjoitettavaa politiikkaa. Teknologinen kehitys on luonnonilmiön kaltainen prosessi. Fyysisten luonnonvarojen lisäksi voidaan käyttää hyväksi myös kulttuurista ja henkistä ravintoa. Kulttuuria ja taidetta on lisäksi suojeltava ja vaalittava kuten fyysistä ympäristöä. Kuten ympäristöpolitiikka, myös kulttuuri- ja taidepolitiikka näyttäytyy näiden rinnastusten kautta hyvinvoinnin kannalta välttämättömänä ja keskeisenä politiikan areenana. Henkisen ravinnon ja kulttuurin suojelun korostaminen on vakuuttavuutta lisäävä retorinen keino. Yhteisestä hyvästä ja edusta puhuminen etäännyttää vakuuttajan omia intressejä (Jokinen 1999b, 133) rakennettavasta politiikasta.

Kestävä kehityksen käsitettä halutaan laajentaa teknologiaa ja taloutta painottavan näkökulman lisäksi kulttuuriseen ulottuvuuteen (Järvelä 1999, 106). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma toimii aktiivisesti tämän tavoitteen suuntaisesti. Vastakkainasettelua kulttuuri- ja muun ympäristön välillä halutaan purkaa. Samalla, kun halutaan ylittää tämä dikotominen jaottelu fyysiseen ja kulttuuriseen ympäristöön, korostetaan jaottelun ja käsitteellistämisen avulla niiden olemassa oloa.

4.3. Taide psykologisena perustarpeena

Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma korostaa taiteen yksilöllistä merkitystä. Taiteella on tärkeä rooli yksilöiden elämässä *itseilmaisuun, tunne-elämän kehittämisen ja itseymmärryksen* välineenä, ja sitä pidetäänkin yhtenä ihmisen perusoikeuksista. Yksilötason hyvinvoinnin ja terveyden kannalta taiteella on taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman mukaan merkittävä vaikutus. *Taide on.. väylä itseilmaisuulle ja -ymmärrykselle sekä tunne-elämän kehittämiseksi* (Taide on mahdollisuuksia 2002, 20). Ihmisillä on *taidetarpeita* ja *kulttuuritarpeita*. Taidetta ja luovuutta ei siis nähdä pelkästään elämää rikastuttavana asiana, vaan perustarpeena, jonka tyydyttäminen on välttämätöntä mielekkään elämän saavuttamiseksi. Kulttuuripolitiikalla ja kulttuurin ohjailulla voidaan näin suoraan vaikuttaa yksilöiden hyvinvointiin.

Yksilöllisellä tasolla puhuttaessa taide voi olla jotain yksilön ulkopuolella olevaa, jonka yksilö voi *kohdata*. Ihminen voi olla vuorovaikutuksessa taiteen kanssa.

Taide kohtaa ihmisen, ihminen kohtaa taiteen... Meillä kaikilla on läpi elämän kestävä suhde taiteeseen; suhde jonka muodot vaihtelevat elämän eri vaiheissa. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 18.)

Tiheä taidelaitosverkko tuo taiteen lähemmäs ihmistä (mts. 31).

Lapsen taiteesta saama elämys, taiteen luonteen ymmärtäminen ja oma luova toiminta ovat keskeisiä seikkoja lapsen ja taiteen kohtaamisessa (mts. 23).

Taide voi olla myös yksilön sisäinen, ihmisyyteen liittyvä ominaisuus tai kansalaistaito esimerkiksi olemalla osa ihmisen itseymmärrystä ja kulttuurista lukutaitoa. Taidetarpeen tyydyttäminen on välttämätöntä kokonaisvaltaisen ja ihmisarvoisen elämän toteutumiseksi.

Ihmisten tarpeet liittyvät välittömän toimeentulon lisäksi yhä enemmän vapaa-aikaan ja itsensä toteuttamiseen (mts. 14).

Taide on yksilölle mahdollisuus:

- *tunnistaa oma luovuutensa ja harjoittaa sitä joko ammatillisesti tai harrastuksena*
- *nauttia taiteen kokijana ja yleisönä toisten luovuudesta*
- *etsiä ihmisyyttä, omaa identiteettiään, paikkaansa omassa yhteisössään ja maailmassa*
- *jäsentää todellisuutta ja rakentaa maailmankuvaa*
- *vaalia ja kehittää tunne-elämää*
- *vaikuttaa ja osallistua oman yhteisönsä ja yhteiskunnan arvoihin ja kehittymiseen*

(mts. 11).

Teksteissä puhutaan erikseen myös vähemmistökulttuuritarpeista ja työttömien ja muutoin työelämän ulkopuolella olevien taidetarpeista (Valtioneuvoston 2003, 7). Psykologisen kielen käyttäminen määriteltäessä kansalaisten tarpeita ei ole pelkästään humanistista ihmisen kokonaisvaltaisuuden huomioonottamista, vaan lisäksi valintaa määritellä yhteiskunnallisia ilmiöitä ja ongelmia enemmän yksilötasoisiksi, yksilön henkilökohtaisiin ominaisuuksiin rinnastettaviksi. Ilmiöiden määrittäminen psykologisiksi tekee niistä vähemmän poliittisia ja vähentää myös yhteiskunnan vastuuta vastata näihin 'tarpeisiin'.

Psykologinen diskurssi määrittelee sosiaaliset ongelmat rakenteellisten seikkojen sijaan psykologisiksi ja yksilöllisiksi (Kantola 2006, 173). Samalla yhteiskunnan suhde yksittäisiin kansalaisiin rakentuu erityisellä tavalla, ja poliittisella suunnittelulla ja toimenpiteillä voidaan vaikuttaa myös yksilöiden psykologiseen puoleen.

Lastenkulttuuripolitiikan yleiseksi tavoitteeksi nähdään kodin, päivähoidon ja koulun tukeminen onnellisen lapsuuden vaalimisessa ja tasapainoisten, terveen itsetunnon omaavien, suvaitsevaisten ja kulttuuritietoisten kansalaisten kasvattamisessa sekä lasten oman kulttuurin edistäminen kaikissa lapsen toimintaympäristöissä. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 22.)

Politiikan tavoitteena on onnelliset ja terveen itsetunnon omaavat ihmiset. Ihannekansalainen omaa tietyt psykologiset ominaisuudet, joita myös yhteiskunnan ja valtion menestyminen kansainvälisessä kilpailussa edellyttää. Hyvinvoinnin kysymykset ovat osa liberalistisen hallinnon ongelmia ja yksilöiden psyykkisestä hyvinvoinnista huolehtiminen on tehokasta biovallan käyttöä (Helen 2004, 213). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma pyrkii aktiivisesti edistämään kansalaisten psyykkistä hyvinvointia ja ohjailemaan heidän psyykkistä kehitystään tiettyyn suuntaan. Valtion tehtävä on kannustaa ja valmentaa kansalaisia kilpailemaan markkinoilla ja toimimaan näin tehokkaasti kilpailuvaltion edun mukaisesti (Kantola 2006, 171-173). Tällä hetkellä luova yksilö nähdään kilpailukykyisimpänä, ja luovuutta pyritään edistämään poliittisilla toimilla jo lapsuudesta lähtien.

Psykologinen kieli on tehokas tapa tuoda esiin ihmisten tarpeita ja hyvinvointiin tarvittavia henkisiä ominaisuuksia. Psykotieteiden kielellä on ollut tärkeä rooli subjektien hallinnassa liberalistisen hallinnan kehityksessä. Psykologisella kielellä on määritelty ihmisten ominaisuuksia, käytöstä ja tietoa ihmismielestä. Hallinnan teknologiat, esimerkiksi koulutus, terapia ja yksilöiden harjoittama itsehallinnointi perustuvat psykologisen tiedon tuottamaan objektiiviseen tietoon ihmisistä. (Rose 1999, 7-11.) Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelmakin ottaa huomioon tämän yksilöiden psykologisen ulottuvuuden määritellesään taidetta erityisesti tunne-elämään ja itseilmaisuuksiin liittyvänä ilmiönä. Psykologinen kieli peittää lisäksi peittää argumenttien esittäjän tai esittäjien omia intressejä ja hämärtää ohjelman poliittisuutta, eli se toimii vakuuttamista lisäävänä retorisenä keinona (Jokinen 1999b, 133) korostaessaan huolta yksilöiden tarpeista ja hyvinvoinnista.

4.4. Taide yhteisön voimavarana

Vaikka taide onkin tekstin mukaan *itseisarvoista*, heti perään korostetaan sen merkitystä yhteisöille eli korostetaan yhteisöllistä tasoa. Taiteellinen luovuus nähdään kulttuurisen perintömme

alkulähteenä. Lisäksi taideteokset *muodostavat ihmiskunnan yhteisen muistin*. Yhdeksi tulevaisuuden haasteeksi mainitaan yhteiskunnan monimuotoistuminen ja kulttuuristuminen, mihin vastaamiseen taiteeltakin odotetaan vastausta. Taide on yhteisöille *luovaa, sosiaalista, kulttuurista ja taloudellista pääomaa*. (Valtioneuvoston.. 2003, 6.) Kun yksilöllisellä tasolla korostetaan taiteen merkitystä yksilön hyvinvoinnille, yhteisöllinen liittyy sen laajempaan, sosiaaliseen kehykseen. Pääoman käsite sisältää oletuksen tuottavuudesta, eli silloin kun jokin määritellään pääomaksi, se määritellään samalla hyötyä tuottavaksi. Lönnqvist (1999, 75-76) kritisoi tätä kulttuurin määritelmää kulutettavana pääomana, joka on häneen mukaansa toiminut kyseenalaistamattomana lähes kaksikymmentä vuotta suunnittelun ja kulttuurin rakentamisen pohjana.

Taide on kaikkien käytössä oleva *julkishyödyke* (Taide on mahdollisuuksia 2002, 39.) *Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman lähtökohta on, että taide- ja kulttuuripalvelut tulee määritellä peruspalveluiksi* (mts. 89). Vaikka taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma korostaakin taiteen itseisarvoa ja vapautta, toivotaan siinä myös *taiteen soveltavan käytön* lisääntymistä (mts. 72). Taiteellisten päämäärien lisäksi taidetta käytetään myös muiden tavoitteiden saavuttamiseen, kuten terveyden edistämiseen tai syrjäytymisen ehkäisyyn. Taidepolitiikan oikeuttamisessa taiteen välinearvo korostuu, eli taidetta käytetään tällöin välineenä muiden yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiseen.

Taide *luovana pääomana* on samalla luovuuden valjastamista hyötykäyttöön.

On oltava halua tarkistaa omia ennakoasenteitaan. Taiteen soveltavasta käytöstä kiinnostuneiden on kunnioitettava taiteen sisältöihin puuttumattomuuden periaatetta. Heidän on opittava kuuntelemaan taiteen kieltä ja ”tilaamaan” tältä pohjalta taidealan näkemyksiä ja voimavaroja kehittämistyön hyväksi. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 40.)

Luova pääoma toimii siis omien lakiansa mukaan, mutta sitä voidaan myös hyödyntää. Taide *sosiaalisena pääomana lisää yhteisön kiinteyttä tuottaessaan sitä yhdistävää symbolimaailmaa. Taide esteettisenä nautintona antaa voimaa ja mieltä elämään.* Taiteen avulla voidaan *vahvistaa työssä olevia ja työtä vailla olevia*. Sosiaalisia ongelmia ja syrjäytymistä voidaan ehkäistä vahvistamalla ihmisten voimavaroja taiteen avulla. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 41.) Oletus taiteen mahdollisuuksista ehkäistä sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia sisältää samalla oletuksen sosiaalisten ongelmien yksilöllisyydestä. Eli työttömyys ja syrjäytyminen johtuu yksilön omien voimavarojen ja *voiman* puutteesta, ei yhteiskunnan rakenteista ja niiden epäkohdista.

Taide on myös *taloudellista pääomaa*. Taiteella on taloudellisia vaikutuksia. Taide ja kulttuuri eivät vaikuta talouteen *kasautuvasti vaan virikkeinä*. Taiteella on myös *säästävä vaikutus kun esimerkiksi taidekasvatuksen ja nuorisotyön keinoin korjataan puutteita itseilmaisuudessa, osaamisessa tai ehkäistään syrjäytymistä*. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 44.) Taiteella on siis selkeää taloudellista arvoa yhteiskunnassa. Tästä johtuen taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassakin halutaan edistää kulttuuriteollisuutta, sisältötuotantoa, kulttuuriyrittäjyyttä sekä yritysmaailman sekä taiteen välistä yhteistyötä (mts. 45-49). Kangas (1999, 174) puhuu luovuuden tuotteistamisesta, missä valtio ja markkinat pyrkivät yhdessä kulttuuripolitiikan keinojen avulla edistämään kulttuurielämää. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma osallistuu näkemyksillään aktiivisesti kulttuurin ja taiteen tuotteistamisen edistämiseen.

Taide toimii *alueellisena ja paikallisena kehitystekijänä*. Taide on paikallista pääomaa, jonka avulla voidaan vastata aluekehityksen eriytymisestä aiheutuviin ongelmiin ja haasteisiin sekä hyödyntää sitä alueiden välisessä kilpailussa. Kulttuurielämä voi toimia selkeästi alueiden markkinointistrategiana (Kangas 1999, 172). TAO:n raportti erittelee taiteen erilaisia rooleja eri aikoina paikallisessa ja alueellisessa kehityksessä. Itse taiteen sisältö on tuskin näinä vuosikymmeninä muuttunut radikaalisti, mutta tulkinnat siitä miten se palvelee yhteisön ja yhteiskunnan laajempaa kehitystä ovat muuttuneet selkeästi. 60-luvulle asti taiteella nähtiin olevan *piilevä rooli*, jolloin se oli lähinnä eliitin harrastusta ja poliittinen merkitys liittyi lähinnä kansalliseen näkökulmaan. 1970-80-luvulla taiteen *aktiivinen rooli* liittyi yleiseen hyvinvointivaltion kasvun aikaan, jolloin keskeistä olivat palveluiden parantaminen ja monipuolistuminen. 1990-luvulla taiteelle määriteltiin *strateginen rooli* alueiden houkuttelevuudessa ja kilpailukyvyssä. 2000-luvulla puhutaan taiteen keskeisestä *innovatiivisesta roolista* uudelle taloudelle ja kulttuuriselle moninaisuudelle. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 52-53.)

Taiteella on siis oma roolinsa tai tehtävänsä yhteiskunnallisessa kehityksessä. Tämä tehtävä on taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman mukaan kasvanut jatkuvasti 2000-luvulle tultaessa. Taide on siirtynyt yhteisöllisissä tulkinnoissa yhteiskunnan 'eliitin puuhastelusta' eli laitamilta kohti keskiötä. Toisaalta taiteen roolin kasvamiseen yhteisön ja yhteiskunnan kehityksessä voi suhtautua myös kriittisesti. Jos ulotetaan taiteen roolin tarkastelu 1800-luvulle asti, ei voida puhua enää *piilevästä roolista*. Kulttuuripolitiikan kehityksen ensimmäisessä vaiheessa puhuttiin selkeästi taidekulttuurin roolista, jonka keskeinen tehtävä oli kansallisen identiteetin aineksien tuottaminen

eli osallistuminen kansakunnan luomiseen (Kangas 1999, 162). Samalla kyseenalaistuu näkemys taiteesta pelkkänä eliitin marginaalisena puuhasteluna.

Taiteen roolin esittäminen alueellisessa ja paikallisessa kehityksessä lineaarisena ja kasvavana toimii retorisenä vakuuttamisen keinona ja oikeuttaa näin vallitsevaa taidepolitiikkaa. Narratiivilla vakuuttaminen on retorinen keino, jossa tapahtumista tulee autenttinen vaikutelma sijoittamalla ne osaksi jotain tapahtumakulkua tai narratiivia (Jokinen 1999b, 144-145). Taidepolitiikan kehitys näyttäytyy taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa tällaisena väistämättömänä kehityskulkuna, ja kehityksen lineaarisuus saa taiteeseen panostamisen lisääntymisen vaikuttamaan enemmän luonnolliselta ja itsestään selvältä ilmiöltä kuin poliittiselta valinnalta.

4.5. Taide osana sivistystä ja kansalaisuutta

Heti ensimmäisellä sivulla TAO:n ehdotuksessa on luettelo taiteen tärkeydestä ihmisyyteen ja kansalaisuuteen kuuluvana perusoikeutena. Taide on osa sivistystä ja kansalaisten vapauden toteutumista. Lakitekstit toimivat retorisesti vakuuttavina teeseinä.

Suomen perustuslaki 16 §

(Sivistykselliset oikeudet)

Jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Oppivelvollisuudesta säädetään lailla.

Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, 27 artikla

Jokaisella on oikeus vapaasti osallistua yhteiskunnan sivistyselämään, nauttia taiteista sekä päästä osalliseksi tieteen edistyksen mukanaan tuomista eduista.

Yleissopimus lapsen oikeuksista, 31 artikla

Sopimusvaltion tunnustavat lapsen oikeuden lepoon ja vapaa-aikaan, hänen ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan sekä vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin.

(Taide on mahdollisuuksia 2002.)

Taide nähdään oleellisena osana yksilön ymmärrystä ja sivistystä. Oikeus taiteeseen on samalla oikeutta esteettiseen ympäristöön ja taiteen laatuun. Kun taide ja kulttuuri määritellään osaksi valtion takaamia kansalaisoikeuksia, ja vielä laajemmin ilmaistuna, osaksi ihmisyyteen liittyviä

perusoikeuksia ja –ominaisuuksia, näyttäytyy kulttuuri- ja taidepolitiikankin rooli yhtä tärkeänä kuin esimerkiksi sosiaali- tai ympäristöpolitiikan. Taideoikeuksien korostaminen korostaa samalla taidepolitiikan merkitystä suhteessa muihin politiikan sektoreihin.

Taide on osa sivistystä, mutta kuka tämän sivistyksen sisällön määrittelee? Lönnqvistin (1999) mukaan Suomessakin toimii eurooppalainen kulttuuriperintö, jonka mukaan ihmisiä on koulutettava tietynlaisten poliittisten, intellektuaalisten, esteettisten ja moraalisten arvojen mukaisesti. Tämä perintö ja kulttuuri toimii kansallista imperialismia vahvistavana prosessina, eli pyrkii kulttuurisen yhtenäisyyden vahvistamiseen. Sivistyksen korostaminen ja tukeminen ei vielä itsessään riitä oikeuttamaan harjoitettavaa politiikkaa.

*Unescon kulttuurista moninaisuutta koskeva yleismaailmallinen julistus,
5 artikla*

(Sivistykselliset oikeudet kulttuurisen moninaisuuden mahdollistajina)

Kaikkien ihmisten tulee ...voida ilmaista itseään sekä luoda ja levittää teoksiaan valitsemallaan kielellä, erityisesti äidinkielellään. Kaikilla ihmisillä tulee olla oikeus laadukkaaseen kasvatukseen ja koulutukseen, joissa otetaan kaikin puolin huomioon heidän kulttuuri-identiteetinsä.

Kaikkien yksilöiden tulee voida osallistua haluamaansa kulttuurielämään ja harjoittaa omaan kulttuuriinsa kuuluvia tapoja, kunnioittaen samalla ihmisoikeuksia ja perusvapauksia.

(Taide on mahdollisuuksia 2002.)

Viittaus Unescon kulttuurista moninaisuutta korostavaan yleismaailmalliseen julistukseen on pyrkimystä ottaa huomioon tämä kulttuurin yhtenäisyyden korostamiseen liittyvä riski.

Puhuttaessa taiteesta *kansalaisen perusoikeutena*, korostetaan yhteiskunnan vastuuta sen toteutumisesta. Taide ei ole siis pelkästään ihmisten yksityiseen elämään liittyvää 'puuhastelua', vaan kuuluu keskeisesti poliittisen suunnittelun ja päätöksenteon piiriin, ainakin jos halutaan taata kansalaisten perusoikeuksien toteutumista demokraattisessa yhteiskunnassa. Samalla legitimoituu valtion oikeus puuttua taidemaailmaan ohjailun ja politiikan avulla. Käsitteistä, jotka näyttäytyvät harmittomilta yhteisen ja yleisen hyvän määrittelijöinä, tulee helposti itselegitimoinnin välineitä (Palonen 1997, 56), jotka oikeuttavat itse itsensä. Kansalaisten sivistyksen, perusoikeuksien ja vapauden edistäminen ovat tällaisia 'yhteisiä hyviä' ja kyseenalaistamattomia käsitteitä. Lisäksi näiden pyrkimysten korostamista voidaan tulkita retorisenä keinona säädellä puhujan liittoutumisastetta esitettyihin argumentteihin (Jokinen 1999b, 136-137). Kun tekstin tuottaja edistää kansalaisten sivistystä, oikeuksia ja vapautta, toimii hän kansalaisen asialla, eikä niinkään omallaan.

Kansalaisten oikeuksien määrittely on samalla kansalaisten identiteetin sekä hallinnointisuhteen rakentamista subjektien ja hallinnointikoneiston välille (Dean 1999, 9-39). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma korostaa sellaisia kansalaisen perusoikeuksia, kuten *oikeus nauttia taiteesta, taide perusoikeutena* ja korostaa *kulttuuritietoisten kansalaisten kasvattamisen* tärkeyttä. Taide ja luovuus kuuluvat siis jokaisen yksittäisen kansalaisen perusoikeuksiin, ja sen toteutumista pitää alkaa vaalia jo lapsuudesta lähtien. Tätä tavoitetta varten pyritään *lastenkulttuuripoliitikalla* luomaan tuleville täysvaltaisille kansalaisille perusvalmiuksia toimiakseen luovalla ja taiteellisella tavalla myös aikuisena. TAO:n ehdotus taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi sisältää moraalisen vetoimuksen tulevaisuuden kansalaisten kasvattamisesta:

Viime kädessä kysymys on tahdosta; siitä millaisessa kulttuuriympäristössä haluamme itse elää ja asua ja millaisiksi tulevaisuuden suomalaisiksi haluamme lasten kasvavan (Taide on mahdollisuuksia 2002, 21).

Puhuja samaistaa itsensä kansalaiseen eli puhuu me-muodossa kaikkien kansalaisten puolesta. Samalla nousee mielikuva yhteisestä kulttuuriympäristössä, ja sen keskeisestä merkityksestä kansalaisuuden eli suomalaisuuden kasvattamisessa. Sitaatin mukaan jos tahdomme, voimme kulttuuripoliitikalla vaikuttaa tulevien suomalaisten kehittymiseen. Tällöin se näyttäytyy samalla velvollisuutena. Tämä käsky ei tule suoraan yläpuolelta, vaan on muotoiltu retorisesti kansalaisten tahdoksi. Tehokas retorisen vakuuttamisen keino on puhujan omien intressien etäännyttäminen (Jokinen 1999b, 133-135). Me-muodon käyttö tuottaa mielikuvan tekstin tuottajan ja vastaanottajan yhteisestä kokemusmaailmasta. Poliitikkoja representoidaan tavallisina yksilöinä ja persoonina, jotka jakavat myös samat arvot ja kokemusmaailman kuin tavalliset kansalaiset (Fairclough 1995, 180-181). Kulttuuriin osallistuminen on kuitenkin todellisuudessa epätasa-arvoista. Kulttuurinen pääoma on kasautuvaa ja yksilöiden tausta on yhteydessä eritasoiseen ja erilaiseen kulttuuriseen suuntautumiseen (Kupoli 1992, 118). Päätäjien ja kansalaisten suhde taiteeseen ja kulttuuriin sekä kokemusmaailma eivät välttämättä kohtaa todellisuudessa näin suoraviivaisesti.

4.6. Taide joustavana retorisena rakennusaineena

Taiteen käsitteen 'täyttämisen' erilaisilla sisällöillä on retorista politiikan tekoa. Se minkälaisena taide nähdään vaikuttaa siihen minkälainen rooli sille annetaan yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa. Retoriikalla ja argumentoinnilla pyritään aina oikeuttamaan käytännön politiikka ja toimenpiteitä, joka mahdollistuu kun yleisö saadaan hyväksymään tarjottu versio todellisuudesta (Perelman 1996, 11-19). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma pyrkii määrittelemään taidetta monipuolisesti eri näkökulmista. Samalla se luo pohjaa ja oikeuttaa monenlaisia toimenpiteitä.

Taiteelle vaaditaan enemmän panostusta ja taloudellisia resursseja vetoamalla yksilöiden hyvinvointiin, terveyteen ja perustarpeisiin. Taide osana sivistystä pyrkii oikeuttamaan taiteen ja kulttuurin näkyvää huomioimista, jos halutaan tulla nähdyksi sivistysvaltiona myös muiden kuin oman kansan silmissä. Myös yhteisön hyvinvointi ja luovuuden edistäminen vaatii taiteen huomioimista. Taiteen monipuolinen määrittely ja näkeminen merkittävänä osana elämää pyrkii retorisesti oikeuttamaan taidepolitiikan keskeisempää roolia yhteiskunnallisessa keskustelussa. Toisaalta maailmoja syleilevällä kielellä voi olla myös päinvastainen vaikutus, eli se toimii lähinnä kaunistavana ja nykyistä politiikkaa oikeuttavana elementtinä. Kun luvataan kaikkea kaikille, voi olla että ei luvata mitään kenellekään.

Taiteen näkeminen luontoon rinnastettavana ilmiönä tekee siitä myös luovuuden loputtoman lähteen. Toisaalta se tekee siitä myös vaikeasti hallittavan ja ohjailtavan. Taiteeseen ja taiteilijoihin kannattaa siis innovatiivisuuden ja luovuuden nimissä panostaa. Samalla panostus on myös arveluttavaa, koska luonnonvoimathan toimivat omien lakiansa mukaan. Luontodiskurssia voidaan käyttää oikeuttamaan taiteeseen panostamista, mutta myös kyseenalaistamaan taidepolitiikan vaikuttamismahdollisuuksia.

Taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta puuttuu kokonaan esteettinen taidemääritelmä. Vuorisen (1995, 12) mukaan esteettisessä taidemääritelmässä *taiteesta on kyse siellä, missä päämääränä on esteettinen arvo*. Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa mainitaan esteettisiä päämääriä kuten *esteettisen elinympäristön parantaminen* (Taide on mahdollisuuksia 2002, 42).

..esteettisesti laadukas ja virikerikas elinympäristö luo myös paikallista ja alueellista identiteettiä ja lisää sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä vaikuttaa olennaisesti

viihtymiseen. Siksi arkkitehtuuri, ympäristön rakentaminen ja muut ympäristöön liittyvät ratkaisut ovat tärkeitä taiteen ja kulttuurin sosiaaliseen pääomaan vaikuttavia tekijöitä. (mts. 42.)

Esteettisillä tekijöillä ei ole kuitenkaan itseisarvoa, vaan ne saavat oikeutuksensa niistä yksilöille, yhteisölle ja yhteiskunnalle koituvien hyötyjen kautta. Ohjelmassa ei myöskään pyritä taiteen laadulliseen arvottamiseen, tai määrittelemään taiteen ja ei-taiteen rajaa. Taiteen instrumentaalisen arvon korostaminen poliittisessa ohjelmassa on luontevaa. Bennettin (1999, 16) mukaan hallitukset ovat aina oikeuttaneet taiteeseen puuttumisensa sillä perusteella, mitä hyötyä taiteista on milloinkin ajateltu yhteiskunnalle olevan. Toisaalta tämä taiteen määrittely sen yhteiskunnalle ja yksilöille tuottaman hyödyn kautta on myös tietoista poliittista valintaa, mitä ei ole kuitenkaan tuotu selkeästi esille. Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelma rajaa valinnoillaan esteettiset arvot ohjelman ulkopuolelle, estetiikka ei riitä retoriseksi oikeuttajaksi harjoitettavalle taidepolitiikalle.

5. TAITEILIJJA

Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma määrittelee taiteilijaa ja taiteilijan paikkaa taiteen kentässä ja yhteiskunnassa. Taide nähdään kaikkien kansalaisten perusoikeutena, mutta ohjelmassa korostetaan myös taiteilijoiden aseman merkitys tavoitteiden saavuttamisessa.

Taiteellista luovuutta on luonnollisesti niissäkin henkilöissä, jotka eivät ole ammattitaiteilijoita. Taidepoliittisten toimien kohteena ovat kuitenkin tässä ohjelmassa ammattitaiteilijat. Yksilöllistä luovuutta ja taiteen merkitystä kansalaisille on tarkasteltu aiemmissa luvuissa. (Taide on mahdollisuuksia 2202, 58.)

Ohjelma tekee selkeän eron yksilöllisen ja ammatillisen luovuuden välille. Taiteilijoiden asemaa käsittelevän luvun otsikko *Luova työ ja osaaminen – taiteilijat* (mts. 58) rinnastaa luovan tavan tehdä työtä ja luovan osaamisen ammattitaiteilijoihin. Voidaan siis erottaa toisistaan kansalaisten suhde taiteeseen ja taiteilijoiden suhde taiteeseen. Kansalaisten kontekstissa taide on enemmän psykologista ja sivistykseen liittyvää, taiteilijoille taide on taas *taiteenalasta riippuen yrittäjämuotoista, palkkasuhteessa tehtävää työtä tai ns. vapaan taiteilijan työtä* (mts. 71). Korostus on kuitenkin sanassa työ, eikä esimerkiksi luomisessa tai tekemisessä. Hallittavien subjektien representointi ja luokittelu mahdollistaa hallinnoinnin tekniikoiden käyttämisen (Dean 1999, 9-39).

Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma jakaa hallinnoitavat ammattitaiteilijoihin ja ainakin potentiaalisesti luoviin kansalaisiin. Taiteilijoiden korostaminen ”työtä” tekevinä yksilöinä rakentaa heitä taiteilijapolitiikan lisäksi työ- ja työvoimapolitiikan tekniikoiden kohteiksi.

5.1. Taiteilijan identiteetin konstruointi

Taiteilijoiden määrittely ja määrän laskeminen on vaikeaa, koska taiteilijalle ei ole yhtä yleisesti hyväksyttyä ja kiistatonta määritelmää (Karttunen 2004, 16-17). TAO:n raportissakin tukeudutaan tilastoihin käsiteltäessä taiteilijoiden asemaa.

Suomessa on ammattitaiteilijoita määritelmästä riippuen noin 15000 – 17000 henkilöä. Taiteilijoiden määrä on kasvanut voimakkaasti 1970-lukuun nähden, mutta 1990-luvulla ei enää niin mittavasti kuin aiemmin. Tämä kasvunopeuden hidastuminen käy ilmi sekä väestölaskentatiedoista että taiteilijajärjestöjen jäsenmäärää koskevista tiedoista. Suurempaa kasvua taiteilijoiden määrässä on todennäköisesti odotettavissa lähivuosina.. Kokonaan toinen kysymys on, tulevatko taiteilijakoulutuksen saaneet toimimaan taideammateissa ja saamaan toimeentulonsa taiteesta. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 58-60.)

Taiteen tekijöiden määrittely ja luokittelu, sekä ennusteiden teko, on kuitenkin poliittiselle suunnittelulle välttämätöntä, ja siihen taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassakin pyritään. Poliittiset toimenpiteet ja hallinnointi mahdollistuu asiantuntijatiedon avulla, joka rakentaa toiminnan kohteita määrittelyillään (Miller & Rose 1997, 115-121). Määrällistäminen on retorisen vakuuttamisen keino (Jokinen 1999b, 146-148.), johon taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelmakin tukeutuu, vaikkakin myöntää sen suhteellisuuden taiteilijoiden määrittelyssä.

Identiteettien rakentamisessa on samalla kyse subjektien muodostamisesta ja maailman representointi on sitä todellisuuden luokittelua, joka tekee subjektien hallinnoinnin mahdolliseksi. Dean (1995, 559-561) puhuu identiteettien politiikasta (politics of identity), joka korostaa identiteettien rakentamisen tärkeyttä hallinnan kannalta. Jotta taiteilijat pystyvät olemaan politiikan ja hallinnan kohteita, täytyy ensin määritellä ja rakentaa heidän identiteettiään. Tämä poliittisesti rakennettu identiteetti tapahtuu asiantuntijatiedon avulla, eikä välttämättä ole sama kuin taiteilijoiden itsensä omaksuma taiteilijaidentiteetti.

Taiteilijan identiteetti on heijastuma vastakohdastaan eli ei-taiteilijasta. Taiteen tekijöiden rinnastaminen tieteen tekijöihin tuo heidät keskeisempään asemaan yhteiskunnallisessa kentässä.

Taiteellisen työn tulos ei ole vain yhden ammattiryhmän elinkeinotoimintaa, vaan samalla myös kansallista – ja yhä enemmän myös kansainvälistä – taidetta, joka edustaa samanlaista 'yhteistä hyvää' kuin esimerkiksi tiede (Taide on mahdollisuuksia 2002, 58).

TAO:n ehdotuksessa valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi pohditaan paljon taiteilijoiden asemaa ja sen parantamisen mahdollisuuksia. Taiteilijat määritellään *luovaa työtä tekeviksi ammattilaisiksi, kansalaisiksi, elinkeinotoiminnan harjoittajiksi ja yhteisen hyvän tekijöiksi*. Taiteilijoiden ei haluta olevan muista ammattikunnista irrallinen epämääräinen ryhmä, vaan selkeästi osa muuta elinkeinojärjestelmää. Taiteen soveltavaa käyttöä halutaan lisätä ja taiteen käyttäminen muiden tavoitteiden saavuttamiseen voi parantaa myös taiteilijoiden asemaa ja työllistymismahdollisuuksia.

Yksi syy kiinnostuksen lisääntymiseen on tietenkin ollut uusien työllisyysmahdollisuuksien etsiminen, mutta yhä tärkeää taiteilijoille on taiteen tehtävään ja sisältöön liittyvien kysymysten pohdinta. Ne taiteilijat, jotka kokevat tämän tyyppisen toiminnan tärkeäksi katsovat, että taiteella on yhteiskunnassa laajempi tehtävä kuin pelkästään esteettisen mielihyvän tuottaminen – myös yhteiskunnallisen vastuun katsotaan kuuluvan taiteilijan työhön. Tällä uudella orientaatiolla on mahdollista laajentaa taiteilijoiden työllistymistä myös muille kuin perinteisille taiteen työmarkkinoille ja samalla tuoda taide lähemmäksi yhteisöä. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 72.)

Puhumalla *uudesta orientaatiosta* tehdään selvä erottelu vanhaan orientaatioon, eli taiteilijoilla oletetaan olevan uudenlainen suhtautuminen työhönsä ja sen merkitykseen. Samalla annetaan implisiittisesti vaikutelma vanhasta orientaatiosta, jolloin taiteilijat pyrkivät vain *esteettisen mielihyvän tuottamiseen*. Taiteen soveltava käyttö tarkoittaa yhteiskunnallisen vastuun kantamista, kun taas vastuuttomat taiteilijat pyrkivät vain tuottamaan mielihyvää. Jotta taide olisi arvokasta, sen on oltava hyödyllistä. Lausunto on ristiriidassa niiden raportin argumenttien kanssa, jotka korostavat taiteen itseisarvoa ja esteettisen kokemuksen merkitystä ihmisten terveydelle ja hyvinvoinnille (mts. 43).

Vielä tänäkin päivänä elää vanha myyttinen käsitys boheemista taiteilijasta. Stereotyyppisen ajattelun mukaan boheemi taiteilija toimii vastakulttuurissa kapinoimassa valtakulttuuria vastaan.

Boheemille elämäntavalle on ominaista holtiton ja muista piittaamaton käytös. (Lepistö 1991, 53.) Poliittinen diskurssi rakentaa yksilöistä poliittisia toimijoita (Ball 1988, 1-9). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma pyrkii aktiivisesti rakentamaan taiteilijoiden kansalaisuutta ja purkamaan boheemia taiteilijamyyttä korostamalla taiteilijoiden roolia yhteiskunnan sisällä ja osana muuta elinkeinojärjestelmää.

Dean (1995) puhuu hallinnallis-eettisistä itsemuodostuksen käytännöistä. Hallinnolliset itsemuodostuksen käytännöt, eli viranomaisten harjoittama yksilöiden käytöksen ja halujen muotoilu, mahdollistuu vasta yksilöiden oman eettisen itsemuodostuksen käytäntöjen kautta. Yksilön eettisessä itsemuodotuksessa subjekti säätelee ja reflektoi itse omaa käytöstään, hallinnoi itse itseään moraalisesti. Myyttinen käsitys boheemista taiteilijasta vaarantaa taiteilijoiden tehokasta itsehallinnointia. Jotta taiteilijat toimisivat yhteiskunnan ja valtiovallan asettamien tavoitteiden mukaisesti, heidän täytyy omaksua sellainen taiteilijaidentiteetti, joka sitoo heidät osaksi vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä.

5.2. Taiteilijoiden alaryhmät

Taiteilijakunnan heterogeenisyyttä korostaessaan raportti luokittelee taiteilijoita erilaisiin ryhmiin, jotka vaativat erityishuomiota. On ruotsinkielisiä, etnisiin ryhmiin kuuluvia (saamelaiset, romanit ja muut kotimaisiin vähemmistöihin kuuluvat) ja maahanmuuttajataiteilijoita. Ruotsinkieliset taiteilija ovat erityisasemassa muun muassa taidehallinnon lainsäädännössä, mutta muiden vähemmistöjen edustajat ovat *periaatteessa* samassa asemassa kuin muutkin taiteilijat julkisen tuen hakijoina. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 75.) Luokittelut eri taiteilijaryhmiin kuten naisiin, nuoriin tai vähemmistötaiteilijoihin rakentavat niitä suhteessa enemmistötaiteilijoihin eli siihen normiin mitä pidetään tyypillisenä taiteilijana. Luokittelujen muodostaminen ja käyttö on elävä prosessi, altis muutoksille ja kamppailuille (Hodge & Kress 1993, 62-65) sekä poliittista toimintaa (Palonen 1988, 31). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma osallistuu rakentamallaan määritelmillään hallinnoitavien subjektien, eli tässä tapauksessa taiteilijoiden, määrittelyyn. Erilaisten kategorioiden ja luokittelujen käyttö on samalla retorinen keino vakuuttaa tekstin vastaanottajaa (Jokinen 1999b, 141-144).

Luokittelut eivät ole yksiselitteisiä ja ne toimivat taiteilijakunnan moninaisuuden tunnistamisen lisäksi myös esteenä sen diversiteetin näkemiselle, joka ei sovi käyttämiimme kulttuurisiin ja poliittisiin kategorioihin. Esimerkiksi käsite vähemmistötaiteilija poliittisessa asiakirjassa luokittelee tähän kategoriaan kuuluvat suhteessa enemmistöön ja luo implisiittisesti mielikuvan integraation tarpeesta tai ongelmasta. Taiteilijoiden luokittelulla enemmistöön ja vähemmistöön, nuoriin tai vanhoihin jne. pyritään ottamaan huomioon tasa-arvon nimissä myös ryhmien erityistarpeita. Samalla luokittelu kuitenkin 'vangitsee' kohteensa tiettyyn kategoriaan ja voi rajoittaa potentiaalisten toimenpiteiden mahdollisuutta. Inklusiopolitiikkaan liittyy jo itsessään paradoksi: jotta saataisiin marginaaleja ja ulkopuolisia sisään systeemiin, heidät on ensin luokiteltava marginaaleiksi ja ulkopuolisiksi.

Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa mainitaan kaksi taiteilijoiden *alaryhmää*. Käsitteen alaryhmä käyttö sisältää epäsuorasti ajatuksen siitä, että on olemassa myös yläryhmä. Ala- ja yläryhmän suhde on väistämättä hierarkkinen; ne muodostavat väistämättä mielikuvan ylemmästä ja alemmasta, paremmasta ja huonommasta. Raportti nimeää erillisen mainitsemisen arvoiseksi alaryhmiksi naiset ja nuoret taiteilijat.

Naistaiteilijat kohtaavat ”*lasikaton*” taiteilijana toimiessaan. Lasikaton yläpuolella on se yläryhmä, joka oletettavasti tarkoittaa miehiä. Naistaiteilijoiden esteistä ja vaikeuksista puhutaan melko epämääräisellä ja epärationaalisella tavalla. *Nämä esteet ovat usein näkymättömiä ja vaikeasti mitattavia. Naistaiteilijat ovat kokeneet vaikeuksia. Naistaiteilijat kärsivät...* Lopuksi todetaan:

Huolimatta edellä mainitusta , tarkasteltaessa taiteilijakuntaa kokonaisuutena naistaiteilijoiden asema ei dramaattisesti poikkea miesten tilanteesta eikä myöskään naisten asemasta muilla ammattialoilla (Taide on mahdollisuuksia 2002, 75).

Perinteiset käsitykset feminiinisydestä ja maskuliinisuudesta elävät vielä voimakkaasti kulttuurissamme. Ne toimivat perustavina kategorioina, joiden avulla ymmärrämme itseämme ja toisiamme. Maskuliinisuuden malli yhdistetään helposti järkeen, aktiivisuuteen, järjestykseen ja normaaliuteen; kun taas feminiinisyys rajallisuuteen, emotionaalisuuteen, passiivisuuteen ja kaoottisuuteen. (Lehtonen 1995, 13-30.) Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma ei tehnyt tässä suhteessa poikkeusta, vaan antoi vahvan vaikutelman naistaiteilijoiden toiseudesta miestaiteilijoihin verrattuna käyttämällä emotionaalisia, epämääräisiä ja vähemmän rationaalisia ilmaisuja kertomaan naistaiteilijoiden asemasta ja ongelmista. Lukijalle tulee lopuksi vaikutelma siitä, että mitään ”konkreettista” ongelmaa ei taida ollakaan, vaan on enemmänkin kyse naisten tunne-elämästä ja

mystisistä sekä *vaikeasti mitattavista esteistä*. Tällaisen määrittelyn jälkeen poliittisista ongelmista tuleekin helposti henkilökohtaisia yksilötason ongelmia.

Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman toinen *alaryhmä* on nuoret taiteilijat.

Nuorten ja uran alussa olevien taiteilijoiden kohdalla ongelmat kiteytyvät lähinnä uran aloittamisen vaikeuksiin ja aseman vakiinnuttamiseen taiteen kentällä. ..mm. ongelmat työtilojen saamisessa, apurahoituksen piiriin pääsemisessä tai markkinointi- ja työllistämistaitojen käytössä. ..Nuorten taiteilijoiden tukemiseksi tarvitaan erillisiä tuotanto- ja tukijärjestelmiä, jotka mahdollistavat uransa alussa olevien pääsemisen paremmin kiinni ammattilliseen toimintaan. Yksi tällainen tukimuoto olisi nuorille taiteilijoille suunnattu starttiraha. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 75.)

Nuorten taiteilijoiden kohtaamat vaikeudet ovat jo konkreettisempia kuin naistaiteilijoiden. Ne eivät liity nuorten tunne-elämään tai luovuuden puutteeseen, vaan selkeisiin ammatin harjoittamisen esteisiin. Markkina- ja työllistämistaitojen korostaminen rakentaa nuorista taiteilijoista kuvaa enemmän elinkeinon harjoittajina ja yrittäjinä kuin luovina yksilöinä.

Vallitsevien kulttuuristen merkitysrakenteiden luonne riippuu vallitsevista valtasuhteista, joita ne lisäksi legitimoivat olemassa olollaan. Vallan ja vallitsevan ideologian uusintaminen tapahtuu yksinkertaisesti toistamalla tavallisia, tuttuja tapoja käyttäytyä ja käyttää kieltä (Fairclough 2001, 2). Tällöin otetaan vallitsevat suhteet ja vallan eriarvoisuus itsestään selvyytenä. Erilaiset luokittelut vähemmistöihin, alaryhmiin tai marginaaleihin pyrkivät tunnistamaan ja huomioimaan näitä ryhmiä, mutta niihin sisältyy samalla itsestään selvyytenä otettu oletus enemmistön tai keskiön olemassaolosta. Tämä hierarkinen oletus yksilöiden sijoittumisesta erilaisiin luokkiin ja paikkoihin yhteiskunnassa uusintuu jokapäiväisessä kielenkäytössä. Myös poliittisten asiakirjojen käyttämät luokitustavat nousevat kulttuurissa vallitsevista itsestään selvistä merkitysrakenteista. Lisäksi poliittiset tekstit uusintavat niitä luokittelemalla todellisuutta ja politiikan kohteita niiden kautta.

5.3. Taiteilijoiden moninaisuus

TAO:n ehdotuksessa alaotsikko *Moninaisuus on taiteilijakunnan rikkaus* (2002, 74) synnyttää mielikuvan luonnon moninaisuudesta, mikä rinnastaa myös taiteentekijät eli taiteilijat luontokappaleisiin. Kalametaforalla korostetaan taiteilijoiden erityisluonnetta:

Taide on kuitenkin yllätyksellistä ja kaavamaisia tapoja ja ratkaisuja kaihtavaa. Kehityksen virrassa taide ja taiteilijat uivat usein myös vastarintaan... Vaikka taiteilijat luonnollisesti liikkuvat vapaasti, paikallinen luovuus näkyy siinä, miten paikallinen yhteisö haluaa heitä houkutella... (Taide on mahdollisuuksia 2002, 56-57.)

Luontometaforan käyttö toimii retorisen vakuuttamisen keinona (Jokinen 1999b, 148-150) Jo romantiikan aikana taiteilija samaistettiin luontoon erotuksena kulttuurista. Taiteilijan luomisvoima nähdään tällöin *sisäisen luonnon spontaanina esiinmurtautumisena. Yhteiskunta ja kulttuuri merkitsevät näiden voimien kahlitsemista ja tukahduttamista.* (Lepistö 1991, 41.) Tämä vanha romanttinen taiteilijamytti elää vielä 2000-luvun poliittisessa ohjelmassa. Taiteilijoiden moninaisuuden korostaminen näkyy taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa taiteilijoiden erityisluonteen huomioimisen lisäksi erityisten taiteilijaryhmien huomioimisena. Erilaiset luokittelut ja ryhmittelyt ovat osa taiteilijaidentiteetin konstruoimista.

Julkinen diskurssi on paikka, jossa taiteilijoidenkin identiteettejä rakennetaan. Julkisuudessa esiintyvät representaatiot ovat yleensä ennakkoluuloisia. Etnisten vähemmistöryhmien jäsenet esitetään stereotyyppisissä rooleissa ja tilanteissa, enemmistön näkökulmasta. Heillä on myös vähemmistön status diskurssissa ja heidät muotoillaan usein passiivisiin rooleihin. (van Dijk 1989, 39-40.)

Erilaisten etnisten ryhmien, kuten saamelaisten, romanien, ja muiden kotimaisten vähemmistöjen sekä toisaalta maahanmuuttajataiteilijoiden asemasta ei ole käytettävissä tarkkoja tietoja. Maahanmuuttajataiteilijoita koskevat ammatillisesti samat ongelmat kuin muidenkin alojen maahanmuuttajia (uran luominen ja vakiinnuttaminen). (Taide on mahdollisuuksia 2002.)

Maahanmuuttajille oletetaan samat eli stereotyyppiset ammatilliset ongelmat alasta riippumatta. Lisäksi ilmaistaan tiedon tarve maahanmuuttajataiteilijoiden asemasta, eli tarve ”objektiivisesta” tiedosta. Samalla uusinnetaan taiteilijoiden roolia tiedon ja toimenpiteiden kohteena.

Julkinen diskurssi rakentaa vähemmistöjen asemaa yhteiskunnassa, ja se muodostaa dominoivaa konsensusta. Monilla eliittiryhmillä, kuten poliitikoilla ja tutkijoilla on keskeinen rooli ennakkoluuloisen julkisen diskurssin tuottamisessa ja uusintamisessa. (van Dijk 1989, 39-40.) Kaikenlaisten vähemmistöjen, vähemmistötaiteilijat mukaan luettuna, identiteettien rakentaminen ja representointi julkisessa diskurssissa vaikuttaa heidän asemaansa yhteiskunnassa. Vallitsevat ideologiat ja valtasuhteet uusiintuvat kulttuurisissa konventioissa ja totutuissa tavoissa käyttä kieltä ja erilaisia kategorioita (Fairclough 2001, 2). Vaikka ministeriöiden asiakirjoissa julistetaan positiivista asennetta ja tavoitteita vähemmistöjen ongelmia kohtaan, perusasetelma kuitenkin säilyy.

Maahanmuuttajien kulttuurisista tarpeista huolehditaan maahanmuuton lisääntyä. Kehitetään järjestelmiä etnisiin ryhmiin lukeutuvien ammattitaiteilijoiden ja heidän järjestöjensä toiminnan tukemiseksi. (Valtioneuvoston.. 2003.)

Maahanmuuttajataiteilijat määritellään ensisijaisesti vähemmistönsä ja edustamansa kulttuurin edustajana, ja vasta toissijaisesti taiteilijoina.

Monikulttuurisuus ja erilaisia identiteettejä kannustava politiikka ei ole pelkästään yksiselitteisen positiivista. Esimerkiksi käsitteiden etniset ryhmät, kansalliset kulttuurit ja monikulttuurisuus käyttö ei ole ongelmatonta. Monesti niiden käyttö julkisessa diskurssissa perustuu virheelliseen kulttuurin ymmärtämiseen. Ne olettavat, että jokaisella ryhmällä on yhtenäinen ja homogeeninen kulttuuri, joka on aina ollut samanlainen paikasta, poliittisista ja taloudellisista olosuhteista riippumatta. (Modood 1997, 10.) Poliittisissa strategioissa pyritään ottamaan huomioon eri ryhmien erikoistarpeita, kuten vähemmistöjen, nuorten, lasten, vammaisten jne. Näihin luokitteluihin liittyy aina omat riskinsä. Kun poliittiset päättäjät ja ministeriöiden virkamiehet laativat ohjelmia ja tavoitteitaan, se tapahtuu ylhäältä alaspäin eli omasta enemmistön näkökulmasta. Tällöin on vaarana että eri ryhmät ja vähemmistöt tulevat määritellyksi stereotyyppisesti ja hyvilläänkin tarkoitusperillä voi olla todellisen tasa-arvon toteutumista ehkäiseviä vaikutuksia.

6. YHTEISKUNTA JA LUOVUUS

Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma määrittelee taiteen ja taiteilijoiden lisäksi ympäröivää yhteiskuntaa, sen kehitystä ja roolia tässä kehityksessä. Määrällisesti hallitsevana taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa on 'aktiivinen toimija' diskurssi, jota voisi nimittää myös hallinnolliseksi, suunnittelu- tai tekniseksi puhetavaksi. Sille on ominaista toimijan aktiivista roolia korostava luonne eli valtioneuvosto *tekee, laatii, asettaa tavoitteeksi, edistää, kehittää, rakentaa* jne..

Valtioneuvosto on määritellyt taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman tavoitteeksi luovan toiminnan edistämisen. Hallitusohjelmassa todetaan, että luovan toiminnan kehittämiseksi laaditaan taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma. (Valtioneuvoston periaatepäätös... 2003, 5.)

Aina ei ole kuitenkaan selkeästi ilmaistu kuka on tekijä, vaan hallitus vain edellyttää, että *aseman vahvistamiseksi laaditaan toimenpideohjelma, verkostoitumista kehitetään, kynnyksiä tai esteitä poistetaan ja edellytyksiä parannetaan*. Poliittiset asiakirjat pyrkivät vakuuttamaan lukijat poliittisten päättäjien tahdosta ja aktiivisesta pyrkimyksestä yhteiskunnan kehittämiseen, jossa 'aktiivinen toimija' diskurssilla on keskeinen tehtävä vakuuttaessaan valtiovallan aktiivisuudesta ja toimeliaisuudesta. Tällaiset muotoon ja tyyliin liittyvät tekijät voivat olla tekstissä ideologisesti merkittäviä, koska ne rakentavat valtiovallasta tietynlaista mielikuvaa eli erityistä subjektia (Fairclough 1995, 75). Diskurssista tekee luonteeltaan teknisen se, että siinä tiettyihin ilmiöihin ja prosesseihin, kuten *tulevaisuuden haasteisiin*, tulee vastata mekaanisesti *lisäämällä, panostamalla, toimenpiteillä, suuntaamalla, arvioimalla, organisoimalla* jne.

Taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta tulee implisiittisesti vaikutelma konsensuksesta ja siitä, että yhteiskunnan eri toimijatahot ovat ohjelman takana. Konsensuksella vahvistaminen on tehokas retorisen vakuuttamisen keino (Jokinen 1999b, 138-1399. Poliittisten tekstien positiivinen henki on retorinen tapa sulkea pois mahdolliset politisoivat avaukset toisiin suuntiin (Palonen 1997, 29). Konsensusta ei kyseenalaisteta, vaan kaikki ovat yhtä mieltä siitä, minkälainen asema taiteelle kehityksessä annetaan ja millä toimenpiteillä sitä parhaiten tuotetaan. Samalla kun ristiriitaisuus puuttuu tekstistä sen poliittinen luonne jää piiloon. Yhteiseen hyväksyntään viittaaminen on yleisesti käytetty tapa uusintaa vallitsevia valtasuhteita, ja sitä käytetään tietyn tiedon legitimoimiseksi (Jokinen & Juhila 1993, 92-94).

Vuonna 2001 valmistuneessa kirjastopoliittisessa ohjelmassa tärkeimmät ehdotukset ja suositukset tähtäävät toimivan kansallisen kirjastoverkon rakentamiseen ja modernien tietoyhteiskunnan vaatimusten mukaisten palvelujen saattamiseen kaikkien ulottuville. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 34.)

Tietoyhteiskunnan kehitys on se yhteisesti hyväksytty tosiasia, jota ei kyseenalaisteta.

Tietoyhteiskunta ja sen kehitys vaativat tiettyjä toimenpiteitä, joihin poliittisilla ohjelmilla ja päätöksillä pyritään vastaamaan. Tietoyhteiskuntaa ja sen tarpeellisuutta tai välttämättömyyttä ei tarvitse ohjelmassa enää erikseen oikeuttaa, vaan se näkyy lähinnä viittauksina ja sivulauseissa. Tietoyhteiskuntapuhetta voi tulkita faktan konstruomisena, jolloin sen sosiaalinen luonne peittyi ja sen oikeutuksesta ei tarvitse keskustella (Jokinen 1999b, 129).

”Luontoa” on käytetty politiikassa retorisesti legitimoimaan mitä erilaisimpia tarkoituksia (Palonen 1997, 47). Esimerkiksi markkinataloudesta ja globalisaatiosta puhutaan usein luontometaforilla ja –sanastolla, ja saadaan näin aikaan mielikuva luonnollisista prosesseista, joilla ei ole vastuullisia toimijoita eikä niiden etenemiseen voi myöskään vaikuttaa. Globaali kehitys representoidaan universaalina ja välttämättömänä prosessina, jolla ei ole ihmistoimijoita tai historiaa (Fairclough 2003, 45-46). *Kulttuureja yhdenmukaistavat ja erilaistavat virtaukset kietoutuvat globalisaatiossa yhteen..* (Taide on mahdollisuuksia 2002, 14). Ainoaksi vaihtoehdoksi ja mahdolliseksi poliittiseksi toimenpiteeksi jää *haasteisiin vastaaminen*. Aktiivista toimijuutta korostava ja luonto diskurssit tukevat toisiaan. Globalisaatio ja tietoyhteiskunnan kehitys ovat väistämättömiä prosesseja, joita valtiot kuitenkin pyrkivät aktiivisella toiminnallaan ohjailemaan.

Koska taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma ei keskity yhteiskunnan tai sen kehityksen määrittelyyn, vaan ottaa tämän laajemman kontekstin ’annettuna’, käytän tässä luvussa myös muita poliittisia asiakirjoja analyysini tukena. Käsittelen poliittisia tekstejä, joissa määritellään tarkemmin itse yhteiskuntaa. Poliittiset tekstit syntyvät aina suhteessa muihin teksteihin ja vastauksena silloiseen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen tilanteeseen ja keskusteluun. Poliittinen diskurssi on jatkuvassa muutoksessa, ja diskurssit toimivat taistelulenttänä, millä kamppaillaan siitä kenellä on oikeus määrittää yhteiskunnallista todellisuutta (Ball 1988, 1-9). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelmakin on osa tätä laajempaa keskustelua ja kamppailua yhteiskunnan kehityksen suunnasta ja luovuudesta. Muut poliittiset tekstit ovat läsnä poliittisissa ohjelmissa, toiset suorina viittauksina, ja toiset implisiittisinä taustaoletuksina.

6.1. Hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan

Se millä käsitteillä yhteiskunnasta ja ympäröivästä todellisuudesta puhutaan on aina valintaa eri määritelmien ja näkökulmien väliltä. Merkittävää on hyvinvointivaltio -käsitteen puuttuminen taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta, joka onkin varmasti tietoinen valinta ja linjaus. Enää ei keskustella hyvinvointivaltion kriisistä tai tulevaisuudesta, vaan valtio on korvattu sanalla yhteiskunta. *Luovan hyvinvointiyhteiskunnan kehittäminen edellyttää taiteen roolin vahvistamista yhteiskunnallisessa päätöksenteossa* (Taide on mahdollisuuksia 2002, 7). Emme elä enää hyvinvointivaltiossa, vaan hyvinvointiyhteiskunnassa.

Poliittisessa kielessä yhteiskunnasta puhutaan yleensä *eräänlaisena universaalisenä tila- ja kontekstikäsitteenä, metapaikkana. Yhteiskunnallinen* vaikuttaa harmittomalta yhteiseltä hyvältä. Poliittisuus jää varjoon, kun puhutaan yleisestä ja yhteisestä kaikkien edusta. Yhteiskunta – käsitteellä voi olla eri merkityksiä kontekstista riippuen, ja sen *harmittomasta* luonteesta johtuen siitä tulee helposti poliittisten ohjelmien ja linjausten itselegitimoinnin väline. (Palonen 1997, 52-56.)

Kettusen (2003, 205) mukaan 'hyvinvointivaltion' korvautuminen 'hyvinvointiyhteiskunnalla' oli 1990-luvun poliittisen sanaston muutoksista mielenkiintoisimpia.

Monimielisyytensä vuoksi 'hyvinvointiyhteiskunta' on hyvin käyttökelpoinen käsite. Sen avulla voidaan oivallisesti kätkeä hyvinvointivaltiota koskevia ristiriitoja. Hyvinvointiyhteiskuntaa kannattavalla voi olla taka-ajatuksena ensiksikin "holhoavan" hyvinvointivaltion kritiikki, jolloin 'yhteiskunta' assosioituu 'kansalaisyhteiskuntaan' ja yksityisten ja vapaaehtoisten toimijoiden arvostamiseen. Toiseksi 'hyvinvointiyhteiskunta' soveltuu kuitenkin myös hyvinvointivaltion legitimiuden puolustamiseen, voidaanhan 'yhteiskunta' tässäkin kiinnittää pitkään pohjoismaiseen traditioon, jossa 'yhteiskunta' on tarkoittanut yleistä ja julkista vastakohtana erityiselle ja yksityiselle. Kolmanneksi 'hyvinvointiyhteiskuntaa' voidaan käyttää samaan tapaan kuin 'teollista yhteiskuntaa', 'palveluyhteiskuntaa' tai 'tietoyhteiskuntaa, vallitsevien olosuhteiden, kehityskulkujen tai tavoitteiden kuvauksena. Hyvinvointi voidaan esittää yhtenä määreenä siinä, millainen yhteiskunta Suomi "haluaa" olla. (Kettunen 2003, 205-206.)

Hyvinvointivaltion korvautuminen hyvinvointiyhteiskunnalla ei siis tarkoita automaattisesti hyvinvointivaltion alasajoa. Sekä hyvinvointivaltion vastustajat ja puolustajat voivat käyttää joustavaa yhteiskunnan käsitettä legitimoimaan omaa poliittista kantaansa ja käyttää sitä näin tehokkaasti retoriikkansa rakennusmateriaalina. Hyvinvointivaltio –käsitteen puuttuminen taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta voidaan tulkita myös siihen liittyvien ristiriitojen välttelyä, yrityksenä pyrkiä rajaamaan *kielellä pelaamista* eli *poliittista pelitilaa* (Palonen 1993). Aktiiviseen ohjailuun pyrkivä taidepolitiikka yhdistettynä *holhoavaan* valtioon voi tuottaa mielikuvan valtion tiukasta ohjailusta. Yhteiskunta –käsite taas jättää ohjailevan tahon epämääräisemmäksi. Lisäksi kulttuuripolitiikassa pyritään lisäämään yksityisen ja julkisen sektorin yhteistyötä, sekä vahvistamaan kolmannen sektorin roolia (Heiskanen 2005a). Yhteiskunnan käsite kuvaa silloin paremmin toimijoiden ja kentän moninaisuutta kuin valtion käsite.

Filosofi Pekka Himanen on toiminut eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan apuna määrittelemässä Suomen haasteita globaalissa maailmassa, ja keinoja vastata niihin. Himanen osallistuu aktiivisesti hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseen visioillaan. Himanen (2004, 17) korostaa artikkelissaan, että luovassa hyvinvointiyhteiskunnassa on kyse *hyvinvointivaltion version 2.0 rakentamisesta*. Käsitteet hyvinvointiyhteiskunta ja –valtio eivät ole Himasen tekstissä selkeästi määriteltyjä, ja kun yhdessä paikassa on vahvaa sitoutumista ja hyvinvointivaltion puolustamista, voidaan samasta tekstistä löytää myös vanhan järjestelmän toimivuuden kritisointia.

Jos julkisella sektorilla on tilaamisesta tuottamiseen ja arvoihin ulottuva monopoli, kehittämisen intressit häviävät (Himanen 2004, 17).

Sitaatti sisältää epäsuorasti arvion hyvinvointivaltion kykenemättömyydestä luovaan toimintaan. Luovuus, innovaatiot ja kehittäminen edellyttävät valtion monopolin purkamista. Käsitteen julkinen sektori käyttäminen viittaa implisiittisesti yksityisen sektorin olemassa oloon ja parempaan toimivuuteen kehittämistoiminnassa. Retorisena vakuuttamisena kontrastiparien rakentaminen on tehokas tapa ladata pareista se, jota itse kannatetaan myönteisillä merkityksillä (Jokinen 1999b, 150-153). Himasen sitaatissa rakennetaan mielikuvaa julkisen sektorin kykenemättömyydestä tehokkaaseen luovaan kehittämiseen, ja vastaavasti yksityisen sektorin paremmuuteen. Toisaalta se, että valtiosta puhutaan 'yhteiskuntana', voi tarkoittaa sitä että valtioon halutaan liittää jotain sellaista myönteistä, mitä pidetään yhteiskunnalle ominaisena (Kettunen 2003, 171).

Samanlaisilla kuin poliittinen diskurssi rakentaa hallinnoitavia subjekteja, yksilöitä ja identiteettejä, se rakentaa myös määrittelyjä ja luokitteluja yhteiskunnasta. Yhteiskunnan määrittely ja siinä tapahtuvat muutokset vaikuttavat myös yhteiskunnan jäsenten hallintaan. (Dean 1999, 9-39.) Pyrkimykset muuttavat yhteiskuntaa ja konstruktioita siitä on samalla pyrkimystä muuttaa sen toimijoiden itseymmärrystä oikeuksista ja velvollisuuksistaan.

6.2. Luova hyvinvointiyhteiskunta

Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa käytetään toistuvasti käsitettä luova hyvinvointiyhteiskunta, jonka kehittämisessä taiteella on tärkeä rooli. Luova hyvinvointiyhteiskunta –käsitteen jatkuva toistaminen raportissa on tehokas retorisen vakuuttamisen keino (Jokinen 1999b, 153-155), jolla käsitettä tuodaan lukijalle tutuksi.

Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta esittää, että yhtenä nykyisen hallituksen valmistelemana – ja myös seuraavan hallitusohjelmaan sisältyvänä – poikkihallinnollisena politiikkaohjelmana olisi Luova hyvinvointiyhteiskunta – ohjelma, jossa taide on keskeinen osa yhteiskuntaa uudistavaa ja kehittävää innovaatioperustaa, uuden tiedon, taidon, osaamisen ja hyvinvoinnin kokonaisuutta, jossa tunnustetaan myös pysyvät kulttuuriset arvot. Tämä taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma ehdotuksineen ja oheisaineistoineen voisi osaltaan toimia Luova hyvinvointiyhteiskunta- ohjelman valmisteluaineistona. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 78.)

Luova hyvinvointiyhteiskunta käsite on aikansa retorinen tuotos, jolla pyritään vastaamaan vallitseviin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin haasteisiin. 1980-luvulla viljelty ajatus Suomesta kulttuurisena hyvinvointiyhteiskuntana on muuttunut 2000-luvulla tavoitteeksi tehdä Suomesta luova hyvinvointiyhteiskunta (Heiskanen 2005b, 138). Luovaan hyvinvointiyhteiskunta käsitteeseen liittyy varmasti myös uutuuden viehätystä (Summa 1989, 1). Se on enemmänkin uusi konstruktio ympäröivästä todellisuudesta kuin heijastus yhteiskunnan muutoksesta.

Siellä täällä mainitaan myös tietoyhteiskunta ja kulttuuriyhteiskunta, mutta hyvinvointiyhteiskuntaa ei määritellä ilman luovuutta tai päinvastoin, eli ei puhuta luovasta yhteiskunnasta ilman hyvinvointia. Näin tehdään siis vahva rinnastus hyvinvoinnin ja luovuuden välille.

Taide- ja taiteilijapoliittisessa periaatepäätöksessä ei myöskään puhuta luovasta tietoyhteiskunnasta, mikä sekin on valinta. Luovuus käsite halutaan yhdistää enemmän hyvinvointi- kuin tietoyhteiskuntaan. Tietoyhteiskunnan kehitys on jotain itsestään selvää ja kyseenalaistamatonta, luovan hyvinvointiyhteiskunnan kehitystä halutaan aktiivisilla poliittisilla toimilla edistää.

Tietoyhteiskunta –visiota on haluttu valtiovallan puolelta (Kulttuuri tietoyhteiskunnassa 2003) laajentaa kattamaan myös innovatiivisuus, luovuus, tasa-arvo ja kulttuuri; mitä sopiikin hyvin kuvaamaan käsite luova hyvinvointiyhteiskunta. Hyvinvoinnin käsite viittaa vahvaan sitoumukseen kansalaisten tasa-arvoisen hyvinvoinnin takaamiseen. Luovuus tuo taiteen kautta määritelmään mukaan kulttuurisen ulottuvuuden. Samalla kun käsitejärjestelmät yhteiskuntakeskustelussa muuttuvat, vaihtuvat myös ongelmat ja tavoitteet (Summa 1989, 2-3). Luovuuden ja kulttuurisen ulottuvuuden edistäminen tuovat keskusteluun uudenlaisia näkökulmia. Esimerkiksi kansalaisten luovuuden puuttuminen voi muodostua yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, mikä olisi saattanut tuntua hyvinvointivaltion aktiivisen rakentamisen aikana melkein pä koomiselta ajatukselta.

Heiskanen (2005b, 135) mukaan Suomessa ja EU:ssa vallinnut *tietoyhteiskuntahuuma*, ja siitä poikineet tietoyhteiskuntahankkeet, ovat antaneet tilaa 2000-luvun luovuushankkeille. Luovuuden 'nousu' ja luovuushankkeiden suosio ei tarkoita välttämättä selän kääntämistä tietoyhteiskunnalle ja siihen pohjautuville visioille.

Taiteen merkitys korostuu eriytyvässä, monimuotoistuvassa, kulttuuristuvassa ja teknistyvässä tietoyhteiskunnassa (Taide on mahdollisuuksia 2002, 6).

Tietoyhteiskunnan kehitys ei ole pelkästään informaatioteknologian kehittymistä ja lisääntymistä, vaan sillä on myös kulttuurinen ulottuvuutensa. Taide ja kulttuuri voivat toimia tietoyhteiskunnan käsitettä laajentavina ja syventävinä elementteinä. Kulttuurisen ulottuvuuden ja luovuuden korostaminen voi samalla edistää tietoyhteiskunnan kehittymistä.

Sederholmin (2002) mukaan tietoyhteiskunnan laajentumisen myötä suhtautuminen taiteellisen toiminnan luonteeseen on muuttunut. Innovaatioiden, luovuuden, tiedon, taidon, kommunikointikykyjen ja muiden vastaavien tekijöiden korostus markkinatalouden näkökulmasta tuo taiteilijat keskiöön, kun puhutaan *yhteiskuntaa uudistavan innovaatioperustan* luomisesta. Tietoyhteiskunta siis tarvitsee taiteilijoita ollakseen luova ja innovatiivinen. (Sederholm 2002, 39.) Tulevaisuusvaliokunta sen sijaan toivoo luovuuden ytimen löytyvän enemmän yrityksistä

(Välittävä, kannustava ja luova Suomi 2004, 18). Luovuus ja luova hyvinvointiyhteiskunta eivät ole selkeitä käsitteitä, ja eri tahot merkityksellistävät sitä eri tavoilla. Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen muutos on aina myös määrittelykamppailua (Alasuutari 2000, 228-229; Ball 1988, 1-9), ja luova hyvinvointiyhteiskunta on yksi puheenvuoro tässä kamppailussa.

6.3. Kamppailua luovuudesta

Luovuus on sana, joka esiintyy toistuvasti taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa. Yksilöiden täytyy saada toteuttaa luovuuttaan, taide on luovaa, taiteilijat tekevät luovaa työtä ja yhteiskunnastakin on tehtävä luova. Luovuus on trendikästä², sillä on myös kristillistä painoarvoa (Jumalan luomistyö) - ja sitä on helppo viljellä poliittisessa kielessä.

Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelmatoimikunnan pysyvä asiantuntija ja professori Kari Uusikylä (2002, 5) muistuttaa, että *”Luovuus” itsessään on vain sana sanojen joukossa. Sen takana olevan käsitteen sisältö pitää määritellä ennen kuin luovuuden turmiollisuudesta, siunauksellisuudesta tai yhdentekevyydestä voidaan asiallisesti keskustella.* Luovuuskertomuksen työryhmässä (2004, 7) Uusikylä on määritellyt luovuuden aina persoonasta eli ihmisestä lähteväksi ja se ilmenee parhaimmillaan rohkeana ja aitona itsensä toteuttamisena. Professori Uusikylä on tiedemaailman edustaja, ja hänen määritelmiensä käyttäminen poliittisessa asiakirjassa on retorista vakuuttamista, jossa asiantuntijan lausuntoa käytetään vahvistamaan poliittisia argumentteja (Jokinen 1999b, 138-139).

Eduskunnan Tulevaisuusvaliokunnan raportti Välittävä, kannustava ja luova Suomi 2004 on laadittu filosofi Pekka Himasen kirjoittaman tietoyhteiskunnan tulevaisuusstrategian pohjalta. Siinä luovuuden merkitys nähdään lähinnä yritysmaailman näkökulmasta, ei niinkään taiteilijoiden tai yksittäisten kansalaisten ominaisuutena.

² Richard Floridan (2002) lanseeraama käsite ”luova luokka” on herättänyt runsaasti kiinnostusta, keskustelua sekä kritiikkiä yhteiskunnan eri sektoreilla, niin tiedemaailmassa, talouselämässä kuin politiikassakin. ”Luovaa luokkaa” pidetään nykyajalle ominaisena uutena luokkana, joka perustuu luovissa ammateissa toimiviin ihmisiin. Heistä odotetaan myös suomalaisen menestyksen avaintekijöitä. ”Uudelle luovalle luokalle” on suunniteltu Suomessa jo oma lehtikin. ”Presso on suunniteltu kauppalehti-perheeseen vastaamaan luovan luokan tarpeisiin.” (<http://www.kauppalehti.media/>.) Omassa tutkielmassani en puutu enempää tähän keskusteluun tai Floridan näkemyksiin.

Luovuus on yritysten tehtävä, välittäminen valtion tehtävä, ja yksilön osaksi jää keskittyä itseensä! Hyvinvointiyhteiskunta pyrkii aktivoimaan ihmisten välittämistä myös toisista. (Välittävä... 2004, 18.)

Luovuutta ja hyvinvointia ei sitaatissa rinnasteta. Tulevaisuusvaliokunnassa ei näytä olevan intressejä taide- ja taiteilijapoliittista ohjelmaa ja sen visioita kohtaan, taiteilijoista ei puhuta luovan hyvinvointiyhteiskunnan sydämenä. Sen sijaan luovuudesta puhutaan yritysten ja tietoyhteiskunnan näkökulmasta. Kun taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma liittyy luovuuden hyvinvointiin, Tulevaisuusvaliokunta yhdistää luovuuden yrittämiseen ja talouselämään.

Tietoyhteiskuntapuheessa luovuus syntyy yritysmaailmasta. Jyrki Kataisen luotaama Tulevaisuusvaliokunta jäsentää hyvinvointiyhteiskunnan ja talouden suhdetta vastavuoroisena, mutta ei samanarvoisena.

Suomen malli eli hyvinvointiyhteiskunnan ja informaatiotalouden positiivinen kehä pystyy jatkamaan tulevaisuudessakin, ja yhteiskuntamme pystyy ylläpitämään sille perustuvan yhtäläisten mahdollisuuksien periaatteen... Käytännössä tämän toteutuminen edellyttää, että julkiselle sektorille saadaan aikaan myös vastaava luovuuden johtamis- ja työkuulttuuri kuin edellä on kuvattu luovan talouden kohdalla. (Välittävä... 2004, 19.)

Yhteiskunta ylläpitää kansalaisten hyvinvointia, mutta sen jatkumisen takaaminen tulevaisuudessa edellyttää yritysmaailman luovuuden omaksumista myös julkisella sektorilla. Talouselämä on jo oppinut luovaksi, seuraavaksi olisi julkisen sektorin vuoro omaksua tätä luovuutta. Taiteilijoita ja taiteen merkitystä luovuudelle ei visiossa näy.

Opetusministeriön Luovuuskertomus (2004) tuo oman panoksensa keskusteluun luovuudesta ja sen merkityksestä yhteiskuntamme tulevaisuudelle. Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelman mukaan

Valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittinen periaatepäätös antaa hyvän pohjan kulttuurin ja taiteen edistämiseksi. Luovan toiminnan edellytysten kehittämiseksi laaditaan koko maan kattava luovuusstrategia. (Luovuuskertomus 2004, 4.)

Luovuuskertomus on ehdotus luovuusstrategian tekemisen luonteesta, lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista, ja se on toteutettu luovalla tavalla – ainakin tyyllillisesti.

Haihattelijoiden klubiko tämä työryhmä olikin? Tällaista siitä luovuusstrategiatyöstä nyt sitten tuleekin? Valitusta valituksen perään... ennen kaikki oli hyvin, nyt huonosti... tehtaat kiinni ja pörssi kumoon, kuin luddiitit teollisen vallankumouksen alkuaikoina. (Luovuuskertomus 2004, 10.)

Tekstissä on käytetty paljon arkikielen diskursseja ja genrejä. Fairclough (1997, 9-32) puhuu nykyistä mediakieltä kuvaavasta yksityisen ja julkisen välisestä jännitteestä, jota kuvaa myös poliitikkojen lisääntynyt arkielämän puhekielen lisääntynyt käyttäminen, minkä avulla puhujat ilmaisevat kuuluvansa samaan elämismailmaan kuin yleisönsä. Poliittisissa asiakirjoissa näin luovaa kirjoittamistapaa tuskin tapaa kovin usein. Retorisesta näkökulmasta voidaan arkinen kirjoitustapa nähdä myös omanlaisekseen retorisen vakuuttamisen keinoksi, jolla pyritään vakuuttamaan lukijat argumentoitujen asiantuntijuudesta eli tässä tapauksessa kykeneväisyydestä luovaan ajatteluun ja toimintaan. Luovuusstrategiaa valmisteleva työryhmä pitääkin tärkeänä, että *luovuusstrategiatyö toteutetaan kohteensa mukaisesti niin, että myös strategiatyö itsessään on luova sekä prosessina että työtavoiltaan* (Luovuuskertomus 2004, 5). Kirjoittamisen tyyli voi olla myös ideologisesti merkittävää, kun sillä rakennetaan tietynlaista mielikuvaa valtiiovallan edustajista. Silloin on kyse erityisten subjektien ja hallintosuhteiden rakentamisesta. (Fairclough 1995, 75.)

Luovuuskertomus (2004) pyrkii yhdistämään sekä luovuuden että tietoyhteiskunnan kilpailukyvyyn turvaamisen tarpeet:

Ei luovuus ole myöskään tehokkuuden vastakohta. Asiansa hyvin osaava, työtään kehittävä, ilmaisumahdollisuutensa tarkkaan hyödyntävä ja siinä mielessä tehokas taiteilija on luova. Niin myös kuka tahansa muu meistä, missä tahansa muussa työssä tai toiminnassa. Luovuuden kannalta keskeistä on, miten vapauden ja tehokkuuden välistä jännitettä säädellään. Tässä on ydin. (mts. 10.)

Yksilöiden luovuus on siis saatava hallintaan ja hyödynnettävä tehokkaasti. Rinnastusten käyttö on tehokasta retorista vakuuttamista (Jokinen 1999b, 153-155). Luovuuden ja tehokkuuden rinnastaminen purkaa niihin liittyviä ristiriitoja. Luovuuskertomuksessa korostetaan vapauden tärkeyttä luovuuden kannalta, mutta samalla sitä ollaan jo valjastamassa hyötykäyttöön. Ajatus ilmaisumahdollisuutensa tarkkaan hyödyntävästä ja tehokkaasta taiteilijasta kuulostaa paradoksaaliselta.

Luovuudesta puhutaan talouden diskurssissa, ja sitä arvotetaan markkinatalouden kriteereillä. Luovuudesta toivotaan lääkettä Suomen menestymiselle globaalissa kilpailussa.

Tulevaisuus on tuottavuuden lisääminen innovaatioiden kautta: luovuuden mahdollistama jalostusarvon nosto ja tehokkaampi tuotanto. (Himanen 2004, 10).

Luovassa taloudessa on kahdenlaista luovuutta: *idealuovuutta* ja *bisnesluovuutta*. Idealuovuus tarkoittaa innovatiivisuutta tuotteissa ja tuotantoprosesseissa, bisnesluovuus taas liiketoimintamallien innovoimista ja brändien rakentamista. (Himanen 2004, 12.)

Tietoyhteiskunnan yritysten on pyrittävä *synnyttämään luovuuden puitteet luovuuden johtamis- ja työkulttuurin kautta* (mts. 15).

Himasen luovuuspuhe Suomen haasteiden määrittelyssä rakentuu pääasiassa taloudellisesta kielestä tai diskurssista.

Luovuudelle on saatava positiiviset odotukset. Nykytilanteessa ongelmana on se, että parempaa toimintaa ei rakenteellisesti rohkaista vaan itse asiassa hillitään. Jos yksilö tai yksikkö tekee jotain innovatiivisemmin tai tuottavammin, seurauksena on yksikön budjetin leikkaus ja lisää työkuormaa yksilölle. (Himanen 2004, 18.)

Tulevaisuus on tuottavuuden lisääminen innovaatioiden kautta: luovuuden mahdollistama jalostusarvon nosto ja tehokkaampi tuotanto. (mts. 10.)

Luovuus tarkoittaa taloudellisen arvon nousua ja tehokkuutta. Luova yksilö tai yhteisö on myös markkinatalouden menestyksen kannalta tehokas. Himasen tekstistä löytyy myös erilaisia tapoja jäsentää todellisuutta. Tapa, jolla hän kuvaa luovaa työkulttuuria on mielenkiintoinen. Sitä voisi kuvata intohimo, sisäinen kasvu tai jopa eroottisena diskurssina.

Kun ajattelemme, milloin olemme toiminnassamme parhaimmillamme, vastaus on: silloin kun meillä on intohimoinen suhde tekemiseen. Ja intohimoisuus syntyy juuri siitä kun yksilö kokee toteuttavansa ainutlaatuisia luovia kykyjään. Kun ihmisellä on tällainen sydämen suhde tekemiseensä, hänellä on myös yhteys sisäiseen voiman lähteeseensä, minkä vuoksi hän kokee olevansa ihmisenä enemmän kuin tavallisesti. Tämä merkityksen kokemus on elämänvoiman lähde: väsyttämisen sijaan tällainen tekeminen energisoi ihmistä lisää ja tuo tekemiseen ilon... Kokevat voivansa työssään toteuttaa täydemmin potentiaansa, ja tämä merkityksellisyys generoi heidän luovuudelleen lisää energiaa. (Himanen 2004, 16.)

Luova työ tai työkulttuuri voi olla siis todella syvällinen asia ja edesauttaa ihmisten itsensä toteuttamisen tarpeita. Luovuus on intohimoa. Ihmiset, jotka voivat yhdistää työhönsä intohimon, sydämen asiat, sisäisen voiman ja potentiansa, ovat ainakin nykyisessä työkulttuurissa vielä melko marginaalinen ilmiö. Tällainen kaunokirjallinen ja syvällinen tapa määritellä työkulttuuria on

värikkyuden lisäksi myös ristiriitaista, jos ajattelee että laajempina kontekstina on globaali markkinatalous ja kilpailukyvyn edistäminen siinä pärjäämiseksi. Julkunen (2000, 223) puhuu työn merkityksen radikalisoitumisesta: enää ei suostuta tekemään mitä tahansa työtä, vaan työltä halutaan mahdollisuutta itseilmaisuuksiin, yksilöllisyyteen, sosiaaliseen kehittymiseen ja nautinnon kokemiseen. Luovasta ja intohimoisesta työkuultuurista puhumista voidaan tulkita myös depolitisointina eli tietoisena politikointina, jolla pyritään peittämään poliittisten ristiriitojen ja pyrkimysten olemassaolo (Hänninen 1996, 160-170). Työelämän ongelmat näyttävät tällöin enemmän yksilöiden ominaisuuksista aiheutuvina kuin yhteiskunnan rakenteista tai poliittisista päätöksistä.

Myös luovuuskertomuksessa pohditaan hektisen globaalin markkinatalouden vaatimusten ja luovuuden yhdistämisen problematiikkaa.

Sanoja, sanoja, sanoja... Mutta muutetaanko sanoilla maailmaa? Sitä paitsi sanat voivat olla myös petollisia. Kun luovuuden merkitystä aletaan toistaa kaikkialla, kun siitä tulee hokema, olemmeko jo menettäneet pelin? ...Luovuus siellä ja luovuus täällä, siellä luovuus, täällä luovuus, joka puolella luovuus-luovuus, hiiala-hiiala hei... Näin on käynyt monille muillekin hyville sanoille ja asioille. Kiihdytyksen kulttuurissamme uusia sanoja ja ideoita hotkitaan kuin hampurilaisia ja kääreet ja jätteet heitetään sumeilematta ympäristöön kiirehdittäessä seuraavaan tankkauspaikalle. Mitä tulikaan syödyksi? (Luovuuskertomus 2004, 11.)

Luovuuskertomuksen tekijät ovat selvästikin itse tietoisia luovuuden käsitteen monitulkinnallisuudesta sekä luovuuden hallinnoinnin ja suunnittelun yritysten paradoksaalisuudesta. Toisaalta tämä humoristinen kirjoittamistapa kyseenalaistaa samalla luovuutta vakavana arvona. Entä jos poliittisessa asiakirjassa lukisi, että tasa-arvoa siellä ja tasa-arvoa täällä ja hiiala-hiiala hei... Vaikka toisaalta puhumme luovuudesta tärkeänä arvona, puuttuu siltä kuitenkin sellaisia moraalista ja historiallista painoarvoa kuten tasa-arvon ja oikeuden käsitteiltä. Luovuudella voi leikitellä. Yksikään puolue ei ole, ainakaan vielä, taistellut kulmat kurtussa luovuuden puolesta.

Luovuutta merkityksellistetään eri tavoin eri konteksteissa. Tietoyhteiskuntapuheen ja taidetta korostava näkemys luovuudesta ovat analysoimissani teksteissä kaukana toisistaan. Eri ryhmittymillä on yhteiskunnassa erilaisia tapoja jäsentää todellisuutta, mikä tekee itse luokittelusta kamppailun paikan (Hodge & Kress 1993, 62-65). Eri yhteiskunnan tahot käyttävät luovuuden käsitettä omiin tarkoituksiinsa ja 'täyttävät' sitä omista diskursseistaan nousevilla merkityksillä.

6.4. Luovuuden politisointia

Luova talous, luovuusstrategia, luova hyvinvointiyhteiskunta, luova Suomi, luova työkuulttuuri. Luovuutta hoetaan kaikkialla ja sen voimaan uskotaan, mutta sen merkitys vaihtelee eri konteksteissa. Yritysmaailman tehokkuuteen ja innovatiivisuuteen rinnastettaessa luovuus on lähellä tehokkuuden käsitettä. Taiteen ja taiteilijoiden näkökulmasta tehokkuus ei välttämättä yhdisty niin ongelmattomasti luovuuteen. Korostamalla taiteen ja taiteilijoiden roolia taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma rakentaa toisenlaista tapaa puhua luovuudesta. Yksilöiden kohdalla luovuudesta puhutaan erilailla kuin yhteiskunnallisissa visioissa. Jääkö vaihtoehdot tavat puhua luovuudesta tehokkuuspuheen varjoon. Onko tehokas yksilö luova tai päinvastoin, onko luova ihminen samalla tehokas yhteiskunnan silmissä? Kannustamalla lapsia luovuuteen kannustetaan samalla tehokkuuteen. Luovuuden käyttö poliittisissa teksteissä on luovuuden politisointia, sen käyttämistä poliittisiin tarkoituksiin. Samalla luovuuden käsitettä yritetään täyttää enemmän poliittisilla ja taloudellisilla merkityksillä.

Kulttuuriteollisuuden tosiasiallinen sisältö liittyy taiteelliseen luovuuteen perustuvien toimintojen ja niistä muodostuvan tuotannollisen toimialan merkitykseen yhteiskunnan kehittämisessä. Luovuuden toimialan (Creative industries) käsite ilmaisee myös tämän merkityksen – sen käyttäminen olisikin suotavaa. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 46.)

Luovuus luo oman toimialansa, joka on yksi teollisuuden haara muiden joukossa. TAO:n raportissa ilmaistaan huoli kulttuuriteollisuus käsitteen ongelmallisuudesta. Sen käyttöön liittyy riski, että taiteellinen ja luova työ jää tuotannollisten tavoitteiden varjoon (mts. 46). Mielestäni sama riski on luovuuden toimiala (creative industries) käsitteessä. Luovuus on vielä laajempi määritelmä kuin kulttuuri, mikä tekee sen rajojen määrittelyn vaikeaksi. Jos luovuuden toimialaan katsotaan liittyväksi esimerkiksi tieteelliset innovaatiot, on todennäköistä että taiteellinen ulottuvuus marginalisoituu. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on poliittista toimintaa, joka pyrkii nostamaan taiteilijat luovuuskeskustelun ja –kamppailun keskiöön. Sen voi tulkita myös luonnolliseksi vastareaktioksi tietoyhteiskunta- ja markkinavetoisen luovuuspuheen nousulle. Taide- ja

taiteilijapoliittinen ohjelma avaa poliittista pelitilaa (Palonen 1993) monimuotoisemmalle luovuuskeskustelulle kuin pelkästään tietoyhteiskunnan tarpeista lähtevät määrittelyt.

7. KILPAILUKYVYN DISKURSSI HEGEMONISENA PUHETAPANA

Yksittäiset diskurssit muodostavat laajempia puhetapoja ja merkitysjärjestelmiä, jolla todellisuutta jäsennetään. Voidaan siis puhua yksittäisistä ja laajemmista tai kattodiskursseista. Fairclough (1997) käyttää diskurssijärjestyksen käsitettä kuvaamaan tätä yksittäisten diskurssien ja genrejen kudelmaa. Diskurssijärjestys on aina hierarkkinen, ja valtasuhteiden analysoimisen kannalta on oleellista etsiä tekstistä hegemonisia diskursseja (Jokinen & Juhila 1993, 76-86).

Omassa tutkielmassani olen tarkastellut erillisiä teemoja, jotka ovat rakentuneet erilaisista diskursseista. Laajempi yhteiskuntakehitys ja pyrkimykset sen edistämiseen muodostavat sen laajemman diskurssijärjestyksen tai kattodiskurssin, jonka sisällä yksittäiset puhetavat ja määritelmät liikkuvat sekä saavat merkityksensä. Olen nimennyt tämän laajemman tai hegemonisen diskurssin Heiskalan (2006) mukaan kilpailukyvyyn diskurssiksi. Kilpailukyvyyn diskurssiin kuuluu käsitteitä ja sanastoa, jotka tulevat selkeästi talouden kielestä.

Valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaan taide ihmisen itseilmaisuna ja taiteilijoiden luovana työnä on myös yhteiskunnallinen ja taloudellinen resurssi sekä perustuslaissa tarkoitettuna mahdollisuutena itsensä kehittämiseen myös sivistyksellinen perusoikeus. Kansallista innovaatiopolitiikkaa tulisi laventaa taiteen ja kulttuurin suuntaan. (Valtioneuvoston.. 2003, 6.)

Taloudellinen kieli elää tekstissä yhdessä muiden puhetapojen kanssa. Puheet resursseista, innovaatioista, pääomasta jne. ovat rinnatusten muiden diskurssien kanssa. Kilpailukyvyyn diskurssi on erityinen tapa puhua talouden kielellä. Erilaiset puhetavat ja merkitysjärjestelmät rakentuvat käsitteistä ja sanastoista. Eri diskurssit antavat niille erilaisia merkityksiä. Uudet sanat ja käsitteet luovat samalla uusi kulttuurisesti tärkeitä kategorioita todellisuuden jäsentämiseen (Fairclough 1992, 191). Kilpailuvaltion ja markkinatalouden käsitteiden liikkuminen teksteistä ja yhteiskunnan eri sektoreilta toisiin (intertekstuaalisuus) on tärkeä osa poliittisen ja yhteiskunnallisen todellisuuden konstruoimista.

”Yhteisenä piirteenä kilpailuvaltion sanastolle on se, että sen käsitteet on omaksuttu ennen muuta yritysmaailmasta, josta ne ovat kulkeneet politiikan käyttöön. 1980- ja 1990-lukujen aikana yritysten sanastot omaksuttiin hallitusohjelmiin.. Tällaisia menestyviä avainkäsitteitä ovat olleet muun muassa muutos, joustaminen, kannustaminen, kilpailukyky, osaaminen ja innovaatiot, Ne tulevat yritysmaailmasta, mutta varsinainen sanojen viljelijä on politiikka, joka nielee ne uusiokäyttöä varten. Hallitusohjelmissä käsitteet itävät ja leviävät kuin virukset hyvin mielikuvituksellisilla tavoilla ja yllättäviin yhteyksiin.” (Kantola 2006, 175-176.)

Kilpailukyvyyn diskurssi on hegemoninen diskurssi, joka ei vaadi samanlailla perusteluja kuin joku toinen puhetapa. *Tulevaisuuden haasteisiin vastaaminen edellyttää maamme innovaatiopolitiikan laaventamista ja taiteen ymmärtämistä kehityksen strategisena voimavarana* (Valtioneuvoston.. 2003). Selkeimmin hegemonisuus näkyy tavassa, miten muut diskurssit eivät saa olla ristiriidassa kilpailukyvyyn diskurssin kanssa.

Taiteen ja kulttuurin merkitys yhteisöllisenä voimavarana on ollut kiistan kaikkina aikoina, mutta tiettyinä jaksoina merkitys kasvaa ja se näkyy silloin niin ihmisten arkielämässä, sosiaalisessa toiminnassa kuin kansantaloudellisestikin. Taiteesta ja kulttuurista voi tulla sivistyskehityksen, hyvinvoinnin ja taloudellisen kasvun merkittävä tuottaja. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 39.)

Kansalaisten hyvinvointia voidaan edustaa ja perustarpeita tyydyttää, mutta tämän pitää tapahtua vaarantamatta kilpailukyvyyn ja talouskasvun edistämistä. Taiteestakin voidaan puhua talouden kielellä.

On oltava halua tarkistaa omia ennakoasenteitaan. Taiteen soveltavasta käytöstä kiinnostuneiden on kunnioitettava taiteen sisältöihin puuttumattomuuden periaatetta. Heidän on opittava kuuntelemaan taiteen kieltä ja ”tilaamaan” tältä pohjalta taidealan näkemyksiä ja voimavaroja kehittämistyön hyväksi. Vastaavasti taiteen ja kulttuurin toimijoiden on opittava tarjoamaan näkemyksiään ja palveluksiaan, jos he haluavat vaikuttaa omaan lähiympäristöönsä tai koko yhteiskuntaan. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 40.)

Vaikka korostetaan taiteen sisältöihin puuttumattomuuden periaatetta, pyritään taiteen kanssa vuorovaikutukseen talouden diskurssilla. Eli taiteelta tilataan ja taiteen on opittava tarjoamaan näkemyksiään ympäröivälle yhteiskunnalle.

Kuten aiemmin on kuvattu, oikeus hyvään kulttuuriympäristöön kuuluu yksilön perusoikeuksiin. Samalla esteettisesti laadukas ja virikerikas elinympäristö luo myös

paikallista ja alueellista identiteettiä ja lisää sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä vaikuttaa olennaisesti viihtymiseen. Siksi arkkitehtuuri, ympäristön rakentaminen ja muut ympäristöön liittyvät ratkaisut ovat tärkeitä taiteen ja kulttuurin sosiaaliseen pääomaan vaikuttavia tekijöitä. (Taide on mahdollisuuksia 2003, 42.)

Yksilön perusoikeudet, virikerikas elinympäristö, identiteetti ja sosiaalinen yhteenkuuluvuus ovat sosiaalista pääomaa, eli ne määrittellään talouden kielellä joksikin hyödynnettäväksi.

Heiskalan (2006, 36) mukaan Suomessa tapahtui 1980-luvun aikana diskursiivinen muutos, jolloin *maailmaa alettiin nähdä toisin kuin aikaisemmin*. Siirryttiin suunnittelutaloudesta kilpailukyky-yhteiskuntaan, mikä on näkynyt orientaatiotavan muuttumisena.

..esimerkiksi suunnittelutaloudelliselle diskurssille keskeiset alueellisen ja sosiaalisen tasa-arvon tavoitteet joko menettivät uudistusten pyörteessä täysin asemansa taloudellisen tehokkuuden ja innovaatiovetoisen kasvun tavoitteille tai ne oli pakko artikuloida uudelleen kilpailukyky-yhteiskunnan kielellä. (Heiskala 2006, 36.)

Kilpailukyvyyn diskurssi ja kilpailuvaltion sanasto poliittisessa keskustelussa on osa uusliberalistista kehitystä. McGuigan (2005) puhuu uusliberalistisen, eli markkinoita, kuluttamista ja johtamista korostavan, kielen kulkeutumisesta taloudesta yhteiskunnan muillekin sektoreille, kuten kulttuurin ja kulttuuripoliittikan alueelle. Kilpailukyvyyn diskurssi toimii laajempänä kehyksenä taide- ja kulttuuripoliittiselle keskustelulle, ja vastaavasti uusliberalistinen ideologia ja hallintarationaalisuus on se viitekehys, johon kilpailukyvyyn diskurssi kiinnittyy, ja josta se saa oikeutuksensa.

Uusliberalismi on nykyisin vallitseva hallintarationaalisuus. Hyvinvointi-ideologian hallitsevana ihanteena oli tehdä yksilöistä vastuullisia kansalaisia, uusliberalismissa taas halutaan tehdä muista riippuvaisista subjekteista riippumattomia ja itsenäisiä kansalaisia. Keskeistä on yritteliäisyyden elvyttäminen. (Miller & Rose 1997, 131-134.) Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma näkee yrittäjyydessä erään taiteilijoiden asemaa parantavan mahdollisuuden.

Yrittäjyyttä on korostettu viime vuosina taiteilijoiden työllistymismahdollisuutena ja eräillä aloilla ja yksittäisten taiteilijoiden kannalta yrittäjätoiminta onkin merkittävä vaihtoehto. Tätä vaihtoehtoa tulee tukea myös taidepolitiikan keinoin. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 71.)

Suomalainen tapa rakentaa luovaa hyvinvointiyhteiskuntaa on luova yhdistelmää uusliberalistista ajattelua ja suunnittelua. Miller ja Rose (1997, 132) pitävät uusliberalismin ihanteen mukaisena, että *yhteiskunnasta on tehtävä luova ja tuottava yksilöllisen yritteliäisyyden avulla, eikä poliittisten*

voimien harjoittamalla ennakoinnilla, suunnittelulla ja ohjelmien teolla. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on ennakointia ja suunnittelua. Sen avulla poliittiset voimat pyrkivät tekemään yhteiskunnasta luovan ja tuottavan. Kilpailukyvyyn diskurssin avulla oikeutetaan poliittista suunnittelua ja ohjelmia, ja samalla edistetään aktiivisesti uusliberalistista kehitystä.

Hegemonia on dominoinnin muoto, joka perustuu alistettujen suostumukseen. Sitä tuotetaan, haastetaan ja uusinnetaan diskursseissa. (Fairclough 1992, 9-10.) Hegemonisia diskurssien olemassa olo edellyttää niitä ylläpitäviä käytäntöjä (Jokinen & Juhila 1993, 102-105). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma, kuten kaikki poliittiset ohjelmat, on tällainen diskursseja tuottava ja uusintava käytäntö. Se uusintaa hegemonista kilpailukyvyyn diskurssia ja samalla myös vallitsevaa sosiaalista järjestystä ja valtasuhteita.

8. TAIDE- JA TAITEILIJAPOLIITTISEN OHJELMAN IDEOLOGINEN SITOUTUMINEN SUOMEN KILPAILUKYVYN RAKENTAMISEEN

Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma osallistuu omalla panoksellaan taiteen ja taiteilijoiden määrittelyyn. Lisäksi se rakentaa ja uusintaa sitä laajempaa yhteiskunnallista kehystä, jonka sisällä taiteen kentänkin on toimittava. Taide, taiteilijat ja yhteiskunta ovat erillisiä teemoja, jotka ovat hallitsevia taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa. Samalla osallistutaan poliittiseen keskusteluun taide- ja taiteilijapolitiikan asemasta suhteessa muihin politiikan sektoreihin.

Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma, kuten kaikki muutkin tekstit, rakentuvat yksittäisistä kulttuurissa elävistä diskursseista. Nämä erilaiset puhetavat rakentavat laajempia merkitysrakenteita ja toimivat raaka-aineena argumentoinnille (Perelman 1996, 28-36). Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa on selkeästi psykologista, luonto-, juridista, teknistä ja taloudellista diskurssia. Hegemonisena diskurssina toimii kilpailukyvyyn diskurssi, jota muut puhetavat tukevat. Näiden diskurssien itsestäänselvyysluonne tekee niistä retorisesti tehokkaita keinoja oikeuttaa vallitsevaa yhteiskunnallista kehitystä.

Taiteelle annetaan taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa paljon erilaisia ja eri tasoisia merkityksiä. Taide on kansalaisen perusoikeus, luovuuden lähde, osa kulttuurista perintöämme ja

kansallista identiteettiä. Taide on itseisarvoista, mutta samalla monella tapaa hyödyllistä ja myös taloudellisesti tuottavaa. Ihmiset tarvitsevat taidetta itseilmaisunsa ja toteuttaakseen luovuuttaan. Lisäksi taide edistää terveyttä, ja se toimii sosiaalisena ja kulttuurisena pääomana. Sivistystä ei voi olla ilman taidetta, demokraattinen valtio tarvitsee taidetta ja luovuutta toimiakseen oikeuden mukaisesti. Taiteen määritelmä ja merkitys saakin sisältönsä taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa sen instrumentaalisen arvon mukaan. Taide on yksilöille, yhteisöille ja yhteiskunnalle hyödynnettävää ja tuottavaa pääomaa.

Taiteilijat ovat taiteen tekijöitä ja luovuuden dynamoja. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma pyrkii edistämään taiteilijoiden asemaa. Se rinnastaa heidät muihin elinkeinonharjoittajiin, mutta korostaa samalla taiteilijoiden työn erityisyyttä. Taide on jokaisen kansalaisen perusoikeus, ja taiteilijat voivat toimia välittäjinä tuomalla taidetta lähemmäksi ihmisiä lisäämällä taiteen soveltavaa käyttöä esimerkiksi terveydenhuollossa. Taiteilijat voivat luovuudellaan edistää myös luovan talouden edistymistä ja menestystä. Taiteilijat ovat taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman mukaan yhteiskunnan tärkeä voimavara, jota pitäisi osata myös hyödyntää luovemman Suomen rakentamisessa. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma rakentaa omalta osaltaan julkista taiteilijaidentiteettiä, joka ei välttämättä vastaa taiteilijoiden omaa kuvaa itsestään. Taiteilijoista halutaan rakentaa kuva tavallisista ammatinharjoittajista ja purkamaan näin myyttistä stereotyyppiä boheemista ja yhteiskunnan laitamilla olevasta taiteilijasta.

Suomalaisesta yhteiskunnasta halutaan rakentaa luovaa hyvinvointiyhteiskuntaa, ainakin retorisella tasolla. Oleelliseksi nousevat ne merkitysrakenteet ja puhetaivat, joista tätä retorista rakennelmaa muodostetaan. Luova hyvinvointiyhteiskunta on kielellinen innovaatio, jolla määritellään hyvinvointivaltiota uudelleen. Globaali ja tietoyhteiskunnan kehitys ovat poliittisissa teksteissä luonnonilmiöihin rinnastettavia prosesseja, joihin aktiivisilla poliittisilla toimilla pyritään vastaamaan. Valtiovalta ei usko enää perinteisen hyvinvointivaltion kykyyn valjastaa näitä prosesseja taloudelliseksi menestykseksi. Luova hyvinvointiyhteiskunta on se kudelma, jolla pyritään yhdistämään Suomen kilpailukyky, innovatiivisuus ja markkinatalous sekä tasa-arvon ja hyvinvoinnin ihanteet. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma pyrkii aktiivisesti edistämään luova hyvinvointiyhteiskunta käsitteen juurtumista poliittiseen kieleen.

Kieli on aktiivista poliittista toimintaa, joka toimii luokittelujen kautta (Hodge & Kress 1993, 62-65; Palonen 1988, 31). Käsitteiden ja sanojen olemassa olo perustuu erilaisiin luokitteluihin. Poliittinen diskurssi ja suunnitteluretoriikka tuottaa ja uusintaa kieltä, jonka avulla hahmotetaan

todellisuutta ja ohjaillaan sen kehitystä haluttuun suuntaan. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma osallistuu aktiivisesti yhteiskunnallisen todellisuuden luokittelujen rakentamiseen. Yhteiskunnassa vallitsevat erilaiset hallintatekniikat tukeutuvat kieleen ja tarvitsevat todellisuuden luokittelua ja tietoa maailmasta, jota ne yrittävät hallita. Myös ideologioiden ja hegemonian uusintaminen tapahtuu kielessä. Suunnitteluretoriikka on se konkreettinen konteksti tai paikka, jossa ministeriöiden ”todellisuuden” tuottaminen tapahtuu. Yksittäiset retorisen vakuuttamisen keinot toimivat erityisinä työkaluina yhteiskunnan ohjailuun pyrkivässä kielellisessä toiminnassa.

Suunnitteluretoriikka voidaan määritellä foucaultilaisittain hallintatekniikaksi, instrumentiksi joka mahdollistaa yhteiskunnan ja ihmisten hallinnan ja käytöksen ohjailun. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman, luovan talouden tai luovan hyvinvointiyhteiskunnan poliittisten visioiden keskiössä on ajatus luovista ihmisistä, taiteilijoista, yhteisöistä ja yrityksistä. Oman luovuuden käyttäminen ja valjastaminen yhteiskunnallisten tavoitteiden suuntaisesti on samalla tehokasta subjektien itsehallintaa. Luovuuden yhdistäminen yksilöiden henkilökohtaisen hyvinvoinnin lisäämiseen on vallitsevien hallintarationaliteettien mukaista biovallan käyttöä. Biovallan käytössä elämän säilyttäminen nostetaan vallankäytön tavoitteeksi (Hänninen & Karjalainen 1997, 12), ja sitä myös luovuuden vaaliminen ja edistäminen ovat.

Lasten taidekasvatus on erityisessä asemassa taidepolitiikassa. Se on lasten oman kulttuurin tukemista mutta myös silta aikuisten kulttuuriin. Taidekasvatuksen tarjoamat valmiudet luovaan itseilmaisuuun sekä media- ja muuhun kulttuuriseen lukutaitoon ovat tietoyhteiskunnassa entistäkin tärkeämpiä. Yhteiskunnan kehitysnäkymät haastavat yksilöiden kyvyt todellisuuden jäsentämiseen ja maailmankuvan muodostamiseen. Taide avaa uusia näkökulmia tuttuihin asioihin ja luo kokonaan uutta ymmärrystä. (Taide on mahdollisuuksia 2002, 24.)

Tietoyhteiskunnan eteneminen vaatii uudenlaisia kansalaistaitoja, eli lisää luovuutta, itseilmaisua, kulttuurista lukutaitoa ja uudenlaista ymmärrystä. Valtiovallan kiinnostus ”pehmeisiin” arvoihin ja kansalaisten hyvinvointiin voidaan tulkita biovallan käsitteen kautta yrityksenä pyrkiä yhä tiukempaan yksilöiden hallinointiin. Tällöin kaikki mahdolliset yksilöiden ominaisuudet, kuten luovuus, halutaan valjastaa poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Biovallan käyttöön liittyy paradoksi: mitä enemmän ja kokonaisvaltaisemmin ollaan huolissaan ihmisten hyvinvoinnista, sitä tiukemmin heidät sidotaan säätelyn ja hallinnoinnin kudelmiin.

Silloin kun teksti vaikuttaa ristiriidattomalta ja mitäänsanomattomalta, se voi olla ideologisesti latautuneempaa kuin sellainen joka avoimesti arvottaa todellisuutta omasta näkökulmastaan.

Avoimesti ideologisuutensa myöntävä teksti antaa vastaanottajalleen mahdollisuuden valita uskooko hän tämän version todellisuudesta vai ei. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on avoimen poliittinen, mutta sen ideologinen sitoutuminen ei ole yhtä läpinäkyvää. Raportista tulee mielikuva yhteisen hyvän ja paremman yhteiskunnan rakentamisesta, josta tulevat kaikki osapuolet hyötymään. Se ei sitoudu avoimesti oikeistolaiseen tai vasemmistolaiseen ajatteluun, mutta sen itsestään selvyytenä otetut oletukset yhteiskunnan tulevasta kehityksestä kertovat hyväksyvistä ja sopeutuvasta suhtautumisesta uusliberalistiseen kehitykseen ja ideologiaan.

Taide- ja kulttuuripoliitiikan ja muun yhteiskuntapoliittisen suunnittelun ja keskustelun vuorovaikutuksessa, ja siinä nähtävissä muutoksissa, on kuitenkin myös positiivisia merkityksiä. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelma ei ole lopullinen totuus tai teesi, vaan yksi osa yhteiskunta- ja taidepoliittista keskustelua. Taide- ja kulttuuripoliitiikan paikka on muutoksen tilassa (Kangas 1999). Samalla voi avautua myös uusia mahdollisuuksia ja monipuolisempia tapoja huomioida yhteiskunnan kulttuurista ulottuvuutta. Kriittistä näkökulmaa ja keskustelua kuitenkin tarvitaan, jotta kulttuurinen ulottuvuus ei jää vain muuta yhteiskuntapolitiikkaa oikeuttavaksi retoriseksi työkaluksi.

Miksi tähän taiteen poliittiseen ja ideologiseen latautumiseen tulisi sitten suhtautua kriittisesti? Taidemaailmallehan luvataan lisää resursseja ja mahdollisuuksia. Taide on ollut aina luovuuden lähde, ja samalla vaihtoehtoisten puheenvuorojen ja näkemysten syntymisen paikka yhteiskunnassa. Taiteen kautta myös marginaalit voivat saada äänensä kuuluviin. Taide voi osoittaa yhteiskunnan epäkohtia ja kipupisteitä, mitä poliitikoilta ja tutkijoilta jää huomaamatta. Taide tarjoaa vaihtoehtoisia puheenvuoroja ja tapoja nähdä maailmaa. Taide on aina poliittista, eli se on jonkinlainen puheenvuoro tai kannanotto poliittiseen keskusteluun. Tämän poliittisuuden pitäisi kuitenkin nousta taiteen omasta maailmasta ja intresseistä, siitä paljon puhutusta taiteilijan vapaudesta.

Tutkimuskysymykseni oli selvittää miten taide- ja taiteilijapoliittisella ohjelmalla rakennetaan taide- ja taiteilijapoliittisella ohjelmalla rakennetaan taidetta ja taiteilijoita. Mikä on se laajempi yhteiskunnallinen kehys tai visio, johon se liittyy? Kenen intressien mukaan sitä tehdään? Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on osa yhteiskunnassa vallitsevaa kilpailukyvyn diskurssia. Kilpailukyvyn diskurssi perustuu uusliberalistiseen ajatteluun, ja se on nykyään hegemoninen ja kyseenalaistamaton tapa hahmottaa yhteiskunnan kehitystä. Samalla kun kilpailukyvyn diskurssi on

sitoutunut uusliberalistiseen ideologiaan, myös taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma on omaksunut saman yhteiskunnallisen ja poliittisen kehyksen.

Yhteiskunnasta pyritään tekemään menestyvää ja kilpailukykyistä luovuuden avulla. Taide ja taiteilijat nousevat tällöin oleelliseen asemaan. Läänintaiteilija Hannu Castrénin sitaatti *Taiteilijan ”hyppäys loiseläjästä yhteiskunnan eturiviin”* sisältää suuren toiveen ja mahdollisuuden taiteilijoiden aseman nousemisesta yhteiskunnan sisällä. Tällä ”hyppäyksellä” voi olla kuitenkin hintansa. Luovuutta määritellään esimerkiksi Tulevaisuusvaliokunnan raporteissa lähinnä yritysten näkökulmasta. Jos taiteilijat haluavat mukaan yhteiskunnan aitiopaikalle, täytyy heidän samalla omaksua se ideologinen ja poliittinen sitoumus, joka nykyisellä yhteiskunnallisella kehitysvisiolla on – mikä ei aina ole tietoista. Mitä enemmän taiteen merkitystä yhteiskunnassa korostetaan, sitä enemmän se latautuu poliittisesti ja ideologisesti. Tällöin oleelliseksi nousee taiteen hyötyarvo yhteiskunnan kilpailukyvyille ja hyvinvoinnille.

Taide- ja kulttuuripolitiikan korostaminen poliittisessa suunnittelussa on seurausta sen hyötyarvosta uusliberalistiselle kehitykselle. Taiteen ja kulttuurin arvostuksen kasvu yhteiskunnassa on toivottavaa, mutta siihen liittyy myös riskinsä, joista on hyvä olla tietoinen. Taiteen ja kulttuurin käyttäminen poliittisten päämäärien saavuttamiseksi uhkaa samalla myös taiteen itseisarvoa ja tehtävää toimia yhteiskunnan ”kriittisenä” äänenä. Kilpailukykyä ja innovatiivisuutta korostava uusliberalistinen kehitys toimii nykyään hegemonisena ideologiana ja projektina, joka tuntuu väistämättömänä kehityskulkuna. Poliittiset valinnat ja intressit jäävät helposti varjoon. Tämän takia on tärkeää tuoda yhteiskunnalliseen keskusteluun näkyväksi myös tätä ulottuvuutta.

Kautta aikojen ollaan vaadittu taiteen vapautta, onpa sitä pidetty jopa sorrettujen äänenä yhteiskunnassa. Vallitseva kehitys kyllästää taidetta poliittisilla sisällöillä ja arvoilla. Taiteelle ja kulttuurille tarjotaan markkinatalouden ehdoilla tapahtuvassa kehityksessä business-luokan istumapaikkaa. Hintana on, jos nyt ei poliittisen ideologian omaksuminen, niin ainakin silmänsä sulkeminen siltä. Enää ei tarvitse matkustaa pummilla, mutta hyvät paikat markkinatalouden junassa maksavat myös enemmän. Ehkä, jos taiteen kentällä oltaisiin enemmän tietoisia tästä hinnasta eli poliittisista päämääristä ja sitoumuksista, joita nykyiseen taidepolitiikkaan liittyy, nousisi myös kriittisempiä ääniä nykyistä kehitystä kohtaan.

Puhun tutkielmani ensimmäisessä luvussa kolmesta kontekstuaalisesta ulottuvuudesta, jotka toimivat kehyksenä taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman syntymiselle. Ensimmäisenä

ulottuvuutena on valtiovallan suhtautumistavan muutos taidepolitiikan ja markkinoiden suhteeseen. Valtio ei ole pienentänyt rooliaan taidemaailman ohjailussa, vaan pikemminkin pyrkii aktiivisilla poliittisilla toimillaan edistämään markkinoiden ja taiteen yhteistyötä. Kilpailukyvyn diskurssin ja ideologisuuden osoittaminen taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa kertoo siitä arvoperustasta, johon nämä intressit pohjautuvat. Analyysini toimii tavallaan myös esimerkin omaisena osoituksena siitä, miten voidaan retorisesti yhdistää taide- ja kulttuuripoliittikkaa sekä markkinajohtoista ajattelua. Eli miten rakennetaan liimaa näiden kahden alueen välille, ja häivytetään mahdollisia niiden välisiä ristiriitoja.

Toinen kontekstuaalinen ulottuvuus on luovuuskeskustelu ja ne suuret odotukset, joita luovuudelle annetaan suomalaisen kilpailukyvyn ja innovatiivisuuden edistäjänä. Luovuus on se onnenlähde, jota yhteiskunnalliseen menestykseen kaivataan, ja tähän taiteilijoidenkin apua halutaan. Ideologinen sitoutuminen ja käyttöarvon korostaminen syövät kuitenkin luovuutta. Taiteen ja luovuuden valjastaminen talouden ja yhteiskunnallisen menestyksen käyttöön sisältää itsessään paradoksin, koska sillä tavoin luovuus myös parhaiten tukahdutetaan. Voidaankin siis kysyä onko taidemaailman, luovan hyvinvointiyhteiskunnan ja kilpailutalouden yhdistäminen liian kunnianhimoinen visio. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma lupaa paljon taiteilijoille, ja heidän asemansa parantamiseksi. Sillä on kuitenkin hintansa. Ohjelma ei ole noussut taiteilijoiden ja taidemaailman omista intresseistä, vaan poliittisista ja taloudellisista tavoitteista edistää suomalaista kilpailukykyä ja luovaa taloutta. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman luovuuskeskustelun voi tulkita myös vastaääneksi vallitsevalle luovuuskeskustelulle, joka korostaa talouden ja yritysten näkökulmaa. Toisaalta se voi samalla toimia retorisena vakuuttajana nykyiselle keskustelulle ja kehitykselle, eli sen avulla voidaan liittää myös taidemaailman luovuus käsite samaan uusliberalistiseen kehitykseen.

Kolmas kontekstuaalinen ulottuvuus on kulttuuri- ja taidepolitiikan suhde muihin politiikan sektoreihin. Se määrittelee taidetta ja taitelijoita sekä niiden suhdetta ympäröivän yhteiskunnan muihin sektoreihin. Tutkimuksessani taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta näkyi selkeästi tämä eri yhteiskuntasektorien rajojen ylittyminen. Uusliberalistinen kehitys kääntää ennen sosiaalipolitiikalle kuuluvat kysymykset ja ongelmat kulttuuripoliittisiksi (McGuigan 2005,238). Taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa käsitellään tasa-arvoa, kansalaisoikeuksien toteutumista, kansalaisten terveyttä ja hyvinvointia, työssä jaksamista, syrjäytymistä jne.. Kaikki nämä ovat perinteisiä sosiaalipolitiikan aihealueita. Toisaalta hyvä, että niitä käsitellään monipuolisemmin, mutta riskinä on että kulttuurisen ulottuvuuden korostaminen peittää sosiaalisista rakenteista

aiheutuvia epäkohtia. Sosiaalinen ulottuvuus korvataan tällöin yhteiskunnallisessa keskustelussa kulttuurisessa ulottuvuudella ja kulttuuripolitiikan diskurssilla. Jos tullaan lopulta päätelmään, ettei kulttuuria voida ohjailla, miten näitä ongelmiakaan voidaan valtiovallan taholta poistaa.

Kulttuurisen ulottuvuuden ja kulttuuripolitiikan korostaminen voi pahimmillaan toimia poliittisena ja retorisenä aseena edistää pienen joukon intressejä. Parhaimmillaan kulttuurisen ulottuvuuden korostaminen auttaa huomioimaan yhteiskunnan diversiteettiä, erilaisia elämäntapoja ja parantaa kansalaisten hyvinvointia. Pahimmillaan kulttuurisen ulottuvuuden korostaminen voi kuitenkin tarkoittaa sosiaalisten ongelmien peittämistä.

Oman tutkielmani luotettavuutta ja tieteellistä pätevyyttä arvioitaessa huomio kiinnittyy väistämättä samoihin tekijöihin kuin tutkimuskohteessani. Käytän tutkijan roolissa kieltä vakuuttaakseni retorisesti oman tutkimukseni ja oman todellisuuden version pätevydestä. Mikä sitten tekee päätelmästäni tieteellisesti pätevämpiä rakennelmia kuin poliittisten asiakirjojen konstruktio? Tutkimus on yksi puheenvuoro yhteiskunnallisessa keskustelussa, ja se on sitä asiantuntijatieta, jota poliittiset ohjelmatkin käyttävät hyväkseen. Tutkimukset eivät ole myöskään poliittisesti neutraaleja, vaan ottavat aina kantaa vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Tutkimuksessa käytetään retorisen vakuuttamisen keinona muihin tutkimuksiin ja muiden tutkijoiden päätelmiin ja töihin tukeutumista. Eli pyritään vakuuttamaan, että joku toinenkin on tullut samantyyppisiin johtopäätöksiin.

Omassa tutkimuksessani sen tieteellistä pätevyyttä on vakuuttamassa yksityiskohtainen analyysi. Eli kuvailemalla erilaisia diskursseja ja merkityksiä, joita taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta löytyy, pyrin osoittamaan tekemieni johtopäätösten alkuperän. Poliittisissa ohjelmissa erilaiset puhutavat otetaan annettuina, mutta tieteellisessä tutkimuksessa ne analysoidaan ”auki”, eli tehdään näkyviksi. Näin myös tutkimuksen poliittinen ja moraalinen ulottuvuus tulee näkyväksi, ja lukija pystyy paremmin itse valitsemaan uskooko hänelle tarjottua todellisuuden versiota vai ei. Tämän takia tutkittavan tekstin kuvailun lisäksi tarvitaan kriittistä näkökulmaa, joka omassa tutkimuksessani on tarkoittanut poliittisuuden ja ideologisuuden osoittamista poliittisesta tekstistä, joka ei suunnitteluretoriikassa ole aina niin näkyvää.

Tutkielmastani voisi tehdä jatkotutkimusta moneen suuntaan. Yksi polku olisi lähteä tutkimaan useampia opetusministeriön poliittisia ohjelmia, eli laajentaa samanlaista tutkimusotetta muihin asiakirjoihin, ja osoittaa näin laajemmin suunnitteluretoriikan poliittisia sitoumuksia.

Tutkimuskysymyksenä voisi olla etsiä eri asiakirjoja hallitseva yhtenäinen ideologia tai pyrkiä

löytämään myös vaihtoehtoisia ja kriittisiä puhetapoja vallitsevalle ajattelutavalle, eli muutoksen mahdollisia siemeniä tai mahdollisuuksia. Toinen vaihtoehto jatkotutkimukselle voisi olla valita joku erityinen teema, jota lähtisi erilaisista poliittisista asiakirjoista ja myös muista teksteistä (esim. median tekstit) tutkimaan syvemmin. Esimerkiksi taiteilijoiden määritelmää voisi tutkia eri lähteissä ja vertailla miten eri esimerkiksi median ja opetusministeriön konstruktiot eroavat toisistaan. Kolmas mahdollinen jatkotutkimustapa olisi lähteä kehittämään metodologiaa, joka yhdistäisi retorisen lähestymistavan ja kriittisen diskurssianalyysin. Eli lähteä rakentamaan työkalua, jonka avulla voitaisiin tuoda paremmin näkyväksi suunnitteluasiakirjojen ideologisia sitoumuksia.

9. LÄHTEET

9.1. Tutkimusaineisto

Taide on mahdollisuuksia. Ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi.

Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta TAO. Opetusministeriö 2002.

http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kulttuuripoliittiset_ohjelmat.html

Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta. Opetusministeriön julkaisuja 2003:20.

<http://www.minedu.fi/julkaisut/kulttuuri>

9.2. Hallitusohjelmat ja ministeriöiden julkaisut

Hallitusohjelmat. <http://www.valtioneuvosto.fi>

- Pääministeri Harri Holkerin (1987) hallituksen ohjelma
- Pääministeri Paavo Lipposen (1995) hallituksen ohjelma
- Pääministeri Paavo Lipposen (1999) hallituksen ohjelma
- Pääministeri Matti Vanhasen (2003) hallituksen ohjelma

Hankkeet (2006) Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma: toimenpide-ehdotukset.

http://www.minedu.fi/opm/hankkeet/tao/tao_paaotsikot.html

Kulttuuri tietoyhteiskunnassa (2006) Strategia 2010 ja toimintaohjelma. Ehdotus.

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 3002:22.

<http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/2003/tr22/tr22.pdf>

Kulttuuripoliittinen ohjelmatyö (2006) Opetusministeriön verkkosivut.

<http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/ohjelmatyo/tapo.html>

Kulttuuripoliittinen ohjelmatyö ja hankkeet (2006) Opetusministeriön verkkosivut.

http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kulttuuripoliittiset_ohjelmat.html

Kulttuuripoliittikka Suomessa (2006). <http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/index.html>

Kupoli (1992) Kulttuuripoliittikan linjat. Kulttuuripoliittikan linjat –toimikunnan komiteamietintö 1992:36. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Luovuuskertomus. Ehdotus hallitusohjelmassa tarkoitetun luovuusstrategian tekemisen luonteesta, lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista. Opetusministeriön julkaisuja 2004:4.

<http://www.minedu.fi/julkaisut/kulttuuri/2004/opm4/luovuuskertomus.pdf>

Luovuusstrategia (2006) Opetusministeriön hanke.

<http://www.minedu.fi/opm/hankkeet/luovuusstrategia/>

Sederholm, Helena (2002) Taiteilijuus murroksessa. Opetusministeriön julkaisussa Taiteen mahdollisuuksista enemmän. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelmaehdotuksen oheisjulkaisu, 39-45.

http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kulttuuripoliittiset_ohjelmat.html

Syrjästä esiin –raportti (2005). Opetusministeriön verkkosivut.

<http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kekeku/kekeku4.htm>

Taiteenalakohtaiset ohjelmat ja selvitykset (2006) Kulttuuripoliittinen ohjelmatyö.

Opetusministeriön verkkosivut. <http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/ohjelmatyo/osaohjelmat.html>

Uusikylä, Kari (2002) Onko Suomessa sijaa luovuudella? Opetusministeriön julkaisussa Taiteen mahdollisuuksista enemmän. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelmaehdotuksen oheisjulkaisu, 5-6.

http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kulttuuripoliittiset_ohjelmat.html

Välittävä, kannustava ja luova suomi. Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin.

Tulevaisuusvaliokunta, teknologian arviointeja 18. Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004.

http://www.eduskunta.fi/fakta/julkaisut/ekj4_2004.pdf

9.3. Tutkimuskirjallisuus ja artikkelit

Alasuutari, Pertti (2000) ”Sosiaalisen todellisuuden konstruointi”. Teoksessa Eija Nurminen (toim.): *Sosiaalipolitiikan uudet avaukset*. Tampere: Palmenia-kustannus, 226-230.

Alasuutari, Pertti (2006) ”Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen?” Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 43-64.

Ball, Terence (1988) *Transforming Political Discourse. Political Theory and Critical Conceptual History*. Cornwall: Basil Blackwell.

Bennett, Oliver (1999) ”Kulttuuripolitiikka, kulttuuripessimismi ja postmoderniteetti”. Teoksessa Anita Kangas & Juha Virkki (toim.) *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*. Jyväskylä: Sophi, 13-32.

Castrén, Hannu (2005) ”Kulttuuri luo taloutta”. *Keskisuomalainen* 9.10.2005.

Dean, Mitchell (1995) “Governing the unemployed self in the active society”. *Economy and Society* 24:4, 559-583.

Dean, Mitchell (1999) *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.

van Dijk, Teun A. (1989) *Communicating Racism. Ethnic prejudice in thought and talk*. London: Sage.

Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

Fairclough, Norman (1995) *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Longman.

Fairclough, Norman (1997) *Miten media puhuu?* Tampere: Vastapaino.

Fairclough, Norman (2001) *Language and Power*. London: Longman.

Fairclough, Norman (2003) *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.

Florida, Richard (2002) *The Rise of the Creative Class. ...and how it's transforming work, leisure, community, & everyday life*. New York: Basic Books.

Foucault, Michel (1977) *Discipline and punish: the birth of the prison*. London: Penguin Books.

Heiskala, Risto (2006) ”Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen muutos 1980-luvun alusta nykypäivään”. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 14-42.

Heiskanen, Ilkka (1994) ”Kulttuuripolitiikan pitkät linjat. Kansallisen kulttuurin prototyypistä hyvinvointivaltiollisen kulttuuripolitiikan kautta kohti uutta – kenties monikansallista kulttuuria”. *Hyvinvointikatsaus*. 1994: 2, 6-10.

Heiskanen, Ilkka (1999) ”Kun taiteet ja kulttuuri kohtasivat kestävän kehityksen”. Teoksessa Anita Kangas & Juha Virkki (toim.) *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*. Jyväskylä: Sophi, 118-139.

Heiskanen, Ilkka (2005a) ”Kulttuurin kolmannen sektorin muuttuva rooli”. Teoksessa Ilkka Heiskanen, Pertti Ahonen, Lasse Oulasvirta: *Taiteen ja kulttuurin rahoitus ja ohjaus: kipupisteet ja kehitysvaihtoehdot*. Cuporen julkaisuja 6/2005. Helsinki: Yliopistopaino, 49-70.

Heiskanen, Ilkka (2005b) ”Luovan taiteellisen työn asema ’kuudessa yhteiskunnassa’”. Teoksessa Ilkka Heiskanen, Pertti Ahonen, Lasse Oulasvirta: *Taiteen ja kulttuurin rahoitus ja ohjaus: kipupisteet ja kehitysvaihtoehdot*. Cuporen julkaisuja 6/2005. Helsinki: Yliopistopaino, 121-158.

Helen, Ilpo (2004) ”Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka”. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *Sosiologian nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 206-225.

Himanan, Pekka (2004) ”Välittävä, kannustava ja luova Suomi – Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin”. Pekka Himanen (toim.) *Globaali tietoyhteiskunta*. Kehityssuuntia Piilaaksosta Singaporeen. Teknologia katsaus 155/2004, 5-32.

Hodge, Robert & Kress, Gunther (1993) *Language as Ideology*. Second Edition. London: Routledge.

Hänninen, Sakari (1996) ”Puhe on hyvinvoinnista – ja ehdollistamisen retoriikasta”. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino, 161-174.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (1997) ”Foucault ja hallinnoimisen ongelma”. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Tampere: Gaudeamus, 7-27.

Häyrynen, Simo (2006) *Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka*. Jyväskylä: SoPhi.

Jokinen, Arja (1993) ”Poliitikkojen puheet puntarissa: kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka”. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 189-226.

Jokinen, Arja (1999a) ”Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin”. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Jyväskylä: Vastapaino, 37-53.

Jokinen, Arja (1999b) ”Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen”. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Jyväskylä: Vastapaino, 126-159.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1993) ”Valtasuhteiden analysoiminen”. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 75-108.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) ”Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta”. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Jyväskylä: Vastapaino, 54-97.

- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) ”Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet”. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 17-47.
- Julkunen, Raija (2000) ”Työelämänpolitiikka”. Teoksessa Tommi Hoikkala & J. P. Roos (toim.) *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhaten vaihteesta*. Tampere: Gaudeamus, 218-237.
- Järvelä, Marja (1999) ”Kestävä kehitys ja kulttuurityö”. Teoksessa Anita Kangas & Juha Virkki (toim.) *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*. Jyväskylä: Sophi, 106-117.
- Kangas, Anita (1999) ”Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet”. Teoksessa Anita Kangas & Juha Virkki (toim.) *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*. Jyväskylä: Sophi, 156-178.
- Kantola, Anu (2006) ”Suomea trimmaamassa – Suomalaisen kilpailuvaltion sanastot”. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 156-178.
- Karttunen, Sari (2004) ”Taiteilijoiden lukumäärän kehitys”. Teoksessa Robert Arpo (toim.) *Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset*. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja n:o 28. Helsinki: Nykypaino Oy.
- Kettunen, Pauli (2003) ”Yhteiskunta”. Teoksessa Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 167-212.
- Leivo, Matti & Pietikäinen, Sari (1996) ”Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä”. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino, 85-108.
- Lehtonen, Mikko (1995) *Pikku jättiläisiä*. Tampere: Vastapaino.
- Lepistö, Vappu (1991) *Kuvataiteilija taidemaailmassa: tapaustutkimus kuvataiteellisen toiminnan sosiaalipsykologisista merkityksistä*. Väitöskirja: Tampereen yliopisto. Helsinki: Tutkijaliitto.

Loisa, Raija-Leena (1997) *Suomalainen taidepolitiikka – 'Reviirien vartiointia'?* Asiantuntija poliittisena toimijana valtion taidehallinnossa. Valtio-opin pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

Lönnqvist, Bo (1999) ”Kulttuuripolitiikka voi ohjata vain osaa kulttuurista”. Teoksessa Anita Kangas & Juha Virkki (toim.) *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*. Jyväskylä: Sophi, 73-77.

McGuigan, Jim (2005) “Neo-Liberalism, Culture and Policy”. *International Journal of Cultural Policy*. Volume 11. No 3, 229-243.

Miller, Peter & Rose, Nikolas (1997) ”Köyhiä ohjelmoimassa: köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto”. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.): *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Tampere: Gaudeamus, 111-149.

Modood, Tariq (1997) “Introduction: The Politics of Multiculturalism in the New Europe”. Teoksessa Modood, Tariq & Werbner, Pnina (toim.) *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*. London: Zed Books Ltd, 1-25.

Palonen, Kari (1988) *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*. Hämeenlinna: Vastapaino.

Palonen, Kari (1993) *Politikointi, politisointi, politiikka. Tulkinta politiikan ajatusmuodon pelikielikaikaloista*. Opetusmoniste n:o 1. Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos.

Palonen, Kari (1997) *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen julkaisusarja SoPhi.

Palonen, Kari (2003) ”Politiikka”. Teoksessa Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 467-518.

Perelman, Chaim (1963) *the Idea of Justice and the Problem of Argument*. International Library of Philosophy and Scientific Method. London: Routledge.

Perelman, Chaim (1982) *the Realm of Rhetoric*. London: Notre Dame.

Perelman, Chaim (1996) *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.

Potter, Jonathan (1996) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.

Rose, Nikolas (1999) *Governing the Soul. The Shaping of the Private Self*. Second edition. London: Fab.

Sevänen, Erkki (1998) *Taide instituutiona ja järjestelmänä. Modernin taide-elämän historiallis-sosiologiset mallit*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden seuran Toimituksia 709.

Summa, Hilka (1989) *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka*. Espoo: Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus.

Thorsby, David (1999) ”Talouspolitiikan ja kulttuuripolitiikan monimutkainen suhde”. Teoksessa Anita Kangas & Juha Virkki (toim.) *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*. Jyväskylä: Sophi, 78-89.

Tolonen, Marjatta (1998) *Matka taiteen historiaan*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Vuorinen, Jyri (1995) *Esteettinen taidemääritelmä*. Tietolipas sarja. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Veijola, Soile & Jokinen, Eeva (2001) *Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli*. Helsinki: WSOY.

Wilenius, Markku (2004) *Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana*. Helsinki: Edita.

Wilenius, Markku (2006) ”Yhteiskunta, tulevaisuus ja ennakointi”. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 218-237.

Wodak, Ruth (2001) "What critical discourse analysis is about – a summary of its history, important concepts and its developments". Teoksessa Wodak, Ruth & Meyer, Michael (toim.) *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, 1-13.

